

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYER YAZICILIĞI BAĞLAMINDA İBNÜ'L-ESİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Fatih ZENGİN

HAZIRLAYAN
Âdem KADEN

MALATYA-2022

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

SİYER YAZICILIĞI BAĞLAMINDA İBNÜ'L-ESİR
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. Fatih ZENGİN

Hazırlayan
Âdem KADEN

Malatya-2022

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Fatih Zengin'in danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “SİYER YAZICILIĞI BAĞLAMINDA İBNÜ'L-ESÎR” adlı tez çalışmam, bilimsel ahlâk ve geleneklere uygun bir şekilde tarafımdan hazırlanmıştır. Tez çalışmamda faydalandığım bütün kaynakları hem dipnotta hem de kaynakçada olduğu gibi, yöntemine uygun bir biçimde gösterdiğimi belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Âdem KADEN

ÖN SÖZ

Bu çalışmada, Cezire bölgesinde doğmuş ve tarihte önemli bir yeri olan İbnü'l-Esîr'in *Kâmil fi't-târih* isimli eseri çerçevesinde siyerciliği ele alınmıştır. İbnü'l-Esîr'in gerek tarih ilmindeli yetkinliği gerekse ülkemizde bu konuda şu ana kadar çok az araştırma yapılmış olması, bizi bu çalışmaya sevk eden önemli etmenlerden olmuştur.

İbnü'l-Esîr, 555-630/1160-1233 seneleri arasında yaşamış ve özellikle tarihçi kimliği ile meşhur olan bir âlim bir kişiliktir. Yaşadığı döneme kadar yazılan malzemeleri toplayıp kendi süzgecinden geçirerek kaleme aldığı eserlerini sonraki nesillere miras bırakmıştır. Tarihçi kimliği ile sadece İslâm coğrafyasında değil Hristiyan Batı dünyasında da ilgiyle karşılanmıştır. Nitekim Müslümanların Batı ile ilişkileri kapsamında Haçlı Seferleri ve birçok konuya eserinde detaylı bir şekilde yer vermiştir. Bu bakımdan *Kâmil fi't-târih* isimli tarih kitabı, ilim erbâbı nezdinde önemini hala korumaktadır.

Çalışmada İbnü'l-Esîr'i daha iyi anlama adına hayatına ilişkin bilgiler verilmiştir. Tez; giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın konusu, amacı ve önemi, siyer ve siyer ile ilgili çalışmalar, araştırma esnasında kullanılan yöntemler işlenmiştir. Birinci bölümde ise tezin konusunu teşkil eden İbnü'l-Esîr'in hayatı ve eserleri, *Kâmil fi't-Târih* kitabının içeriği ve bununla ilgili rivayetler ele alınmıştır. Tezin ikinci bölümünde ise siyerciliği, kendisine has siyer ve rivayetlere tutumu, siyer konusu hakkında karşılaştırmalı birkaç konu, oryantalistler ve diğer âlimlerin İbnü'l-Esîr hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

Çalışmamızın konusunun belirlenmesi ve çalışılması sürecinde desteklerini esirgemeyen, danışman hocam Doç. Dr. Fatih Zengin'e, okul hayatım boyunca maddi manevi her zaman beni destekleyen, yanımda olan anne babama, çalışmamızda yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşım Şefik Birman ve Sıddık Yurtsever'e, beni zihnen ve manen rahatlatan, muhabbet ve desteğini hissettiğim, her zaman fedakârlık yaparak desteğini hiç esirgemeyen değerli eşime, doğduktan sonra evin içindeki sesi her geldiğinde daha da motive olduğum kızıma minnettarım.

Adem KADEN

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Cezîre bölgesinde yetişmiş ve tarihte önemli bir yeri olan İbnü'l-Esîr'in tarihçiliğini incelemektir. İbnü'l-Esîr, 555/1160 yılında doğmuş olup 630/1233 yılında vefat etmiştir. İbnü'l-Esîr İslâm medeniyetinde tanınmış olup, kendi adından söz ettirmiş bir tarihçi olması yanında aynı zamanda meşhur bir hadisçidir. İbnü'l-Esîr elde ettiği tarihî bilgi, malzeme ve birikimlerini titizlikle değerlendirmiştir. Tarih ve siyer yazıcılığına tecrübesi ve birikimleri ile katkı yapmış, kendisinden sonraki nesillere bu bilgi, malzeme ve birikimlerini aktarmıştır. Yıllar geçtikçe Müslümanlar bu mirası titizlikle korumuş ve bu mirasa sahip çıkarak gereken ehemmiyeti göstermişlerdir. İslâm medeniyetine bağlı olarak farklı coğrafyalarda yaşayan Müslümanlar İbnü'l-Esîr'in eserlerini tercüme etmişlerdir. İslâm tarihinde özel bir yeri olan İbnü'l-Esîr'in, siyer düşüncesine ilişkin prensiplerini elde etmek, buna paralel olarak siyere bakış açısını tespit etmek önceliğimizdir. İbnü'l-Esîr'i daha yakından tanımak ve daha iyi anlamak için birtakım bilgiler de bu çalışmada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, İbnü'l-Esîr, Siyer

ABSTRACT

This study aims to examine the historiography of İbnu'l-Esîr, who was raised in the Cezire region and has an important place in history. One of the most important sciences of the Islamic world is history. İbnu'l-Esîr was born in 555/1160 and died in 630/1233. İbnu'l-Esîr is a well-known historian in the Islamic civilization, and he also makes an indelible impression as well as a famous hadithist. İbnu'l-Esîr has meticulously evaluated his historical knowledge studies and experiences. He contributed to the history and sirah writing with his experience and knowledge and left his knowledge studies and experiences to the next generations. Throughout the years, Muslims have carefully protected his heritage and have shown the necessary importance by protecting this heritage. Muslims living in different geographies depending on the Islamic civilization translated the works of İbnu'l-Esîr into their languages. The priority of this study is to obtain the principles of İbnu'l-Esîr, who has an important position in the history of Islam, regarding the thought of sirah, and to determine his approach to sirah. In this study, there is also certain information to get to know and understand İbnu'l-Esîr better.

Keywords: Islamic history, İbnu'l-Esîr, Siyer

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	i
ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET	iii
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın İçeriği ve Önemi	2
2. Araştırmanın İçeriği ve Kaynakları	3
3. “Siyer” Kelime Anlamı ve Tanımı	4
4. Siyer İlminin İçeriği, Doğuşu ve Gelişmesi.....	5
5. Siyerin Ana Kaynakları	11
5.1. Câhiliye Araplarının Sözlü Edebiyata ve Yazıya Olan İlgileri	17
BİRİNCİ BÖLÜM.....	19
1. İBNÜ’L-ESÎR DOĞDUĞU ÇEVRE, AİLESİ VE İLİM HAYATI.....	19
1.1. İbnü’l-Esîr Kardeşler.....	19
1.2. Doğduğu Coğrafya: Cizre Şehri, Fethi ve Önemi	19
1.3. İbnü’l-Esîr’in Doğumu, Ailesi ve Yetiştği Ortam	22
1.4. İlmi Kişiliği	24
1.5. Yaşadığı Dönemdeki Siyasi Kimliği.....	29
1.6. Vefatı ve Eserleri.....	30
İKİNCİ BÖLÜM	35
2. İBNÜ’L-ESÎR’İN KÂMİL Fİ’T-TÂRİH BAĞLAMINDA SİYERCİLİĞİ 35	
2.1. İbnü’l-Esîr’e Kadar Siyercilik.....	35
2.2. İbnü’l-Esîr’in Siyere Bakışı	38
2.2.1. Taberî’den Etkilenmesi	38
2.2.2. Aldığı Rivayetleri Değerlendirme Kriterleri ve Sened Kullanmaması	

2.2.3.	Kronolojiyi Kullanması ve Ele Alma Tarzı	42
2.2.4.	Başlıkları Belirleme ve Yıllara Ayırma Düzeni	46
3.	el-Kâmil fit Târih Kitabı ve İçeriği	48
3.1.	Kitapta Şiir, Nesir ve Edebiyata Yer Vermesi	49
3.2.	Kitapta Geçen Yer, Tarih, İsimlerin Zikredilme Biçimleri	49
3.3.	İbnü'l-Esîr'in Deyimi ile Kitabın Farklı Yönleri	50
3.4.	Kitabın Kaynakları	52
3.4.	Kitabındaki Üslubu	54
3.4.	İbnü'l-Esîr'in Bazı Olayları Ele Alışı ve Diğer Kaynak Eserlerle Karşılaştırılması	58
3.4.1.	Hiz. Hatice ile Ticarete Atılması Rivayeti	58
3.4.2.	İlk Müslümanlar	59
3.4.3.	Miraç Olayı Rivayeti	62
3.4.4.	Kurayza Yahudilerinin Cezalandırılması Meselesi	65
3.4.5.	Hudeybiye Rivayeti	66
3.4.6.	Hiz. Peygamber'in (sav) Vefatı ve Defni	70
3.5.	İbnü'l-Esîr'in Etkilendiği ve Etkilediği Kişiler	72
3.6.	Siyerciler, Oryantalistler ve Günümüz Modern Siyercilerin İbnü'l-Esîr Hakkında Görüşleri ve Yapılan Tenkitler	73
	SONUÇ	76
	KAYNAKÇA	79

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
as.	: Aleyhisselam
b.	: İbn
bnt.	: Bint
bk.	: Bakınız
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
H	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
M	: Miladî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi

GİRİŞ

İslâm tarihi, Arap lügat ve ansiklopedilerinde genel tarih içinde yer almıştır. Bilindiği üzere tarih, tüm insanlığın yaşam sürdüğü süreçte başından geçen durumları, faaliyetleri, söylemleri, olguları ve olayları ifade eder. İnsanlığın zaman içerisinde geçirdiği bu süreci inceleyen bilim dalına “tarih” denilmiştir. Diğer bir ifadeyle tarih, insanların başından geçen vakaları yer ve zaman belirterek açıklayan, bunların neden ve sonuçlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini konu edinen bilim dalıdır. Bu bakımdan Müslümanlar ve İslâm medeniyeti, insanlığın tarihinde yer aldığı için genel tarih dışında bırakılamaz. Genel tarih sadece bir topluluğu ya da bir medeniyeti temsil etmez. Bundan hareketle İslâm tarihi için de sadece Arapları temsil etmez diyebiliriz. İslâm tarihi, Arapların yanında Müslüman olan tüm milletlerin ve Müslümanlarla irtibatı olan gayri Müslimlerin de tarihiyle ilgilidir. Bu bağlamda İslâm tarihi kavramı Farıların, Türklerin, Berberîlerin ve diğeri Müslüman medeniyetlerin ortak olarak yaşam sürdükleri tarihi de içine alır.¹

Bunlardan hareketle Müslümanlar tarih sahnesine çıktıklarında her ne kadar bu bilimle ilgileri az olsa da sonraki dönemlerde ayrıcalıklı şekilde önem vermekle gelişmiştir. İslâm dininin yirmi üç senede tamamlanması ve bu süreçte olan bitenlerin din hakkında oldukça önemli olduğu apaçık belli olduğundan, Müslümanlar bu zamanda geçen tarihi olayları sonraki nesillere aktarma adına önemli gördükleri durumları kayıt altına almışlardır.

Sâhabilerin çok azı özel olarak ilgilenip sahîfe dediğimiz şekilde tarihi olayları yazıya geçirmiş olsalar da genel anlamda Müslümanlar arasında tarih yazıcılığı, Emevîler döneminde siyer ve Meğâzî gibi ilim sahaları altında başlamıştır. Arapların İslâmiyet’ten önce de ensâb, dil, edebiyat vs. gibi ilim sahaları ile uğraştıkları bilinmektedir. Hem Kur’an-ı Kerim ayetleri hem de bazı hadislerin tarih ve tarihi bilgilere verdiği önem, İslâmiyet’ten sonra Müslümanların tarih yazıcılığına daha fazla ilgi göstermesini sağlamıştır. Mesela Müslümanlar nezdinde büyük öneme sahip olan Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hayatı ile ilgili bilgilerin daima bilinmek istenmesi, Resûlullah’ın (s.a.v.) dönemindeki olaylar ve hadiselerin aktarılması ile kayıt altına alınması ihtiyacı, bu alanda eserlerin ortaya konulmasını sağlamıştır. Bu nedenle de Hz.

¹ Mehmet Şeker, “Neden İslam Tarihi?”, *İstem Dergisi* 2 (2003), 69-76.

Muhammed'in (sav) hayatı ve savaşlarını inceleyen siyer ilmi, tarih alanındaki çalışmaların ana sebebi olarak görülebilir. Siyer ve meğazi yazıcılığı ile Müslümanlar tarih alanında başlangıç yapsalar da ileriki dönemlerde bu daha da gelişerek Araplar ve milletlerin tarihleri, Hz. Muhammed'den (sav) önce gönderilen peygamber ve kavimleri, yaratılışın nerden başladığı, başka devletlerle yaptıkları savaşlar ya da devlet sınırı ile kendilerine yakın olan ülkelerin tarihine kadar birçok konu ele alınarak tarih ilmi metodolojisi gelişmiştir.

1. Araştırmanın İçeriği ve Önemi

Geçmişte meydana gelmiş hâdiseler ile ilgilenen, tarihte yaşanmış olayları inceleyip araştıran ilim adamına “tarihçi” ismi verilmektedir. Bu nedenle tarih ilminin de başlangıç ve gelişim evreleri gibi kendisine ait tarihi vardır diyebiliriz. “Tarihçilik” olarak adlandırılan bu kavram, tarih ilmi, usulü ve gelişmesi gibi hususlar üzerinde durur.² Tarihçilerin rollerinin önemini açıklayan *Hallett Carr*, tarihlerin doğrulanan olgulardan oluştuklarını ve balıkçı tezgâhında bulunan balıklar gibi tarihçilerin tezgâhlarında da belge ve yazıtların olduğunu ifade eder. Tarihçi, tezgâhta bulunan bu belgeler ile dokümanları evine götürüp pişirir ve kendi istediği şekilde sunumunu hazırlayarak sofrasını kurar. Daha da önemlisi kimi tarihçinin sunumunun sade, kiminin ise karmaşık olduğunu söyleyerek, tarihçilerin olayları nasıl aktardığının da çok önemli olduğundan bahseder.³ Tarihi olayları ele alma ve bakış açısı ne kadar farklı olsa da tarihçinin tarafsızlığını yitirmeden olayları ele alması gibi en önemli kriterlerin vazgeçilmez olduğu, buna dikkat eden tarihçinin kalıcılığını koruduğu bir gerçektir.

İslâmiyetten önceden bu yana tarih her dönemde önemli bir bilim dalı olarak ele alınıp birçok eser kaleme alınmış ve kendisinden sonra gelen nesle aktarılmıştır. XI. yüzyıldan itibaren ise tarih yazıcılığına dair araştırmalar nicel olarak artmış ve çeşitlenmiştir. İslâm dünyasının önemli ilim adamları olarak görünen İbnü'l-Esîr de (ö.630-1233), tarih ve siyerle alakalı birçok eser kaleme alanlardan birisidir. Yazdığı eserleri arasında en önemlisi olan *Kâmil fi't-Târîh*⁴ ile Müslüman ülkeleri dışında da tanınan ve metodolojisi bakımından takdir görünen İbnü'l-Esîr, bu eseri İslâm

² Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, (İstanbul: İrcica, 1998).

³ Edward Hallet Carr, *Tarih Nedir?*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).

⁴ Chikh Boeamrane, “İslam Tarihçiliği ve Tarihlerine Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/01 (1988), 270.

dünyasının 628/1231 yılına kadar olan zamanını konu edinen bir genel tarih eseridir.⁵ İbnü'l-Esîr, bu kitabının içeriğinde kapsamlı bir veriye dayanarak, vakaları metodik bir şekilde açıklamıştır. Müellif, bu seviyede hacimli bir eserde kaçınılmaz olan birtakım kusurlarına rağmen, dikkatli ve objektif bir yazar olarak tarih sahnesine çıkmaktadır. Metodolojisi, konuları ele alma tarzı ve özellikle Haçlı Seferlerini bizzat ya da başka gözlemcilerden naklederek kaleme alması sebebiyle Avrupalılar tarafından tanınır hale gelen bir tarihçi olmuştur.

Bu çalışmada, İbnü'l-Esîr'in siyer usulü, karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bu konuda şu ana kadar çok az araştırma yapılmış olması araştırmamızın önemini gösterirken, aynı zamanda bu çalışmamızın literatüre katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

2. Araştırmanın İçeriği ve Kaynakları

Araştırmada kaynak taraması yöntemi kullanılmıştır. Kaynaklar kapsam gereği siyer-megâzî, tarih, biyografi, ansiklopedi ile akademik tez çalışması türündeki eserler arasından seçilmiştir. Çalışmamız, siyer yazıcılığı, İbnü'l-Esîr'in hayatı, tarihçiliği ve siyerciliği ile ilgili olarak yazılmış olan pek çok bilimsel çalışma, klasik dönem eserleri yanında yakın zamanda yapılmış birtakım araştırmalardan da yararlanılmıştır.

Çalışmamız giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Girişte siyerin içeriği ve tarihsel süreci ile alakalı konular ele alınmıştır. Giriş kısmında Sîret Sempozyumu başta olmak üzere farklı bildiri ve dergiler, Ramazan Şeşen'e ait "*Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*" (1998), Şaban Öz'ün, doktora tezi olan "*İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*" (2006), ilk kaynaklardan, "Taberî" nisbesiyle meşhur olan Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr'in (310/922), "*Târîh-i Taberî*" kitabından yararlandık. Birinci bölümde İbnü'l-Esîr'in hayatı ve ilmî kişiliği ile ilgili Şırnak Üniversitesi'nin 2010'da düzenlediği "*Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*" ile 1999'da basılan "*Hız. Nûh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu*"nda tebliğ edilen metinlerden ve İbnü'l-Esîr'in günümüze ulaşan eserlerinden yararlanıldı. İkinci bölümde İbnü'l-Esîr'in Kamil fi't-Tarih bağlamında siyerciliği ele alınmıştır. Bu bölümle ilgili ilk kaynaklar olması nedeniyle İbn Hişâm'ın (218/833), "*es-Sîretü'n-Nebeviyye*"si, İbn Sa'd'ın (230/845), "*Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr'i*" gibi ana kaynakların yanında Boeamrane, C, "*İslâm*

⁵ Boeamrane, "İslam Tarihçiliği ve Tarihlerine Bir Bakış".270.

Tarihçiliği ve Tarihlerine Bir Bakış” (1998), gibi modern çalışmalardan ve yazılardan yararlanılmıştır. Tüm tez boyunca Diyanet İslâm Ansiklopedisi’nin ilgili maddelerinden yararlanılmış ve bazı yerlerde de Kur’ân-ı Kerîm’den ayetler bulunmaktadır.

3. “Siyer” Kelime Anlamı ve Tanımı

“Seyera” kökünden türetilen “siyer” kelimesi, “sîre” sözcüğünün çoğuludur. Sîre ve siyer kavramları, Hz. Muhammed’in (sav) hayatını konu edinen bilim dalı ve bu alanda kaleme alınan eserler için kullanılan terimler olarak ifade edilmiştir.⁶ Sözlükte yaşantı, yol, ahlak, tutum, davranış,⁷ bir kimsenin yaşantısı, yaradılışı, huyu ve yaşam hikâyesi⁸ gibi anlamlara gelir. Kur’an’da, “Allah buyurdu: Al onu! Korkma! Biz onu şimdi ilk haline sokacağız.”⁹ ayetinde de görüldüğü üzere sîre sözcüğünün, insanın üstünde olduğu tavır ve hâl anlamında kullanıldığı görülmektedir.¹⁰ Siyer kelimesi, anlam olarak “Hz. Peygamber’in hayatını inceleyip nakleden ve kendine özgü metodu olan” bilim şeklinde tanımlanır. İsmail Hakkı İzmirli siyeri, “*Siyer, ensâb-ı şerîfeden başlayıp, Mekke ve Medine olaylarını ihtiva eder ve umumîdir.*” şeklinde açıklamada bulunmuştur.¹¹ Bu bakımdan siyeri kavramsal olarak şu şekilde tarif edebiliriz: Hz. Resûlullah’ın doğumu ile vefatı arasında geçen zaman dilimindeki yaşam tarzı, ahlâkı, davranışları ve âdetlerinin tümü anlamına gelmektedir.

Sîrenin, ıstılah anlamında ilk defa kim tarafından kullanıldığı tartışmalı bir konudur. İslâm Ansiklopedisi’nde “Sîre” maddesi yazarı Levi Della Vida, siyeri Hz. Muhammed’in (sav) hâl tercümesi olarak ilk defa kullanan kişinin İbn Hişâm olduğunu ve önceleri bu eserlerin “megâzî” ismi ile anıldığını söyler.¹² Vâkıdî’nin *Kitâbü’l-Megâzî* adlı eserinin tahkikli neşrini hazırlayan Marsden Jones ise, İbn Hişâm’ın, İbn İshak’tan rivayet ettiği esere ismini vermeden önce de, *es-Sîre* lafzının, Nebinin hayatı

⁶ Mustafa Fayda, “Siyer ve Megazi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, ts.).

⁷ Muhammed Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü’s-Sihâh* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1995); Mükerrerrem Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerrem b. Ali el-Ensari İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.).s.136.

⁸ Fayda, “Siyer ve Megazi”.

⁹ Prof. Dr. Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Mealî* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003). Tâhâ, 20/21.

¹⁰ Râğıb el-İsfehânî, *Müfredâtü El-fâzi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1992).s.433.

¹¹ İsmail Hakkı İzmirli, *Siyer-i Celile-i Nebeviye, Mukaddimât* (Konya: Esra Yayınları, 1996). S.20.

¹² Levi Della Vida, “Sîre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Eskişehir: TDV Yayınları, 1997).s.19.

anlamında kullanıldığına şüphe yoktur. Kelimenin Muhammed b. Şihâb ez-Zührî'nin zamanında bu özel anlamında kullanıldığına *Kitâbü'l-Ağânî*'den gelen rivayet delildir. Bununla beraber sîret ve megâzî aynı anlamda kullanılan, aralarında fark bulunmayan lafızlardır.” der ve buna İbn Kesîr'in İbn İshak'ın Sîre'si için yer yer megâzî, yer yer de sîre sözcüğünün kullanmasını kanıt olarak gösterir.¹³

Kâtip Çelebi de sözcüklerin bu kullanımına istinaden, sîre kelimesini, “*Resûlullah'ın megâzîsi*” şeklinde tanımlar. Sîret kelime olarak ilk defa Resûlullah'ın hayatı için kullanılmış olup bu ilim ile ilgilenenlere de “*Ashabü's-Siyer*” demiştir. Muhammed Hasan Abdülgani, siyerin hicrî III. asrın sonunda özel anlamdan çıktığını belirtmiştir. Mısır asıllı bir yazar olan Ahmed b. Yusuf'un, Sîretü Ahmed b. Tulûn adı ile yazdığı eser, muhtemelen sîre kelimesinin “*Peygamberin Hayat Hikâyesi*” anlamı dışında, başkalarının da hayat hikâyesi anlamlarına intikal ettiği ilk çalışmadır.¹⁴

Başlangıçta Hz. Peygamber'in (sav) hayat hikâyesini ifade eden siyer, zaman içinde genel olarak “biyografi”yi ifade etmede de kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵ Sadece bununla da sınırlı kalmayarak, bu kelime genel olarak tarih ilmi için de ifade şekli olmuştur. Neticede Taberî, “siyer ve tarih ehli” kavramını birlikte kullanarak, sadece Hz. Muhammed'in hayatı söz konusu olduğunda değil, sonraki dönemlerdeki hadiselerde dahi, “siyer ehli”ne atıfta bulunmuştur.¹⁶ Genel olarak söyleyebiliriz ki Hz. Muhammed'in (sav) yaşamından vefatına kadar geçen süre zarfında çocukluğu gençliği, tebliğ vazifesi süresince geçen hayatını etraflica konu alan ilme siyer denilir.

4. Siyer İlminin İçeriği, Doğuşu ve Gelişmesi

Siyer ilim olarak, bir yönü ile hadis ilmiyle, diğer yönü ile de tarih ilmiyle ilişki içerisinde. Konusu, Resûlullah (sav)'in sözü, davranışı ve hayatının çeşitli yönleriyle sınırlandırılmaktadır. Bu yönü ile siyer, Hz. Peygamber'in (sav)sözleriyle davranışlarını konu edinen hadis ilimlerinin bilinmesini gerekli kılmaktadır. Diğer taraftan siyer ilmi, en yeni şekli ile Resûlullah (sav)'ın terceme-i hâlidir. Zaman olarak

¹³ Muhammed b. Ömer b. Vâkîd Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, thk: Marsden Jones (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1984). s.19.

¹⁴ Muhammed Hasan Abdülgani, *et-Terâcîm ve 's-Siyer* (Kahire: Dârü's-Şâb, 1980).s.28.

¹⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târihü'l-Ümem ve'l-Mülûk(Târihü't-Taberî)* (Beyrut, 1988).s.133.

¹⁶ Taberî, *Târihü'l-Ümem ve'l-Mülûk(Târihü't-Taberî)*.s.204.

da Peygamberimizin doğumundan önceki dönemlerden yani Cahiliyeden başlar ve onun vefatıyla sona erer. Bu yönü ile de İslâm tarihi bölümünün bir kısmını oluşturmaktadır.¹⁷ Siyer ilminin genel içeriği Hz. Muhammed'in (sav) soyu, kabilesi, doğumu ve bu esnada dünyanın, Arabistan'ın durumu ve buralarda yaşayan topluluklardan da bahseder. Hz. Peygamber'in (sav) çocukluğu, gençliği, nelerle uğraştığı, ailesi, Peygamberlik verildikten sonraki süreçte çektiği sıkıntılar, hicretinden vefatına kadar geçen sürede yaptığı iş, davranış ve hayatının her safhasını konu edinir.

Siyer yazıcılığının doğuşunda birçok etken bulunmaktadır. Bunların en başında da Müslümanların, Hz. Peygamber'in (sav) yaşayışını örnek şahsiyet ve model olarak¹⁸ sonraki nesle doğru aktarma ve tanıtmaya arzusu gelmektedir. Müslümanların arasında Hz. Peygamber'in (sav) hadislerini ve hayatını doğru tespit etme arzusu İslâm'ın erken döneminde ortaya çıkmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de, Resûlullah'ın Müslümanlar için her açıdan örnek gösterilmesi,¹⁹ kısacası Hz. Muhammed'i bilme ve tanıma anlamına geldiği için, Müslümanların Peygamberimize ve İslâm'a bağlılıkları, siyer bilgisinin tespitini gerekli kılmıştır.²⁰ Yaşadığı dönemde yaptığı seferler, İslâmi açıdan karşılaştığı olayların nasıl çözümlendiği ile alakalı örnekler, kendi özel yaşamından toplumsal birey olarak nasıl olmasıyla ilgili birçok konu merak edilip en ince ayrıntısına kadar araştırılmıştır. Peygamber (sav) hayatına dair elde edilen bilgi ve belgeler, sahîfeler güvenilir olma derecelerine göre belirli kriterler göz önüne alınarak siyerle ilgilenen âlimler rivayetlerde tercihlerde bulunulmuşlardır.

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzul sebepleri, ayetlerin inme sırası ve tefsiri hakkında çalışma yapan âlimler, Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili ilimlerin Peygamberimizin (sav) hayatından ayrı ele alınamayacağını erken dönemde fark etmişlerdir. Kur'an-ı Kerîm'in tefsir edilmesine başlanması, herhangi bir ayetin hangi şartlar ile olaylara bağlı olduğunun tespiti çalışması, âlimleri, Resûlullah (sav)'in hayatını çok yönlü araştırmaya

¹⁷ Ayhan Tergip, "Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlimine Katkıları", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/15 (2010), 222.

¹⁸ Fethullah Zengin, "Program Tanıtımı: Modern Çağda Peygamberi Bulmak, Siyer Bize Ne Anlatıyor?", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2015), 195-1999.

¹⁹ el-Ahzâb, 33/21.

²⁰ Ali el-Shaman Massad Süveylim, *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1982). s. VII

ve tanımaya yönelmiştir.²¹ Kur'an-ı Kerim'in yirmi üç yılda inme serüveni Peygamber'in (sav) kırk yaşından vefatına kadar olan sürede yaşadığı çoğu olaya değinir. Bu sürede toplumsal, sosyal ve dini konular hakkında inen ayetler Peygamber hayatına şahit olduğundan Siyer âlimleri Kuran ilimleri ile de ilgilenmekten geri kalmamışlardır.

Müslümanların ilgisini siyer araştırmasına yönelten diğer bir neden de siyasi çekişmeler ve hukuki meselelerdir. İslâm dininde iki ana kaynak olan Kur'an'ı yorumlamada ve hadisin konumunu belirlemede, Peygamberimizin sîretini bilmek çok önemlidir. Hukuki bazı sorunlara çözüm üretme ihtiyacı, bütün âlimleri, şahsi hukuk veya kamu hukuku alanında örnek teşkil edecek vakaların tespiti nedeni ile siyer araştırmasına yönelmiştir. Özellikle de vergi sistemi, arazinin hukuki konumu sıkça karşılaşılan problemlerdi. Bu sorunların çözümü için Peygamberimiz ve Râşid halife dönemlerindeki uygulamaların bilinmesi son derece hayati önem taşımaktaydı. Dolayısıyla bu uygulamaların tespitinde de siyer ilmine başvurulmuştur.²² Râşid halifelerin seçim ve başa gelme konularından kaynaklı siyasi çekişmelerin neden olduğu, daha sonraki Emevi ve Abbasi çekişmelerinin yaşanmasının siyerle alakalı olduğu, Peygamber hayatta iken bu aile ve kişiler hakkında yaptığı yorumlara başvuru yapılmıştır.

Hadis, tefsir, fıkıh vs. gibi ilimlerin teşekkül etmesi, Peygamberimiz (sav)'in siyeri ve onun devrinde yaşanan hadiselerin bilinmesini gerekli kıldığı gibi, dört halife döneminde yaşanan hadiselerin ve yapılan icraatların bilinmesine de ihtiyaç duyurmaktadır.²³ Dolayısıyla Hz. Peygamber (sav) ve sahâbîler hakkındaki bilgilerin, kaybolmasını engelleme düşüncesi, Hz. Muhammed'in (sav) hayatına dair bilgilerin toparlanmasında etkili olmuştur.²⁴ Peygamber hayatına şahit olan, onunla yaşayan sahâbelerin savaşlarda öldürülmesi Peygamber hayatına dair bilgilerin de kaybolması oluyordu. Bu ve buna benzer birçok etkenin yanında Peygamber ve İslâm dinine ait bilgilerin yeni Müslüman olan coğrafyalara da aktarılması hayatının etrafıca yazılması

²¹ Şemsettin Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, (Haz.: Yüksel Kanar) (Ankara: Endülüs Yayınları, 1991); Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi-İlk Dönem* (Ankara: Ankara Okulları Yayınları, 2006).s.45.

²² Tergip, "Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları".s.224.

²³ Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, (Haz.: Yüksel Kanar); Hizmetli, *İslâm Tarihi-İlk Dönem*.s.66-67.

²⁴ Süveylim, *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişâm'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi*. , s.VII.

ve ortaya konulması kaçınılmaz hale gelmiştir. Siyer hakkında yazılan bu eserler farklı coğrafyalarda okutulmuş ve farklı âlimler yaşadığı dönem itibariyle elde ettiği güvenilir rivayetlerle ilavelerde bulunmuşlardır. Bu gelişme her asırda devam etmiş lakin ilk güvenilir kaynaklar her zaman önemlerini korumuşlardır.

Siyer yazıcılığının gelişmesini sağlayan farklı bir durum ise ehl-i kitapla yapılan tartışmalardır. Yeni fethedilen yerlerde karşılaşılan gayri müslimlerle girişilen amansız tartışmalar, Hz. Peygamber (sav) ile ilgili eserlere başvuru ihtiyacını doğurmuş, böyle bir durum da İslâm âlimlerinin siyer çalışmalarına daha çok ilgi göstermelerine vesile olmuştur. Ayrıca ehl-i kitab'ın Müslümanlığı kabul etmesiyle birlikte, önceden var olan bilgi ve birikimlerini İslâm'a taşımaları da, siyer yazıcılığında etkili olmuştur. Özellikle de, Hz. Âdem (as.)'la birlikte vuku bulan risalet geleneğinin bir unsuru olarak Hz. Peygamber'in (sav) algılanmasında, söz konusu insanların katkısı oldukça fazla olmuştur. Özetlemek gerekirse siyer ilminin gelişmesine katkı sağlayan unsurlar şu şekildedir:

- a) Kur'an'ı Kerimin tefsiri ve sünnetin bağlayıcı olması,
- b) İslâm öncesi Yahudi ve Hristiyan alışkanlıklarının (gelenek) devamı,
- c) İçtimai ve hukuksal alanda duyulan birtakım gereksinimler,
- d) Resmî otoritelerin yönetim bazında karşılaşılan problemler ve tarihi örnek arayışları,
- e) Entelektüel uğraşlar,
- f) Dine dair tartışmalar.²⁵

Yukarda sayılan bu sebepler Müslüman âlimleri Hz. Peygamber'in (sav) yaşamını yazmaya ve bilmeye sevk etmiştir. Aslında Müslümanlarda tarih yazıcılığı, daha Peygamber (sav) hayattayken başlamıştır. Hz. Muhammed (sav)'i hayatlarının her alanında örnek gösteren sahâbe, onun söz ve fiillerini kaydetmeye özen göstermiştir. Hadis toplama faaliyeti henüz Mekke döneminde başlamıştır. Ancak hadislerin Kur'an ayetleri ile karışmaması için Hz. Muhammed (sav) tarafından bunların yazılması yasaklanmıştır.²⁶ Medine dönemine geçildikten sonra, Kur'an'ın üslubuyla Hz.

²⁵ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006). S.31.

²⁶ “Müslim Zühd 72 Hadisi”, *Hadislerle İslâm*, (Ankara: TDV Yayınları, 2013). s.63 خَالِدُ بْنُ هَدَّابٍ حَدَّثَنَا قَالَ وَسَلَّمَ عَلَيْهِ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ رَسُولُ أَنْ الْخُذْرِيَّ سَعِيدَ أَبِي عَنْ يَسَارَ بْنِ عَطَاءٍ عَنْ أَسْلَمَ بْنِ زَيْدٍ عَنْ هَمَّامٍ حَدَّثَنَا الْأَزْدِيُّ شَيْطَانٌ قَالَ: “Benden bir şey yazmayın. Her kim benden Kur'an'dan başka bir şey yazmışsa onu hemen yok etsin.” hadisi.

Peygamber'in (sav) üslubu ayırt edilmiştir. Böylelikle hadislerin Kur'ân-ı Kerîm ayetleriyle karışma ihtimali ortadan kalkmıştır.

Megâzî ile siyer alanındaki ilk telif araştırmalar, bazı sahâbîler ile onların muhaddis olan çocuklarınca gerçekleştirilmiştir. Öyle ki, bizzat sahîfe yazdıkları bilinen sahâbe sayısı elliden az değildir. O sahâbîlerden her biri bu bilgiyi sahîfe denilen kitapçıklarda toplayarak tabiin nesline aktarmıştır.²⁷ Mesela el-Vâkıdî'nin (ö. 207/823) kaynaklarından biri olarak sahâbe Sehl bin Ebî Hamse el-Ensârî'nin (ö.41/881) tasnif etmiş olduğu bir kitap zikredilmektedir. Yine Vâkıdî'nin kaynakları arasında bulunan böyle bir eser, müellif olan sahâbî torunu Ebû Amr b. Hureys el-Uzrî'nin elinde bulunmaktaydı. Abdullah b. Abbas'ın (68/688) kendisine atfedilmiş olan birçok kitabının arasında Hz. Muhammed'in (sav) nesebi ve megazîsine ait bilgilerin de bulunduğu, ayrıca ders halkasında gününün bir kısmını megâzî öğretmeye tahsis ettiği rivayet edilmiştir.²⁸ Sahâbeden Sa'd b. Ubâde el-Hazrecî'nin de (ö.123/740) megâzî ilmine katkısı olmuştur.²⁹ Medine'de başlamış olan megâzî ile siyer araştırmaları, tabiin neslinde meyvelerini vermiştir. Ebû Muhammed Said b. el-Müseyyeb el-Mahzumî (ö.94/713), Ebû Fedâle Ubeydullah b. Ka'b b. Mâlik el-Ensârî (ö.97/715), Ebû Amr Âmir b. Şerâhil b. Abdullah el-Hamdâni eş-Şa'bî (ö.103/722), megâzî ve siyer hakkında eserler veren tabiin neslindedir.³⁰ Sahâbe dönemine en yakın olan megazî müellifi Urve bin ez-Zübeyr el-Avvam el-Esedî (ö.94/712) megazî ilminin kurucularından sayılmaktadır. Urve bin Zübeyr'den nakledilen rivayetler, hadis ilminde Hz. Muhammed'in (sav) hayatıyla ilgili önemli bir yekûn tutmaktadır.³¹

Yazılan eserlerde Peygamber'in (sav) yaşadığı dönemde çok ilgilenilen edebi türlerden biri olan şiir, ilk metinlerde az da olsa bir unsur olarak yer alırken daha sonrakilerde şiirin yeri genişlemiş, bazı siyer kitapları manzum olarak kaleme alınmaya başlamıştır.³² Aslında ilk başlarda şiirin daha çok ön planda olması bizi şaşırtmazdı. Çünkü İslâm tarihi açısından tarihî vesikalar olarak ele alınan şiir, Arap toplumu için çok önemli ve hayati bir yeri ifade etmektedir. Araplar iç ve dış siyasi ya da sosyal

²⁷ Seyfettin Erşahin, "Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyalar: Kısas-ı Rabguzi Örneği", *Diyanet Aylık Dergi* Hz. Muhammed Özel Sayısı (2000).s.50.

²⁸ Erşahin, "Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyalar: Kısas-ı Rabguzi Örneği". S.50.

²⁹ Süveylim, *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi*. s.IX.

³⁰ Süveylim, *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyeri'nin Türkçe Tercümesi*. S.X.

³¹ Hizmetli, *İslâm Tarihi-İlk Dönem*. S.112.

³² Tergip, "Siyer Yazıcılığı Ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları". s.226.

anlamda şiirle münakaşa ve mücadele ederler, kendilerini temsil eden şiirler getirirlerdi. Başka topluluklara karşı onunla üstünlük kurmaya çalışır, ya ayıplanıp ya da övünmeye çalışırlardı. Bunlardan dolayı Arap toplumunda şairler, kabilenin en değerli fertleri sayılırlardı. Şair, kabilesinin geçmişini aktarmak suretiyle övünür, başka kabilelerle münakaşada ön plana çıkar kabilesini cesaretlendirecek övgülerde bulunurdu.

Siyer alanındaki çalışmaların tarihi şu dönemlere ayrılabilir:³³

“Başlangıç Dönemi: Müslüman ilim çevrelerince, Hz. Peygamber’in (sav)hayatını araştırmaya duyulan ihtiyaçların hasıl olduğu, bunun teknik ve üslubunun şekillenmeye başladığı dönemdir.

Risâleler Dönemi: Hz. Peygamber’in (sav)hayatından değişik kesitleri konu alan veya belirli bir râviye ait rivayetlerin risâlelerde ve sahîfelerde toplanması dönemidir.

Cem Dönemi: Risâleler veya sahîfelerde dağınık hâlde bulunan siyer malzemesinin bir araya getirildiği dönemdir.

Tasnif-Telif Dönemi: İlk özgün siyer eserlerinin telif dönemidir. Müellifler, cem’ olunan veya henüz risâlelerde bulunan malzemelerin, konularına göre tasnifini yaparak, belli bir kronoloji dâhilinde ilk eserlerini telif etmişlerdir. Bu dönemin en bariz vasıflarından biri, siyer malzemesinin genişlemeye başlamasıdır.

Klasik Nakil Dönemi: Bir önceki dönemde telif edilen eserlerin, nakledilmesi dönemidir. Bunlara bu dönemin müellifleri sadece üstatlarının eserlerini nakletmekle yetinmemişler, kendi buldukları rivayetleri de eklemişler, gerekli gördükleri yerlerde tenkit, yorum ve şerhlerini zikretmişlerdir.

Karşılaştırmalı Nakil Dönemi: İslâm siyer yazıcılığının en uzun dönemidir ve İbn Sa’d’la başlamıştır. Bu dönemde müellifler, kendilerinden önceki eserleri karşılaştırmalı olarak nakletmişlerdir. Vâkıdî’nin eserlerini nakletmesi ile klasik nakil dönemi içerisinde yer alan İbn Sa’d, haberleri karşılaştırmalı olarak nakletmesi ile de yeni bir çılgır açmış, kendisinden sonraki tarihçileri etkilemiştir.”³⁴

³³ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. s.464-465

³⁴ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*.s.465.

5. Siyerin Ana Kaynakları

Kur'ân-ı Kerîm ve hadis rivayetleri başta olmak üzere, siyer yazıcılığı kaynak olarak sadece klasik literatürdeki rivayet malzemesini kullanmamaktadır. Siyer, tarih ilminin yararlandığı kaynakça ve belgelerden faydalanmaktadır. İslâm kültüründe olan yazılı ya da maddi kaynaklar değil, Peygamber zamanına dair dünya üzerinde kaynaklar incelenip daha kapsamlı şekilde ele alınmalıdır.³⁵ Ana kaynaklar bağlamında bunları bu başlık altında Kur'an-ı Kerim, Hadisler, Sahîfe ve Vesikalar, Şiir ve Sözlü Kaynaklar sıralamasına göre ele almaya çalışacağız.

İnsanlığa son ilahi mesaj olan Kur'ân-ı Kerîm, İslâmî ilimlerin temel kaynağıdır. Kur'ân-ı Kerîm, İslâm dini ile münasebeti olan ilimlerde, geçmişle ilgili bilgiler, ihtiva ettiği haberler, tarihi olaylar ve olgularla ilgili yorumlar itibarıyla siyerin en önemli kaynağı olmuştur. Yine Kur'an, siyer, dinler tarihi, medeniyetler tarihi, milletler ve devletler tarihi, sosyal tarih, dünya tarihi gibi günümüzde kendine has bağımsız disiplinler olarak görülen tarih ilimleri için çeşitli bilgilere kaynak teşkil eder ve onlar için gerekli materyali sağlar.³⁶ Kur'an-ı Kerim indiği süre boyunca Peygamber (sav) tebli vazifesinden itibaren hayatının her safhasına ışık tutmuş, hatta kendi özel hayatından sosyal günlük yaşantısında kişilerle diyaloguna kadar bazı durumlara göre ayet indiği olmuştur. Bunların yanında Kur'an, tebliğ vazifesinin başlangıcında Hz. Peygamber'in nasıl bir yol izleyeceği, İslâm dininin hükümlerinin hangi zamanda nasıl farz kılındığı, toplumsal insanlararası ilişkilerin nasıl olması gerektiği, savaş sonrası ganimetlerden elde edilen gelirlere kadar çoğu konuda ışık tutmuş, yol göstermiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in söylediğimiz konular dışında yaklaşık üçte iki gibi büyük bir bölümü tarihe ayrılmıştır. Bununla birlikte Kur'an'ın bir tarih kitabı olmadığı zikredilir, ancak içinde tarihin çok fazla yer aldığı vurgulanmaktadır.³⁷ Bazı müsteşrikler de, Kur'an'ın tarih kaynağı olarak düşünülemeyeceğini, bunların ahlakî davranış modeli oluşturmak gayesiyle sunulduğunu delil göstererek savunur.³⁸ Fakat Kur'ân-ı Kerîm'in amacına bakarak, tarihsel değerini de göz ardı edemeyiz. Hem nüzul olduğu yirmi üç

³⁵ Selahattin Polat, "Siyer'in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları", *Türkiye'de Siret Yazıcılığı* (Siret Sempozyumu, İstanbul: İsam Yayınları, 2010), 263.

³⁶ Adem Apak, "Siyer Kaynaklığı Açısından Kur'an'ın Değeri ve Önemi", *İstem Dergisi* 16 (2010), 9-18.

³⁷ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. s37.

³⁸ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*.s.37-38

sene içinde hem de önceki peygamber, kavim ve toplululardan bahsettiği ayetler sebebiyle tarihten ve tarihi kaynak olarak gözardı edilemeyeceği açıktır.

Siyer yazıcılığının kaynak olarak sadece klasik literatürdeki rivayet malzemesine dayanmakla yetinemeyeceği açıkça ortadadır. Öncelikle Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber'in (sav) hayat hikâyesi için en temel veri kaynağını oluşturmaktadır. Fakat Kur'ân-ı Kerîm bir tarih ve biyografi kitabı olmadığından, onun Hz. Muhammed'in (sav) hayat hikayesini inşaya kaynaklık etmesi doğrudan değil, yorumlamayla olmalıdır. Örneğin, Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin sıralanışı ve nüzul sebepleri bilgisi konusunda tefsir ilminde süregelen ihtilaflar ve tartışmalarla hesaplaşılmadan ve bu konulara disiplinler arası bir anlayışla yaklaşılmadan Kur'an'dan bir siyer kaynağı olarak yararlanmak mümkün değildir.³⁹ Kısaca ifade etmek gerekirse Kur'ân-ı Kerîm'in bir siyer kaynağı olarak konuşturulabilmesi çok geniş bir birikimi ve tecrübeyi gerekli kılmaktadır. Nüzûl sıralamasından tutun hangi konunun hangi ayet tarafından desteklendiği ya da inmesine sebep olduğu, hükümlerin Peygamber'in (sav) tebliğinin hangi döneminde olduğu gibi birçok konuyu bilmekle yorumlama sonucunda Kur'an-ı Kerim kaynak olarak kullanılabilir.

Kur'ân-ı Kerîm tarihin herhangi bir döneminde cereyan etmiş hadiseleri naklederken, ya işlediği konuyu örneklendirmekte, ya inananların (veya inkârcıların) içinde bulundukları durumu veya sergiledikleri davranışların tarihî benzerlerini hatırlatarak, onları teselli (veya tehdit) etmektedir;⁴⁰ *“De ki, ben (diğer) elçilerden farklı değilim.”*⁴¹; *“Senden önce gönderdiğimiz hiçbir elçi ve Peygamber yoktur ki, bir şey arzuladığı zaman, şeytan onun arzusuna (bir şey katmış olmasın).”*⁴²; *“Ehl-i Kitap, gökten kendilerine bir kitap getirmeni isterler, and olsun, Mûsâ'dan bundan daha büyüğünü istemişlerdi...”*⁴³; *“Aynı şekilde onlardan öncekiler de ne zaman bir elçi gelse ona ‘büyücü’ veya ‘deli’ derlerdi.”*⁴⁴ Sonuç itibarıyla diyebiliriz ki Kur'an-ı Kerim, kıssalar aracılığıyla Müslümanlara, birtakım davranış metotları öğretmeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, farklı zamanların ve farklı coğrafyaların bir önemi yoktur. Kur'ân-ı

³⁹ Tahsin Koçyiğit, “Sîret Sempozyumu”, *İsam Konferans Salonu*, 2012. s.464-465.

⁴⁰ Muhammed İkbal, *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, (çev: Ahmet Asrar) (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1984).s.115.

⁴¹ Ahkaf, 46/9.

⁴² Hac, 22/52.

⁴³ Nisâ, 4/153.

⁴⁴ Zâriyât, 51/52.

Kerim'in bu anlatım tarzını, “*zamansız tarih*” veya “*kayıtsız tarih*” olarak isimlendirmek mümkündür. Nazil olması Hz. Peygamber'in peygamberliği süresine yayılan Kur'ân-ı Kerîm, onun hayatına şahitlik edecek birçok ayet barındırmıştır. Kişisel ve ailevi ayetlerin inmesine sebep olacak durumlardan tutun da İslâmiyet'in ilk dönemleri, zorlukları, hicretler, savaşlar ve Hicret sonrası birçok konuya açıklık ve ışıltı tutacak ayetler inmiştir. Bundan dolayı siyer ilmi için Kur'ân-ı Kerîm her açıdan birinci kaynak olmuştur.

Siyerin ana kaynaklarından olan Kur'ân-ı Kerîm'den sonra ikinci sırada hadisler gelmektedir. Hadislerde Hz. Peygamber'in hayatına dair bilgiler çeşitli baplarda yer almaktadır. Hadisler, siyer ve İslâm tarihi kaynağı bakımından büyük bir öneme sahiptir. Nitekim İslâm tarihçileri, İslâm tarihinin ana kaynaklarından söz ederken siyeri hadis ilminin bir alt dalı olarak görmüşlerdir. Temel hadis kaynaklarının en başında ise *İmam Mâlik*'in (H.179/ M.795) *Muvatta*'ı, *Ahmed b. Hanbel*'in (H.241/M.855) *Müsned*'i, *Dârimî*'nin (H.255/M.869) *Sünen*'i, *Buhârî*'nin (H.256/M.870) *Sahîh*'i, *Müslim*'in (H.261/M.875) *Sahîh*'i, *Ebû Dâvûd*'un (H.275/M.889) *Sünen*'i, *Tirmizî*'nin (H.279/M.892) *Sünen*'i ve *Nesâî*'nin (H.303/M.915) *Sünen*'i yer almaktadır. Muhaddislerin büyük ekseriyetine göre Hz. Muhammed'e isnad edilen her şey hadistir. Bu sebeptendir ki hadisçiler Hz. Muhammed'den görüp şahit oldukları ve rivayet edilen haberleri büyük bir titizlikle kayıt altına almışlardır. Siyer ilmi ve tarihçiliğinin kurucuları olarak kabul edilen Urve b. Zübeyr, İbn Şihâb Zührî, Ebân b. Osman, Vehb b. Münebbih, İbn İshak gibi âlimler aynı zamanda birer hadisçidirler. Bu bağlamda siyer ilminin hadis ilmi olduğu, hadis ilminin de siyer ilmi olduğunu, kısaca her iki ilim dalının da ortak noktalarının olduğunu açık bir şekilde ifade etmek mümkündür.⁴⁵ Siyer ilmine kaynaklık açısından hadislerin güvenilir kriterleri gözönünde bulundurularak tercihlerde bulunulmuştur.

Siyerin ikinci kaynağı olarak hadislerin alınması ile bu kaynaktan da yeterince yararlanıldığını söyleyebiliriz. Ama yararlanma konusunda hem hadis tenkitçiliğinin hem tarih tenkitçiliğinin teorik ve metodolojik problemleri ile yeterince müşahade edildiği söylenemez. Siyer yazarları hadis tenkitçiliği ve tarih tenkitçiliği ile donanımlı

⁴⁵ Adem Apak, “Hadis-Siyer İlişkisi ve Hadisin Siyere Kaynaklığı Üzerine Değerlendirmeler”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 7 (2020), 63-74.

olmalıdır. Bu donanımlarına göre kendilerine kaynak teşkil ettikleri rivayetlerde tercihte bulunmaları kolay olacaktır.

Kaynaklarda, ilk siyer eserlerinden önce, hadis külliyatlarının mevcut olduğuna dair herhangi bir işaret bulunmamaktadırlar. Siyer kaynakları ile hadis kaynakları, birbirlerine yakın zaman dilimlerinde ortaya çıkmıştır. Yöntem olarak ise siyer ve hadisin aynı yöntemleri kullandıklarını söylemek oldukça zordur. Yöntem konusunda aralarındaki benzerlik yalnızca ortak kaynak, şahıslar ve rivayet formundaki benzerliktir. Böyle bir durum da, bütün İslâmî literatürlerde haber nakil aracının isnad sistemi olmasından kaynaklanan bir benzerliktir.⁴⁶ Tarihî haberlerin nakline gereken önemin verilmediğini, titizliğin gösterilmediği hadisle siyerin isnad sistemi açısından bile farklı olduklarına işaret eder.⁴⁷ Ayrıca hadis alimleri siyere alınan rivayetlerini, rivayeti tenkit yöntemi bakımından problem olarak gördükleri düşünülürse siyer yazıcısının rivayet karşısında titiz davranması gerektiği çıkar.

Siyerin, tarih ilminin faydalandığı kaynakçalar ve belgelerden yararlanır. Bu konuda sadece İslâm medeniyetine dair yazılı ve maddi kaynaklar değil, Hz. Muhammed (sav) dönemine ait dünyadaki bütün dökümanlar araştırılmış, karşılaştırılmalı bir tarihçilik yapılmıştır. “Hz. Muhammed (sav), yaşadığı dünyanın şartları içinde neyi gerçekleştirdi?”, “Döneminin büyük resmi içinde Asr-ı saâdetin yeri ne idi?” soruları, siyer yazıcısının temel soruları olmuştur. Hz. Peygamber (sav) döneminde, başta çevre ülkeler olmak üzere o zamanın dünyasında neler olup bittiğini, çağının ruhu ve anlayışı içinde Hz. Peygamber’in (sav) yaptıkları ve yapmak istedikleri daha iyi anlaşılmıştır. Bu ifadeler, Resûlullah (sav)’in mesajını çağına hapsetmek şeklinde değerlendirilmemektedir. Bu, onun tarihe nasıl müdahale ettiğinin anlaşılması açısından son derece önemlidir.⁴⁸ Dünyada yapmak istediği ve İslâm dininin getirdiği anlayış, ahlak ve toplumsal sosyal yaşantı Peygamber olarak çıktığı Arabistan Yarımadası’ndan tutun dünyanın dört bir tarafına dağıldığı görülür.

Seyyide İsmail Kaşif, tarihle (siyerle) hadisin karşılaştırılması ile ilgili olarak, “*Tarih ilminin metot ve usulünün ilk dönemde hadis ilminin metodundan değişik*

⁴⁶ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*.s.42.

⁴⁷ Ekrem Ziya Umerî, *Hadis Tarihi*, (çev: İsmail Kara) (Konya: Esra Yayınları, 1990). s.81.

⁴⁸ Koçyiğit, “Sîret Sempozyumu”.s.263-264.

*olmadığını görmekteyiz. Bu iki ilim sadece hedefleri açısından ve ilgilendikleri rivayet çeşitleri bakımından birbirinden ayrılmaktadır. Muhaddisler, fikhî ve ahlakî prensipleri ihtiva eden rivayetlerle ilgileniyorlardı.”*⁴⁹ diyerek siyerin hadisin alt dalı olarak doğduğu ve zaman içerisinde kendisini geliştirdiği görüşünü destekler. Kaşif’in bu ifadesinde farklılıklar olarak ileri sürdüğü hususlarda da, haklılık payı bulunmamaktadır. Öncelikle muhaddislerin ve siyercilerin hedeflerinin farklı olduğunu savunmak, her iki ilmin de öncelikli hedefinin, Hz. Muhammed (sav)’i ve sünnetini tanıtmak olduğu gerçeğinden hareketle mümkün görünmemektedir.

Hadisçilerin ilgi alanları olarak anılan fikhî ve ahlakî prensiplere, ilk siyer kitaplarında genişçe yer verildiği unutulmamalıdır. Muhaddisler haber naklinde, işin tarihî boyutu ile çok az ilgilenmişler, hadisenin fikhî veya ahlakî boyutuna daha çok önem vermişlerdir. Netice itibarıyla gerek içerik, gerekse de sunum/metot açısından birbirlerinden farklı olan hadislerle siyer arasındaki ilişki, umum husus ilişkisi değil, bütün İslâmî ilimlerde olduğu gibi faydalanma yönündendir.⁵⁰ Faydalınılan kaynak dediğimiz Peygamber yaşantısı olarak aynı olmakla beraber ilgilendikleri konular yaşantısının farklı yönleri olmuştur.

Siyer, Hz. Peygamber’in (sav) yaşantısını bizlere aktaran bütün rivayet verilerini, yani hadisleri kaynak olarak kullanmaktadır. Bu anlamda değerlendirildiğinde siyer ve hadis ilmi örtüşür. Aralarındaki fark, hadis ilminin hadislerle sahih olup olmadıkları açısından, Siyer ilminin ise bu rivayetlerle kronolojik ve bütüncül bir Hz. Peygamber (sav) hayat hikâyesi inşa amacıyla ilgileniyor olmasıdır. Hadis ilminin; hadis kaynaklarının metinleri, yorumu ve hadislerin kronolojisi ile ilişkisi gibi, sadece hadis tenkidi ile ilgili olmalarıyla sınırlıdır. Bunun ötesinde bütüncül ve kronolojik bir çerçeve oluşturma gayesi yoktur.⁵¹ Klasik hadis kitaplarının hadisleri râvilerle veya konularına göre tasnif etmiş olmaları bunun göstergesidir.

Müslümanlar Hz. Peygamber (sav)’le ilgili bilgileri önce sözlü kaynaklardan, bir süre sonra da yazılı kaynaklardan almıştır. Yazılı kaynakların başlıcaları, ilk dönemler için sahîfeler, hadis kitapları, siyerler, genel İslâm tarihleri, Kısas-ı Enbiyâ’lar ve şiir

⁴⁹ Seyyide İsmail Kaşif, *İslâm Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metotları*, (çev: M. Şeker-R. Savaş-R. Şimşek) (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 1997).s.21.

⁵⁰ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*.s.43.

⁵¹ Koçyiğit, “Sîret Sempozyumu”. s.260.

gibi edebî eserler olarak sıralanabilir.⁵² İbn İshak, Ma‘mer veya Mûsâ b. Ukbe’nin eserlerine bakıldığı vakit, yararlandıkları sahîfeleri ispatlamak mümkün görülmektedir. Kısmen de kaynağın bizzat kendisi naklettiği sahîfeye atıfta bulunmaktadır; “*Muhammed b. Râfi’, Abdurrezzâk İbn Cüreyc, Mûsâ b. Ukbe Ebu’n-Nadr - Resûlullah’ın ashabından, Eslemli olup kendisine Abdullah b. Ebî Eyfâ denilen birinin kitabından (sahîfesinden)...*”⁵³ Sahîfeler, toplanma ve sınıflandırma dönemlerinden sonra da devam etmiştir. Hatta sahîfelerin 240/854 yılından sonra dahi var olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁴ Burdan anlaşılıyor ki sahîfelerin hangi sene veya dönem itibarıyla bittiğini söylemek güç olacaktır.

İslâm tarihinde vesikalar, tarih yazıcılığında daima beklenen değeri, ilgiyi görmüştür.⁵⁵ İslâm tarihi yazıcılığında da vesikalardan yararlanılmıştır. O dönemin kaynaklarından olan vesikaların, önemleri bakımından resmî veya özel olması arasında herhangi bir değişiklik söz konusu değildir.⁵⁶ İbnü’l-Esîr, Abdülmelik dönemine ait “yazışma bürosu” olarak tercüme edebileceğimiz *Beytü’l-Karâtis*’den bahsetmektedir.⁵⁷ Bu durumda Emevî yazışmalarının profesyonel hale getirildiğine, kendi içerisinde belli başlı kaidelerin oluşturulduğuna delildir. Taberî’nin *Târîh*’inde Abbasî ve Emevî’lere ait eman, mektup, anlaşma ve ahitname gibi birtakım vesikayla karşılaşmak mümkün görülmektedir.

Türkçe tercümeleri esas alınan metinlerin seçiminde, bu eserlerin siyer ilminin ölçülerine sıkı sıkıya bağlı olmasından ziyade sonraki dönemlerde yazılmış ve Hz. Peygamber (sav) hakkındaki bilgileri destansı-epik bir anlatımla işlemiş olanlara ağırlık verilmiştir. Ayrıca, bu tercümelerde birebir çeviri yapmak yerine esere mütercim tarafından manzum ve mensur birçok ilaveler yapılmıştır. Bu ilavelere de ilk dönemden sonra yaygınlık kazanan menkıbeler ağırlığını koymuştur.

Çoğunlukla mensur olarak kaleme alınan siyerlerin edebiyatımızdaki ilk örneğini oluşturan Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr’in altı ciltlik *Sîretü’n Nebî*’si, menkıbeler

⁵² Tergip, “Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları”. s. 226.

⁵³ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *SahihI-III*, (Çev: M. Fuad Abdulbaki), (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992). s.1420.

⁵⁴ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. s.45.

⁵⁵ Müntekim Ökmen, *Herodot Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2002). s.9.

⁵⁶ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. s.48.

⁵⁷ İbnul-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh* (Çev: M.B.Eryarsoy), (Beyrut: Dâru Sâdır, 1979).s.300.

açısından oldukça zengindir. Yine Türk edebiyatında, hacmi birkaç yüz beyitle 32.475 beyit arasında değişen manzum siyer örneklerinin en ünlüsü olan Yazıcıoğlu Muhammed'in (ö. 855/1451) -kendi telif ettiği Arapça *Megâribü'z-Zamân* adlı mensur eserinden nazma çektiği- ünlü *Muhammediye* adlı eseri, her kesime hitap etmiştir. Lirik ve menkıbevi anlatımıyla kendisinden sonra yazılan eserlere ilham kaynağı olmuştur.⁵⁸

Sözlü kaynaklar, menşei belli olan veya olmayan, fakat ağızdan ağza söylenerek gelen tarihî şiirler, hikâyeler, efsaneler, destanlar, menkıbeler olup bir kısmı daha sonra kaleme de alınmıştır. Fakat yazılı kaynak olarak vücuda getirilmiş malzeme ölçüsünde güvenilir olduğunu söylemek zordur. Peygamber dönemi ya da öncesinde sözlü olup aktarılan çoğu olay veya haber genelde haber veren kişilerin güvenilirliği veya içeriği güvenilir olup olmaması hakkında şüphe duyulmuştur. Bunlar, ancak yazılı kaynakların bulunmadığı durumlarda veya onlara yardımcı kaynak olarak kullanılmıştır.⁵⁹ John Tosh, “sözlü tarih”le “sözlü geleneği” birbirinden ayırmaktadır. Sözlü tarihi, sözlü hayat hikâyeleri olarak isimlendirirken, geçmişteki kişilerle vakalar hakkında kuşaktan kuşağa sözlü olarak anlatılmış anlatı ve tasvirleri ise sözlü gelenek olarak tanımlar.⁶⁰ Peygamber doğmadan önce yaşanan olaylar ve Arabistan Yarımadası'nın içinde bulunduğu durum ve ülkeler arası ilişkilerden sözlü olarak yararlanıldığını söyleyebiliriz. O dönemde yaşayan Arapların sözlü gelenek konusunda çok iyi oldukları bilinmektedir. Sözlü edebiyat konusunda özellikle şiir ve nesir gibi yazılarda çok ileri seviyede oldukları, bunlarla ilgili panayır ve eğlenceler yapıldığı her kabilenin sözlü edebiyatı, hatip ve belegatı çok iyi bilen şairleri olduğu tarihte anlatılmaktadır. Siyer ilmine kaynak açısından kullanıldığı durumlardan dolayı buna kısaca değinmek istiyoruz.

5.1. Câhiliye Araplarının Sözlü Edebiyata ve Yazıya Olan İlgileri

Câhiliye döneminin önemli kaynaklarından biri de Câhiliye dönemi edebiyatıdır. Câhiliye devri edebiyatı şiir ve nesirden oluşur. Cahiliye döneminden bizlere nakil yoluyla ulaşan Câhiliye şiirinin, Câhiliye nesrine oranla daha fazla olduğu söylenmiştir. Câhiliye döneminin en önemli unsurlarından biri olarak ele alınan şiir, üstünlük kurma,

⁵⁸ Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye* (İstanbul: MEB Yayınları, 1996). s.57.

⁵⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1995). s.19-20

⁶⁰ John Tosh, *Tarihin Peşinde* (çev: Özden Arıkan), (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1984). s.190

övünme, misal gösterme ve ayıplama vesilesi şeklinde tarih sahnesine çıkmaktadır.⁶¹ Câhiliye edebiyatının, gerek Kur'an'ın nüzulünden, gerekse hadisten zaman bakımından daha eski olmasına rağmen biz, onu, tedvininin sonra olması ve ravilerin Kur'an'ın tedvininin, toplanması ve çoğaltılması noktasında sıhhat ve doğruluğu tahkik etmede sergiledikleri duyarlılığı onun sıhhat ve doğruluğu noktasında sergilemediklerini göz önünde bulundurarak ana kaynak sırası itibarıyla geriye aldık. Ayrıca Câhiliye dönemine ait edebiyat verilerinin büyük kısmı kaybolmuş. Daha sonra birçok kişi bir şiir veya sözü sahibinden başkasına nispet ederek ya da şair ve nesir yazıcılarının dilinden bir şeyler uydurarak Cahiliye dönemi edebiyatına eklemeler yapmaya girişmişlerdir.⁶² Bütün bu olumsuzluklara rağmen Câhiliye şiiri yine de tarih yazıcılığı için yardımcı kaynak teşkil eder.

“Mufaddal b. ed-Dabbî'nin *el-Mufaddaliyyât*, *el-Asmaî*'nin *el-Asmaiyyât*, Ebû Temmâm'ın *Dîvânü'l-Hamâse*'si, Buhturî'nin *Hamâse*'si, Ebû Bekir el-Enbârî'nin *Şerhu'l-Muallakâti's-Seb'it-Tivâli'l-Cahiliyye*'si, Kureşî'nin *Cemheretü Eş'âri'l-Arab*'ı, Zevzenî'nin *Şerhu'l-Muallakât es-Seb'i*, Ebû Zeyd Tebrîzî'nin *Şerhu'l-Muallakât'il-Aşrî* ve Ebû Temmâm et-Tebrîzî'nin *Şerhu Hamâse*'si”⁶³ Câhiliye şiir mecmualarının başlıcalarıdır.

Câhiliye hayatı birincil kaynakları arasında dil kitapları da mevcuttur. Normal yazı ve şiirde kullandığımız Arap dili ve belagati, Cahiliye döneminin eseridir. Bundan dolayıdır ki sahip olduğu lafızlar aracılığıyla dil kitapları Câhiliye kültürünün farklı yönlerini izah etmeye devam etmektedir. Yakın tarihteki Arapça dili kelime dağarcığı, sadece Arapça değil aynı zamanda Sami dili kelime dağarcığıdır. Çünkü dil bilimciler Arapçanın kullanıldığı şehirlerde mevcut kullanılan sözcüklerin büyük bir kısmı dile dair eserlerinde ve özellikle sözcüklerden derlemişlerdir.⁶⁴ Dil kitaplarının bu kadar hacim olarak geniş olması Câhiliye dönemi kültürü ve edebiyatını önemli ölçüde yansıttığı görülür. Câhiliye kültürün yansıması olan bu eserler Peygamber'in (sav) doğduğu coğrafyanın sosyokültürel, ekonomik ve toplumsal düzeyinin belirtileri olarak görülür.

⁶¹ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. s.37

⁶² Adem Apak, *Siyer-i Nebî* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017). s.178.

⁶³ Apak, *Siyer-i Nebî*. s.178-179.

⁶⁴ Apak, *Siyer-i Nebî*. S.179.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İBNÜ'L-ESİR DOĞDUĞU ÇEVRE, AİLESİ VE İLİM HAYATI

1.1. İbnü'l-Esîr Kardeşler

Miladi 12. asrın sonları ile 13. asrın başlarında Türkiye'nin şu anki Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Cizre ya da künye olarak kullanılagelen Cezîre'de doğan üç kardeş, kendi dönemlerinde ilim ve siyaset dünyasında, devlet idaresinde önemli hizmetlerde bulunmuşlardır. Ancak asıl başarıyı kendilerini tarih boyunca şöhrete ulaştıran bilimsel faaliyetlerde verdikleri kıymetli eserler ile yakalamışlardır.⁶⁵ Her biri ayrı bir bilim dalında kendini geliştiren ve ilim dünyasında “İbnü'l-Esîr Kardeşler” diye şöhret bulan bu aile hakkında bilgi verilecektir. Bizi bu üç Kardeşten ilgilendiren ise bu kardeşlerden ortancası olan İbnü'l-Esîr olarak tanıdığımız, Ebü'l-Hasen İzzeddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî'dir.

1.2. Doğduğu Coğrafya: Cizre Şehri, Fethi ve Önemi

İbnü'l-Esîr'in ailesi, bugün Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan ve Türkiye'nin son idari düzenlemesine göre Şırnak iline bağlı bir ilçe olan Cizre'de doğmuştur. O dönemin Cezire bölgesi çeşitli etnik, dinî ve kültürel farklılıkların olduğu, siyasi ve sosyal anlamda bütünlüğün olmadığı bir dönemi yaşamaktaydı. İbnü'l-Esîr, farklı ve çalkantılı ama kültür ve ilmin zirvede olduğu bu dönemde Cezîre diye adlandırılan bu bölgede dünyaya gelmiştir. Aile, el-Cezerî künyesini buradan almıştır. Coğrafi kaynaklar, Cezîretü İbn Ömer adıyla bilinen bu şehre bu ismin, ilk kurucusuna atfen verildiği konusunda bilgiler mevcuttur.⁶⁶ Ancak ilk kurucusunun kim olduğu konusunda farklı rivayetlerin olduğu görülmektedir. Bu konuda dört ayrı rivayet bulunmaktadır. Bunlar; Irak Emiri Yusuf b. Ömer es-Sekafî (ö 127/745), Emir Hasan b. Ömer b. Hattab et-Tağlibî (ö 250/864), Abdülaziz b. Ömer el-Berkaidî ve Ömer b. Evs

⁶⁵ Kemal Sandıkçı, “İbnu'l - Esir Kardeşler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1992). s.61.

⁶⁶ Sandıkçı, “İbnu'l - Esir Kardeşler”. s.61.

et-Tağlibî'nin iki oğlu Evs ve Kamîl kardeşler tarafından kurulduğu şeklinde dört farklı rivayet nakledilmektedir.⁶⁷

Genel olarak kabul edilen bilgi ise Cizre'nin İbn Ömer künyesiyle tanınan bir şahıs tarafından kurulmuş olmasıdır. Ancak bu şahsın yukarıda ismi geçenlerden hangi İbn Ömer olduğu konusunda kesin bir yargıya varılamamaktadır. İbn Hallikân, el-Berkaidî tarafından kurulduğuna dair olan rivayeti tercih etmiştir.⁶⁸ Bu rivayetlerden, kurucu olduğu söylenen kişilerin yaşadıkları dönem itibarıyla en eski olanını kabul edecek olursak, farklılığın sebebi diğer kişilerin müteakip dönemlerde bu bölgenin yeniden imarını gerçekleştirmeleridir. Bu durum imarı yapan kişilerin şehri yeniden kuran kişi gibi görünmesine yol açmıştır. Bu durumun da hangi kişinin kurucusu olduğu fikrinde karışıklığa yol açmıştır.

İbnü'l-Esîr'in bir rivayetine göre, el-Cezîre'nin fethi Suriyeli birlikler tarafından gerçekleştirilmiştir. Şöyle ki; Halife Hz. Ömer, H. 18/M.639 yılında Ebû Ubeyde'nin vefatı üzerine İyâz b. Ganm'i Humus, Kınnesrîn ve el-Cezîre valiliğine tayin etmiştir. İyâz b. Ganm aynı yıl beş bin kişilik bir askerî birlikle el-Cezîre bölgesine sefere çıkmış, Rakka'yı altı gün muhasara altında tutmuş, orada yaşayan halk barış istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine aralarında anlaşma yapılmış, İyâz b. Ganm seferlere devam ederek Harran, Ruha (Urfa), Amid (Diyarbakır), Meyyafarikin (Silvan), Mardin, Erzen (Garzan), Ahlat vs. gibi şehirleri birer birer ele geçirerek vergiye bağlamıştır. Bölgede sükûnet ve hâkimiyeti sağlayan İyâz b. Ganm, Humus'a dönerek H. 20/641 yılında vefat edinceye kadar burada kalmıştır. El-Cezîre bölgesinde yapılan fetihlerde birkaç şehrin dışında, yerli halkın şiddetli saldırılara maruz kaldıklarını söylemek mümkün değildir. Çünkü yerel liderlerin pek çoğu, Müslüman Araplarla savaşmak yerine, anlaşma yapmayı tercih etmişlerdir.⁶⁹ Bu nedenle Cezîre bölgesindeki birçok yerleşim merkezi savaş yapılmadan alınmıştır. Bu topraklarda yaşayan halk zamanla İslâmiyeti benimseyip Müslüman olmuşlar ve bölgede Müslümanlığın yayılmasında önemli roller üstlenmişlerdir.

⁶⁷ Ebü'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân* (Çev: İhsan Abbas,) (Beyrut: Dâru Sadır, 1978). s.349.

⁶⁸ İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân* (Çev: İhsan Abbas,) s.349.

⁶⁹ İbnul-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih* (Çev: M.B.Eryarsoy), 2.cilt. s.532-533.

Cizre, gerek coğrafi açıdan gerekse kültürel olarak İslâm Medeniyeti için önemli şehirlerden biri olmuştur. Bu coğrafi bölge Müslümanlar tarafından fethedildikten sonra kurulmuş olan Cezîre, kısa zaman içerisinde büyük bir aşama kat ederek ilmî, kültürel, siyasî ve ticarî açıdan önemli bir kent haline gelmiştir. İlme önem veren halkın katkıları ve yöneticilerin çabalarıyla merkezde büyük İslâm âlimlerin yetiştiği medreseler kurulmuştur. Bu âlimlerden bazılarının etkileri halen devam etmektedir. Bu da bölgenin İslâm tarihi ve medeniyetindeki önemini bizlere göstermektedir.⁷⁰ Cizre’de ilim adına yapılan çalışmalardan kaynaklı meydana gelen canlılık, bilhassa İslâm kültürü çerçevesinde yıllar boyunca âlimlerin yetiştirilmesinde etkili olduğu görülmüştür. Bu duruma verilecek en güzel örneklerden birisi VI. ile VII. asırlarda yaşayan, mekanik ilminin kurucusu olan ve bugün doğa bilimleri denilen alanların birçoğu ile ilgilenmiş olan Ebu’l-İzz el-Cezerî’dir.⁷¹

Orta Çağın en önemli şahsiyetlerden biri olarak kabul edilen İbnü’l-Esîr, eğitimine dair tahsilinin büyük bir bölümünü doğduğu Cizre’de tamamlamıştır. İslâm coğrafyası için Cezîre bölgesi önemli kültür ve ilim merkezleri arasında bulunmaktadır. O coğrafyanın önemli merkezlerden biri olan Cizre, bölgedeki ilim ve kültür zenginliğinden önemli şekilde istifade etmiş, yüzyıllarca bu konumunu muhafaza etmiş ve bu bakımdan da birçok büyük âlimlerin yetişmesine olanak sağlamıştır.⁷² Sadece büyük âlimlerin yetişmesinde değil aynı zamanda ilim ve kültür bakımından dönemin önemli ilim merkezi haline gelmiştir. Birçok âlim gelip buralardan dersler almış veya dersler vermiş, yapılan ilim meclislerine katılmışlardır.

Makdisî, bir yorumunda yaşanılacak en önemli beş bölgeden biri olarak Cezire’yi işaret ederek ve Cizre’yi de bölgenin başkenti olarak ifade etmiştir.⁷³ İbn Havkal şehrin Erzen, Rum diyarı, Doğu Anadolu ve Meyyafarikin bölgesinin temel yapısı konumunda olduğunu belirtmiştir.⁷⁴ Cizre, Dicle nehri kenarında kurulması, Musul ile Diyarbakır’ın kavşak noktasında yer alması ve kesintilerle birlikte uzun süre bölgenin idari merkezi olması gibi hususiyetleri sayesinde devlet ricali ve halk tarafından birçok medresenin

⁷⁰ Ziya Polat, “Cizreli Bir Alim: İbnü’l Esîr”, *Tarih Okulu Dergisi* 34 (2018). s.86-87.

⁷¹ Polat, “Cizreli Bir Alim: İbnü’l Esîr”.s.90.

⁷² Polat, “Cizreli Bir Alim: İbnü’l Esîr”. s.87.

⁷³ Ahmed b. Muhammed Makdisî, *İslâm Coğrafyası. (Çev. D. Ahsen Batur)* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015). s.53,147.

⁷⁴ Ebul Kasım Muhammed B. Ali en-Nasibi el-Bağdadi İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası. (Çev. Ramazan Şeşen)* (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014). s. 188.

inşasına sahne olmuş, bu da ilmî ve kültürel hayatın canlı kalmasını sağlamıştır.⁷⁵ Mesela kaynaklar Nureddin Zengî döneminde Cizre’de dört medresenin varlığını teyit eder. Aynı şekilde Cezîre bölgesinde Sincar, Harran ve Musul’dan sonra en çok medrese Cizre’de bulunmaktadır. Dönemin en önemli sosyo-kültürel yansımaları olan medreselerin varlığı o şehrin cazibe merkezi haline gelmesinde en önemli sebeplerden bir tanesi olduğunu söyleyebiliriz.

Cizre’deki kültürel hareketliliğin devamlılığı, günümüze kadar kaleme alınan eserlerde de göze çarpmaktadır. Kaynaklara bakıldığında zaman Cizre’de 14. asırda Şafii mezhebine göre eğitim veren beş medresenin olduğu görülmektedir. Bu dönemde Cizre’de faaliyette bulunan medrese sayısı bilinmemektedir. Ancak İslâm hâkimiyetine girmesinden sonra şehirde Abdâliye Medresesi, Kırmızı Medrese, Nizâmülmülk’ün Cizre’de inşa ettiği Radviye Medresesi gibi medreseler günümüze kadar varlıklarını devam ettirmiştir.⁷⁶ Medeniyet, ilim ve kültür açısından Cizre’nin önemini anlatan diğer bir durum da tarih boyunca İbn Battuta, Makdisî İbn Cübeyr, İbn Havkal gibi birçok seyyahın şehre uğramasıdır.

1.3. İbnü’l-Esîr’in Doğumu, Ailesi ve Yetiştği Ortam

Bir ilim adamı, içinde yetiştiği ortamdan, yaşadığı dönemin siyasî ve iktisadî şartlarından ayrı düşünülemez. Bütün bunlar ve daha fazlası onun ilme bakışını, ortaya koyduğu fikirleri ve nihayetinde bugün karşımıza çıkan kişi gibi görünmesine tesir eden etkenlerdir. İbnü’l-Esîr de her insan gibi çağının, ailesinin ve yetiştiği coğrafyanın şartlarından etkilenmiştir. Bu durumlardan kaynaklı kişiliğini, ilmi birikimini özellikle gerek kütüphane ve eserlere ulaşma konusunda izin, gerekse seyahat konusunda siyasi anlamda güçlü duran ailesinin nüfüsünü kullanarak el ettiği görülmektedir.

İbnü’l-Esîr olarak tanıdığımız, Ebü’l-Hasen İzzeddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, 4 Cemâziyelevvel 555(12 Mayıs 1160) Cizre’de (Cezîre-i İbn Ömer) doğdu; Cezerî nisbesi buradan gelmiş olup, babasının Esîrüddin

⁷⁵ M. Halil Çiçek, “Yakın Dönemde Cizre Yöresi Medreseleri” (Hz. Nûh’tan Günümüze Cizre Sempozyumu. (Haz. M. Sait Özervarlı), İstanbul: Cizre Kaymakamlığı Yay, 1999). s. 126.

⁷⁶ Polat, “Cizreli Bir Alim: İbnü’l-Esîr”. , s.89.

lakabından dolayı da İbnü'l-Esîr künyesiyle anılmıştır.⁷⁷ İlk İslâm seferleri esnasında Irak'a yerleşen, daha sonra Büveyhî Hükümdarı Adudüddavle'nin baskısıyla IV. (X.) yüzyılda Şehrizor'dan Cizre'ye giden Bekir b. Vâil kabilesinin Şeybânoğulları kolundan bir aileye mensuptur. İbnü'l-Esîr'in yazdıklarından, babasının Musul Atabeyi İmâdüddin Zengî döneminde (1127-1146) Vezir Cemâleddin'in Cizre'deki nâibi, Mevdûd b. İmâdüddin Zengî devrinde ise (1149- 1170) Cizre Dîvânü'l-harâcî'nin reisi olduğu, aynı zamanda ticaretle ve tarımla uğraştığı öğrenilmektedir. İbnü'l-Esîr babasının ölüm tarihi hakkında bilgi vermez; ancak onun 587'de (1191) hayatta olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁸ Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere babası siyasi anlamda dönemin aktif kişilerinden birisi olduğu görülmektedir.

İbnü'l-Esîr on yaşlarında iken Nureddin Zengî, Eyyûbî ailesi aracılığıyla Mısır'da Haçlılarla yaptığı mücadeleyi kazanmıştır. Selahaddin Eyyûbî (ö. 589/1193) 1169 yılından itibaren Mısır'ı Nureddin adına yönetmeye başlamıştır.⁷⁹ Burada şunu tekrar ifade edelim ki İzzeddin İbnü'l-Esîr'in, abisi ve kardeşi de dönemlerinde ayrı mecralarda ön planda olan isimlerdir. İzzeddin kardeşlerinin ortancasıdır. Kendisinden daha küçük olan Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr ise arkadaşı vesilesiyle Selahaddin Eyyûbî (ö.589/1193) ile tanışmış ve kısa zaman içerisinde emrine girmiştir. Selahaddin Eyyûbî'nin oğlu -Melik Efdal (ö.622/1225)- kendisine yardımcı olması için keskin zekâsıyla ön plana çıkan Ziyâüddîn İbnü'l-Esîr'in maiyetine verilmesini babasından bizzat talep etti. Selahaddin Eyyûbî ise tercih hakkını Ziyâüddîn'in kendisine bıraktı ve Ziyâüddîn de bu görevi kabul etmek istediğini dile getirdi. Ancak üzerinden çok geçmeden fikirlerinin Melik Efdal tarafından dikkate alınmamasından dolayı istifasını sundu ve Melik Efdal'ın kardeşi Melik Zâhir (ö. 613/1216)'in emrine girdi. Geldiği makamda kendisine verilen görevleri yerine getirdikten sonra Musul'a döndü. Musul Atabeyi Nureddin Arslanşâh'ın onayı ile kâtipliğe getirildi. Ömrünün sonuna kadar Musul Atabeyi elçisi görevini yürüttü.⁸⁰ Kardeşlerinin bu ve buna benzer üst düzey görevlerde bulunmasından dolayı aile fertleri, onların bu makamlarda yer almasından faydalanmışlardır. İbnü'l-Esîr de gerek ailesinin üst kademedeki görevleri gerek

⁷⁷ Abdülkerim Özaydın, "İbnü'l-Esîr İzzeddin", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000). s. 26.

⁷⁸ Özaydın, "İbnü'l-Esîr İzzeddin". s. 26.

⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça) (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2016). S.354.

⁸⁰ İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân* (Çev: İhsan Abbas), s.389.

kendisinin tarih ilminde ön plana çıkmasından dolayı devlet yetkilileri ile her zaman irtibatlı olmuştur. Devlet görevlilerinin özellikle atabey ve sultanların tarih ilmine ilgi göstermelerinden kaynaklı tarihçiler dönemin gözde âlimleri olmuşlardır.

İbnü'l-Esîr, 24 yaşına kadar gençliğinin büyük bölümünde Cizre'de yaşamıştır. İlk eğitim-öğretimini de Cizre'de babası denetiminde almıştır. Cizre'nin bir eğitim-öğretim ve kültür şehri olması İbnü'l-Esîr için avantaj olmuş, bu vesileyle eğitim ve öğretimini Cizre'deki medreselerde tamamlamış oldu. Medrese kültürünün oldukça yaygın olduğu Cizre, aynı zamanda kavşak bir konumda olması sebebiyle de bazı âlimlerin Cizre'ye uğramasına vesile olmuştur. Bu anlamda İbnü'l-Esîr'in verimli bir eğitim hayatı geçirdiği söylenebilir.⁸¹ 579 yılında babası ve kardeşleriyle Musul'a taşınmıştır, yani o bu esnada yukarıda belirtildiği gibi yirmi dört yaşındadır. Bu ise şu anlama gelmektedir: O, Cezîretü İbn Ömer'de yaşayıp Musul'a taşınana kadar da ilk derslerini buradan almıştır. İbnü'l-Esîr'in çocukluk yılları ve küçük yaştaki eğitimi hakkında ondan bahsedilen kitaplarda başka bir bilgi bulunmamaktadır. Kendi kitaplarında da bu konu hakkında bilgiler bulunmamaktadır. Babasının, onun ve kardeşlerinin eğitimine büyük önem vermiş olduğunu düşünsek de -ki bunun böyle olduğu üç kardeşten her birinin kendi ilgi alanına göre yükselmesinde de görülmektedir- İbnü'l-Esîr, kendi hayat hikâyesinin Cezîretü İbn Ömer bölgesinde yaşadığı bölümü hakkında, yazdığı kitaplarda bilgi vermediği gibi, onunla ilgili bilgi verenler de burada eğitim yılları hakkında detaylı bilgiyi vermemişlerdir.

1.4. İlmi Kişiliği

İlim tahsil etmek için seyahat etme geleneği, ilk önce Hz. Peygamber'in hadislerine ulaşma arayışında olan muhaddisler tarafından başlatılmıştır. Daha sonra bu arayış ve yolculuklar, her âlimin bulunduğu dönemin şartları ve bilginin dağınık oluşu nedeniyle hem dinî hem de aklî ilimler için geçerli aynı zamanda zorunlu bir hal olmuştur.

İbnü'l-Esîr, tahsil hayatının son yıllarında Musul atabeyinin sözlü mesajlarını halifeye iletmek üzere birkaç defa Bağdat'a gidip gelmiştir. Bununla birlikte İbnü'l-Esîr

⁸¹ Abdulkadir Ahmed Tuleymat, "İbnü'l Esir el-Cezeri'nin Hayatı, Ailesi, Hocaları, Eserleri ve et-Tarih'ul Bahir Fi'd Devleti'l-Atabekiyye Adlı Eseri, (çev: Abdulhalik Bakır)", *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)* 2/2 (2018), s. 155.

kardeşleri içinde en az devlet hizmetinde bulunan kişidir.⁸² Yine de yerine getirdiği elçilik görevi ona yeni imkânların kapılarını açmıştır. Zira Musul Atabeyi, İbnü'l-Esîr'i elçilik görevine getirdikten sonra Şam, Bağdat ve Kudüs gibi değerli beldelere yollayarak birtakım görevler vermiştir. Bu görevleri hakkıyla yerine getiren İbnü'l-Esîr, görevli olarak gittiği yolculuklarda Bağdat, Kudüs ve Şam gibi eski geçmişleri olup, ilim ve kültürde zirve olan şehirlere vardığında bu durumu fırsata çevirerek zengin kütüphanelerinden yararlanmıştır. İbnü'l-Esîr Bağdat'a ulaştığında oradaki büyük âlimlerinden de istifade etmeyi ihmal etmemiştir. Genç yaşında tarihe karşı beslediği sevgi ve tutkusu onu yazmaya motive etmiş ve kaleme aldığı kitabı *el-Kâmil*'i bu motivasyonla vücuda getirmiştir. İbnü'l-Esîr yukarıda ismi geçen beldelerden başka İslâm dininin zuhur ettiği topraklar olan Hicaz tarafına da çok kez gitmiştir.

İbnü'l-Esîr'in Musul, Bağdat, Şam, Kudüs ve Hicaz gibi o dönemin siyasi, sosyal ve kültürel anlamda önemli merkezlerine yaptığı seyahatler, bizatihi inceleme yaparak tarihi vakaların mekânlarını ziyaret etmesi ve çeşitli fikirlere sahip birçok âlim ve devlet adamları ile görüşme yapması onun ilmî kişiliğinin oluşmasında etkili olmuştur.⁸³

Tarih, hadis, siyer, edebiyat gibi İslâmî ilimlerle meşgul olan İbnü'l-Esîr, hadis hafızı sayılmıştır. İlme karşı beslediği arzu, istek ve ömrünün sonuna kadar evini talebelere, âlimlere ve ilim meclislerine açması onun ilim sevgisini gösterir. İslâm ilimlerinin birçok ilim dalında o ilimle uğraşan âlimleri geçecek düzeyde olduğu halde asıl şöhreti tarihçiliğinde olmuştur. İbn Hallikân, onun tarih ilmini üst düzeyde çok iyi bildiğini etmiştir.⁸⁴ Batılı araştırmacıların dikkatini çeken *Kâmil fi't-Tarih* adlı eseri tarih ilmin için ana kaynaklardan biri olmuştur.

İbnü'l-Esîr,, hafızası çok kuvvetli, çok yönlü, zeki bir âlim ve mütevazı bir insandı.⁸⁵ Tarih ilmi ile ilgilenenler arasında ayrı yeri olmuş, ensâb ve eyyâmü'l Arab ilminde yaşadığı dönemde otorite olmuştur.⁸⁶ Tarihçi olarak bilinse de hadis hafızı olmuş ve hadis ilminde ileri düzeyde bilgi sahibi olmuştur. İbnü'l-Esîr, henüz genç yaşta iken hacca gitmiş, Haremeyn'de bazı âlimlerden ders alarak onlardan hadis

⁸² Sandıkçı, "İbnu'l - Esir Kardeşler".s.71.

⁸³ Mustafa Özkan, "İbnü'l-Esîr El-Cezeri'de Tarih Metodolojisi" (Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu, İstanbul, 2012), 43-47.

⁸⁴ Polat, "Cizreli Bir Alim: İbnü'l Esîr".s.96.

⁸⁵ Özaydın, "İbnü'l-Esîr İzzeddin". s.26.

⁸⁶ İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân* (Çev: İhsan Abbas,). s.348.

almıştır.⁸⁷ Sadece meşhur olduğu tarih alanında değil diğer İslâmi ilimlerde de hatırı sayılır okumalar ve dersler aldığı, dönemin farklı ilim merkezlerinde bulunmuştur.

İbnü'l-Esîr'in yaşadığı dönemde ilmi anlamda azımsanmayacak derecede önemli bir hareketlilik söz konusu idi. İbnü'l-Esîr, daha küçük yaşlarda iken iken ilim yolculuklarına çıkmış, Mekke, Medine, Şam, Bağdat ve Kudüs gibi zamanında ilim merkezleri olan beldeleri gezerek birçok farklı muallimden talim alarak eğitimini tamamlamıştır.⁸⁸ Örneğin talebesi olan İbn Hallikân (ö. 681/1282), yukarıda zikrettiğimiz dışında İbnü'l-Esîr'in Musul şehrinde Ebü'l-Fazl Abdullah et-Tûsî'den hadislerle ilgili dersler aldığını söylemiştir.⁸⁹ Ayrıca Musul'da Ebü'l-Ferec Yahyâ es-Sekafi, Ebû Mansûr Müslim es-Sîhî ve İbn Şebbe en-Nahvî el-Mukrî'den dersler almıştır.⁹⁰ Kendi döneminde hadis alanında meşhur olan bu hocalardan ders alması onun hadis alanında yetkin bir hale gelmesini sağlamıştır. Hayatı boyunca sık sık ilim yolculuklarına çıkan İbnü'l-Esîr, hayatının sonlarına doğru hadis ilmine yoğunlaştığı için burada Kâsım b. Sarsa ve Zeynülmênâ b. Asâkir gibi âlimlerden sema yoluyla hadis almıştır.⁹¹ İbnü'l-Esîr bu dönemde adeta kendini hadis ilmine vakfederek ilerlemiş yaşına rağmen bu alanda öğrenci yetiştirdi. Muhtemelen sahâbe biyografilerine ve hadis ravilerinin nisbelerine dair eserlerini hadis ilmine yoğunlaştığı bu dönemde yazdı.⁹²

İbnü'l-Esîr çok yönlü bir âlim olmasına karşın asıl şöhretini tarihçi kimliği ile yakaladığını yukarıda zikretmiştik. Tarih ve tarihle ilişkili olan ilimlerde kendini geliştirmeyi ihmal etmemiştir. *el-Kâmil fi't-Târih* adlı eserinde “*Tarih kitaplarını okumayı ve içinde ne olduğunu öğrenmeyi halen sevmekteyim. Bu, açık ve kapalı olan şeylerin iç yüzünü görmek beni etkilediğinden ve derinliklerindeki bilgiler, edep-adap ve tecrübelerle yönelmekten zevk aldığım içindir.*” diye ifade etmiştir.⁹³ Tarih alanında yayılan bu şöhretinin sebebi ise onun eserlerindeki metodu ve titizliğidir. Zira H. 7. yüzyıla kadar Taberî ile birlikte dönemin en önemli tarihçileri arasında kabul edilmiştir. Bunun nedeninin ise tarihe verdiği anlam ve tarihçi seleflerinin uygulamadıkları bir

⁸⁷ Özaydın, “İbnü'l-Esîr İzzeddin”. s.26.

⁸⁸ Kemal Sandıkçı, “Cizre'nin Yetiştirdiği Önemli İlim Adamları: İzzeddin ve Mecdüddin İbnü'l-Esîr Kardeşler” (Hz. Nûh'tan Günümüze Cizre Sempozyumu. (Haz. M. Sait Özervarlı), İstanbul: Cizre Kaymakamlığı Yayınları, 1999). s. 1001.

⁸⁹ İbn Hallikan, *Veşeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân* (Çev: İhsan Abbas.), s.348.

⁹⁰ Özaydın, “İbnü'l-Esîr İzzeddin”. s.26.

⁹¹ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübela* (Çev: Şuayb el-Arnaut) (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985). s.354.

⁹² Özaydın, “İbnü'l-Esîr İzzeddin”. s.26.

⁹³ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).s.5.

yöntem olan, sadece rivayete bağlı kalmadan daha fazla kaynağa ulaşma ve gözlemleyerek meydana getirmeye çalıştığı yeni tarih metodolojisi olduğundan kuşku yoktur.⁹⁴ Çünkü kendinden öncekilerin yazdıkları eserlere baktığı zaman, kitapların sadece bir bilgi yığını olduğunu, hepsinin bilgiyi süzgecinden geçirmeden kitaplarına aldıklarını gördüğünü söylemektedir. İbnü'l-Esîr'in, bu durumu değiştirerek tarih yazımına yeni bir soluk getirdiğini söyleyebiliriz. İbnü'l-Esîr bir eseri kaleme alırken sade, anlaşılır bir lisan kullanmış, süslü edebî türleri kullanmaktan kaçınmaya çalışmıştır. Eserlerindeki konuları ele alırken konuların bütünlüğüne özen göstermiş, konuya odaklanma gibi anlatım yöntemlerine de bilhassa önem vermeye çalışmıştır.

İbnü'l-Esîr'in tarihçiliğini önemli kılan husus, eleştirel bir yaklaşıma sahip olması ile yeni bir tarih metodolojisi geliştirmesidir. Bu konuda İbnü'l-Esîr “Tarihi bilmek çok önemlidir, insanlığa birtakım katkıları olacaktır. Dolayısıyla tarihi bilgilerden yararlanmak gerekir” demiştir. Yine İbnü'l-Esîr bu konuda “Bazı tarihçiler ne kadar bilgi varsa önemine bakılmaksızın eserlerine alarak hacimli eserler yazmıştır. Kimi tarihçiler de önemli sayılacak bilgileri dikkate almayarak özet niteliğinde eserler yazmıştır” demiştir. İbnü'l-Esîr'in tarihe bu yaklaşımı son derece önemlidir. Herhangi bir ilimle uğraşıp eser bırakmanın bir amacı olmalıdır ki İbnü'l-Esîr de bu konuya değinmiştir. İbnü'l-Esîr mevcut durumu eleştirerek bu tutuma karşı yeni bir metodoloji geliştirmiş ve eleştirel bir dille tarih anlayışını ve bütüncül bir felsefe ile uyumlu, genel kronolojiye bağlı ve konuyu şeffaflık, yalın, anlaşılır, bir tarzda anlatma çabası içine girmiştir.⁹⁵ Eleştirdiği kısımları kendisine has bir üslup kullanarak metodolojisini dönemin ve kendisinden sonra gelecek olan tarihçilere kabul ettirdiğini söyleyebiliriz.

İbnü'l-Esîr, diğer tarihçiler gibi bilgileri olduğu gibi almamıştır. Kaynakları güvenilir olsun olmasın tarih kitapları ve faydalı-faydasız bilgi şeklinde sınıflandırması da onun ilmî kişiliğini ortaya koyarak güvenilirliğini ispatlar niteliktedir.⁹⁶ İbnü'l-Esîr olayları naklederken rivayet edenlerin senet listesini vermemiştir. Bunun nedeni ise kitabın mukaddimesinde de belirttiği gibi rivayetleri aldığı kaynakların belli başlı

⁹⁴ Mustafa Özkan, “İbnü'l-Esîr El-Cezeri'nin Hayatı ve Tarihçiliği” (Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu, Ankara, 2010). s. 725.

⁹⁵ Özkan, “İbnü'l-Esîr El-Cezeri'nin Hayatı ve Tarihçiliği”. s. 726.

⁹⁶ Polat, “Cizreli Bir Alim: İbnü'l-Esîr”. s. 98.

kaynaklar olduğu ve güvenilir olduğu için aldığını aktarmasıdır. Bunu da şu şekilde ifade eder:

*“Diğer taraftan ifade etmem gereken bir husus vardır. Ben, sadece doğrulukları ve sağlamlıkları bilinen haberlere yer veren tarihçilerden ve meşhur kitaplardan nakillerde bulundum. Bu nakilleri yaparken de kapkaranlık gecelerde körün yürüyüşü gibi, çakıl taşlarıyla birlikte inci tanelerini toplayan gibi hareket etmedim.”*⁹⁷

el-Kâmil fi't-Târîh kitabının mukaddimesinde tarihçiliği ile ilgili malumat veren İbnü'l-Esîr, Taberî'den etkilendiğini ve kitabından çokça alıntılar yaptığını, eksik gördüğü olaylara ilave ederek kendisine özgü bir üslupla kaleme aldığını ifade eder.⁹⁸ Taberî'nin kitabını bu kadar çok alıntı yapıp çoğu başlıkları aynı almasının nedeni, kitabın içeriğinde birçok rivayetin toplanması ve Taberî'ye ait bu kitabı güvenilir olarak kabul ettiğini ifade eder.

İbnü'l-Esîr'i başta *Kâmil fi't-Tarih* adlı kitabı olmak üzere bize miras bıraktığı diğer eserleriyle değerlendirdiğimizde titizliği, kaynak kullanımı, rivayetleri değerlendirmesi ve tarih metodolojisini ortaya koyma çabasından dolayı Orta Çağın en önemli tarihçilerinden biri olarak nitelendirebiliriz. Taberî'den sonraki dönemleri derli toplu olarak anlatan tek kaynak *el-Kâmil*, literatürde yerini almıştır. Aynı şekilde diğer İslâm tarihçilerinin gözden kaçırdığı ya da o dönem itibarıyla -çok uzak olduğu için mi bilemeyiz- Batı İslâm coğrafyasıyla (Endülüs/İspanya'daki Müslümanları) ilgili önemli malumatları kitabında ele alması İbnü'l-Esîr'i diğerlerinden farklı olduğunun göstergesidir. İslâm dünyasını meşgul eden iki büyük problemi (Moğol ve Haçlı Seferleri) yaşaması ve bunlarla ilişkili birinci elden kaynak olması bakımından kitabı daha bir önemli olmuştur. Bu iki seferlere ait bazı yerlerde tarafsızlığını yitirdiğini, duygusal baktığını görsek de verdiği bilgiler bakımından yine de güvenilir bilgiler sunduğundan bu taraflı tutumun göz ardı edildiği görülür.

⁹⁷ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.1, s.7.

⁹⁸ Bkz. İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.1, s.1-7.

1.5. Yaşadığı Dönemdeki Siyasi Kimliği

İbnü'l-Esîr, kardeşlerine nazaran daha kısa siyasi bir hayatı olmasına rağmen ilmi ve edebi çalışmalarla olan ilgisini kesmeyerek birçok idareci, âlim ve ediple tanışma fırsatı bularak onlardan istifade etmiştir. İlme verdiği önemden dolayı edebiyat, belagat, inşa usulü ve edebi tenkit gibi dallarda kıymetli eserler vermiş ve bu edebi ve ilmi eserler İbnü'l-Esîr'in siyasi hayatının önüne geçerek siyasi hayatını ikinci plana itmiştir.⁹⁹ Her ne kadar ikinci plana atsa da tarihçiliğinden ve dönemin ileri gelen âlimlerinden biri olması hasebiyle devlet yöneticileri tarafından her zaman teklifler almış, ilgi görmüştür.

Birçok devlet kademesinde teklif almasına rağmen kabul etmediği fakat yaşadığı dönemde devlet yönetimini elinde bulunduran Zengî ailesinin itibarına mazhar olmuş bundan dolayı da Zengî Devleti'nin Musul Atabey'inin elçisi olarak birçok defa Bağdat'a gitmiştir. İbnü'l-Esîr, bu gidişlerinde hem devletin vermiş olduğu elçilik görevini kullanarak kütüphanelerden ve resmi belgelerden istifade etmiş hem de Bağdat'ta bulunan âlimlerden istifade ederek çeşitli alanlarda dersler almıştır. İbnü'l-Esîr elçilik görevi gereği başta Dimaşk, Şam, Kudüs olmak üzere İslâm beldelerinin çeşitli şehirlerini gezme fırsatı elde etmiştir.¹⁰⁰ Bu gezdiği yerlerden de ilim olarak istifade etmesini bilmiş, çeşitli âlimlerle tanışıp ders halkalarına girmiştir.

İbnü'l-Esîr kendisine Zengîler ve Eyyubiler (1171/1462) tarafından teklif edilen çeşitli devlet görevlerini kabul etmemiştir,¹⁰¹ Bu görevleri kabul etmemesine rağmen yine de bu devletlerle olan bağıni her zaman diri tutmuş bundan dolayı da hem kütüphanelerden faydalanmak hem de savaş bölgelerini görmek amacıyla bu devletlerin desteğini her zaman arkasına almıştır.¹⁰² O dönemde devlet tarafından böyle itibar görüp istediği yerlerde istediği kütüphane ve eserlere ulaşma imkânını elinde bulundurma büyük bir ayrıcalığa sahip olduğu gerçektir.

⁹⁹ İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân* (Çev: İhsan Abbas,). s.321.

¹⁰⁰ Polat, "Cizreli Bir Alim: İbnü'l Esîr".s.94.

¹⁰¹ Yakup Akyürek, *VII / XIII. Yüzyılda Siyer Yazıcılığı* (Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2020).s.24.

¹⁰² Özeydın, "İbnü'l-Esîr İzzeddin".s.26.

1.6. Vefatı ve Eserleri

İbn Şâme'ye göre her ne kadar İbnü'l-Esîr'in, 631/1234 yılında vefat ettiği bilgisi kayıtlarda yer alsada da 630/1233 yılı daha çok kabul görmektedir. Fakat bu yıl ile ilgili hangi ay olduğu, hangi gün olduğu noktasında ihtilaflar vardır. Kaynaklarda ise genel olarak 25 Şaban 1233 tarihinde Musul şehrinde vefat ettiği haberleri yer almıştır. Musul'da bulunan mezarı ise 1939 yılında restore edilerek üzerine büyük bir türbe inşa edilmiştir.¹⁰³ Hayatının hemen hemen her döneminde ilimle hemhal olan, bir şeyler öğrenmeye çalışan İbnü'l-Esîr, yolculuklarının bile ilim amaçlı olması sayesinde kaleme aldığı eserlerinde, hatta eserleriyle beraber bırakmış olduğu tarih metodolojisi sayesinde sonraki dönemlerde yapılacak olan tarih çalışmalarına ve tarihçilere öncü olmuştur.

Âlimler tarihe not düşmek adına eserlerinden daha somut ve kıymetli bir hazine bırakmazlar. Bu âlimlerin bırakmış olduğu eserlerden hem kendi muasırları hem de kendilerinden sonra gelecek olan kimseler istifade edecek ve o âlimlerin fikirlerini en iyi şekilde tespit edebilme imkânı elde edeceklerdir. Bu noktadan hareketle bizler de İbnü'l-Esîr'in fikirlerini ve yöntemlerini tespit amacıyla onun eserlerini incelemenin isabetli olacağı kanaatindeyiz. İbnü'l-Esîr, gerek İslâm medeniyet tarihine gerek İslâm kültür tarihine dair önemli eserler bırakmıştır.¹⁰⁴ Bırakmış olduğu bu eserler hem genel tarih hem de belirli dönemler açısından kıymetli eserlerdir. Bırakılan bu eserlerden de özellikle dört tanesinin günümüze ulaşması bu eserlerin önemini ortaya koymaktadır. Bu eserleri ise; “*el-Kamil fi't-Tarih, Üsdü'l-Gabe fi Ma'rifeti's-Sahâbe, el-Lübab fi Tehzibi'l-Ensab, et-Tarihu'l-Bahir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye*” şeklinde sıralayabiliriz. Kâtip Çelebi ise *Kitabü'l-Cihad* adlı eseri de ona nispet etmektedir.¹⁰⁵ Günümüze ulaşan eserlerden kısaca şu şekilde bahsedebiliriz:

El-Kâmil fi't-Tarih: Bu eser, İbnü'l-Esîr'in geçmişten kendi dönemine kadar ele aldığı, dünya genel tarihi hakkında yazılmış bir kitaptır. Eserde İbnü'l-Esîr yaratılışın başlangıcından itibaren kendi vefatına yakın bir zamana kadar geçen dönemde sözlü ve yazılı kaynaklardaki birçok coğrafya ve tarihle alakalı bilgilere ışık tutacak olayları ve

¹⁰³ Tuleymat, “İbnu'l Esir el-Cezeri'nin Hayatı, Ailesi, Hocaları, Eserleri ve et-Tarih'ul Bahir Fi'd Devleti'l-Atabekiyye Adlı Eseri, (çev: Abdulhalik Bakır)” s.163.

¹⁰⁴ Polat, “Cizreli Bir Alim: İbnü'l Esîr” s.99.

¹⁰⁵ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. s.138

konuları işlemiştir.¹⁰⁶ Bu konuyla alakalı olarak, bu bilgiler ışığında İbnü'l-Esîr'in ileri sürdüğü ifadelerden bazılarını burada zikrederek bazı tespitler yapmamız mümkündür: *"Muhakkak ben tarih kitaplarını ve içlerinde barındırdıklarına karşı sevgi besleyen, olayların iç ve dış yüzlerine vakıf olmaktan dolayı müteessir, tarihin tozlu sayfalarında terkedilmiş bilgilere, edebiyata ve tecrübelerle meyyal bir kimse oldum, olmaya devam edeceğim."*¹⁰⁷ diyerek tarihe olan ilgi ve sevgisini dile getiren İbnü'l-Esîr, devamında tarihin aktarılması konusunda şu bilgileri aktarmıştır: *"Fakat bunları (bilgiler, edebiyatlar ve tecrübeler) elde etmek ilmin özü mesabesinde olduğu için amaca ulaşılmasını imkânsız hale getiren, (pek çok zorluklarla) karşılaştım. Bu zorluklardan bazıları; senetlerin ve rivayetlerin (özü anlamak için gereksiz) uzun olması, bazen de kısa olmasıydı. Pek çok kimse hâdiseleri işin asıl amacının evla olduğu yerleri sanki müsvedde (konularmış gibi) ele almış, işin ikinci planda olan yerlerini de uzun uzun satırlara işlemişlerdir. Bu kimselerin hepsi kendi zamanlarına tarih düşmüş, kendilerinden sonra gelenler ise bu düşülen tarihlere zeyiller düşmüşlerdir. Doğulu tarihçiler, batılı kimselerin yaşadığı olayları zikretmekten geri durmuşlar, batılı tarihçiler de doğuda yaşanan olayları zikretmeyi ihmal etmişlerdir. Tarih öğrencisi, tarihi anlamak istediğinde, birçok olayı gözden kaçırarak ve sıkılarak ciltlerce kitaba ihtiyaç duyacaktır."*¹⁰⁸

Üsdü'l-Gabe fi Ma'rifeti's-Sahâbe: İbnü'l-Esîr bu eserde sahâbîlerin hayatlarını biyografik bir şekilde incelemiştir. İbnü'l-Esîr bu eserin yazılmasını başından geçen bir olaya bağlamaktadır: Musul'dan Kudüs'e gitmekte olan İbnü'l-Esîr'in etrafına bir grup seçkin hadis âlimleri toplanmış ve kendisine şimdiye kadar sahâbîlerin hayatlarının yazılmasına rağmen derli toplu denilecek tarzda bir eser yazılmadığından dem vururlar. Muhaddislerin kendisine yaptıkları ısrarlar sonucu bu isteği kabul ettiğini ifade eden İbnü'l-Esîr bu eseri işte o zaman yazmaya karar verdiğini zikretmiştir. Musul'a döndükten sonra talebeleri ile beraber daha önce yazmış oldukları dağınık halde bulunan yazıları bir araya getirerek bu eseri yazmaya başlamıştır.¹⁰⁹ İbnü'l-Esîr bu eserinde işlemiş olduğu maddenin sahibi râvi ise yani hadis rivayet etmişse bunu isnadıyla beraber vermiş ve ravinin rivayetinde bulunan (şayet varsa) metin veya şekil

¹⁰⁶ Özkan, "İbnü'l-Esîr El-Cezeri'nin Hayatı ve Tarihçiliği". s. 725.

¹⁰⁷ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). s.4.

¹⁰⁸ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).s.4-5.

¹⁰⁹ Bünyamin Erul, "Üsdü'l-Gabe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000).s.363.

kusurlarını da zikretmiştir. Yine madde sonuna da hadislerde bulunan anlamı kapalı kelimelerin açıklamalarını eklemiş, nisbe, künye veya tanınmayan isimleri ve kadın sahâbîleri de eserin sonuna eklemiştir.¹¹⁰

Bu kitabı diğerlerinden farklı kılan özelliği ise bir siyer kitabı niteliği taşımasından kaynaklanmaktadır. Bu kitapta olaylar siyer metodu gibi işlenmiş, olaylar üzerinden sahâbe hayatlarıyla ilgili çözümlemeler yaptığı fasıllar açılmıştır. Başka bir tabirle bu kitap sadece tarihin üst tabakasında bulunan yönetici, asker, bürokrat gibi şahsiyetlerin değil toplumun alt tabakası olarak da ifade edilebilecek kimselerin hayatlarını inceleyen bir ilim dalı olarak algılandığı için kaleme alınmıştır.¹¹¹

İbnü'l-Esîr kitabının girişinde bu kitabın ne derece önemli olduğundan, kaynaklarından ve işlediği metottan bahsetmektedir. İlk önce sahâbîlerin biyografilerinin çalışılmasının neden önemli olduğunu, sahâbîlerin bizlere aktarılan hadislerin ilk râvileri olmaları ve İslâm dininin anlatılması ve aktarılması noktasında önemli bir yere sahip olmalarından bahsetmektedir. Yine sahâbîlerin İslâm dininin ilk muhatapları, uygulayıcıları ve aktarıcıları olmalarından bahsederek Resûlullah ile muhatap olmalarına, onu görmelerine, onun sözlerini işitmelerine ve yaşamını izleyebilme imkânına sahip olmalarından ve de bunu kendilerinden sonraki nesillere aktarmalarından bahsetmektedir. Yine İbnü'l-Esîr sahâbîlerden detaylı bahsetmesini fıkıh ilmi açısından da değerlendirmektedir. Nitekim İslâm dininin ikinci kaynağı niteliğinde olan hadislerin aktarıcılarının hayatını öğrenmek hadise ve ayetlere ilk muhatap olan kimselerin hayatlarını bilmek İslâm dininin de anlaşılmasını ve olayların arka planına vakıf olmayı gerektireceğinden bahsetmektedir.¹¹²

et-Târihu'l Bâhir fi'd Devleti'l Atabekiyye bi Musul: İbnü'l-Esîr bu eseri, yaşadığı dönemde bulunduğu bölgede hüküm süren Zengîlerin kendisine, ailesine ve İslâm'a yaptıkları hizmetlere karşı bir vefa borcu olarak kaleme almıştır. Bu eser bir devlete, aileye münhasır olarak yazıldığı için aile ya da devlet tarihi kategorisinde değerlendirilmiş ve bu eserin Nureddin Arslan Şah'ın vermiş olduğu katkılarla meydana geldiği söylenmiştir. Fakat İbnü'l-Esîr'in ömrü bu eseri tamamlamaya vefa etmemiş ve

¹¹⁰ Polat, "Cizreli Bir Alim: İbnü'l-Esîr". s.102.

¹¹¹ Erul, "Üsdü'l-Ğabe". s.363.

¹¹² Tuleymat, "İbnu'l Esir el-Cezeri'nin Hayatı, Ailesi, Hocaları, Eserleri ve et-Tarih'ul Bahir Fi'd Devleti'l-Atabekiyye Adlı Eseri, (çev: Abdulhalik Bakır)". s.171.

oğlu İzzeddin Mesud zamanında tamamlanabilmiştir. Hanedanın kurucusu olan Aksungur'dan Nureddin Arslan Şah'a kadar meydana gelen olaylara değinilmiştir.¹¹³

Eser sadece Zengîler hakkında bilgi vermeyip 1084-1210 yılları arasında o bölgede cereyan eden siyasi, iktisadi, askeri ve sosyal olaylardan da bahsetmektedir. Bu yüzden eserin yöresel, dar kalıplı değil de bölge bazında ve geniş çaplı tarih kitabı olarak değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Bu eser'in İbnü'l-Esîr'in bir diğer eseri olan *el-Kâmil fi't-Tarih*'ten önce mi yoksa daha sonra mı kaleme alındığı tartışılmaktadır. Nitekim müellifin her iki kitabında da birbiriyle çelişen ifadeler yer almaktadır. Örneğin; *el-Kamil fi't-Tarih* adlı eserde yazar bir konuyu işlerken “Bunu daha önce kitabımız *el-Bahir*'de ifade ettik” tarzında ifadeler kullanırken aynı şekilde *el-Bahir* adlı kitabında da *el-Kamil* adlı eseri için aynı ifadeleri kullanmaktadır. Zira bir kitabın kaynak olarak gösterilebilmesi için o eserin daha önceden hâlihazırda yazılan kitaptan önce yazılmış olması gerekir. Fakat bu şekilde durumun netliği anlaşılamamaktadır.¹¹⁴

İbnü'l-Esîr, bu eserinde Zengîlerin kendi içlerindeki çekişmelere ve anlaşmazlıklara yer vermemiştir. Gerçi bu durum her ne kadar tarafgirlik çerçevesinde değerlendirilse de bunun sebebi ise Zengîlerin Eyyubilerle o dönemde olan çekişmelerinde Eyyubilere karşı Zengîleri küçük ve zayıf göstermemesi çabası olarak değerlendirilmektedir. Yazar eserde İmâdüddin Zengî hakkında “...(Haçlılarla mücadelede) onun kadar güçlü, azimli, kararlı ve olgun bir kimse görülmemiştir” gibi ifadeler kullanarak Zengîlere olan itimadını ifade etmiştir. Bununla beraber eserin birçok yerinde ümmetin birliğini sağlamak amacıyla Zengîlerin liyakat ve ehliyet noktasında eksikliklerinin olmadığını ifade etmektedir. Müellif kitabın bazı bölümlerinde kendine has yorumlar ve ilaveler yapsa da bunlar azımsanacak derecede azdır. Bu eser 1963 yılında “Abdulkadir Ahmed Tuleymat” tarafından neşredilmiştir.¹¹⁵

El-Lübâb Tehzîb'il Ensâb: Eserin “Sem'ani (ö. 562/1166)” tarafından yazılmış olan *Kitabu'l-Ensâb* adlı eserin gözden geçirilip muhtasar bir şekilde tekrar kaleme alınmış şekli olduğu ifade edilmektedir. Her ne kadar bu eser ağırlıklı olarak biyografik

¹¹³ Yernar Mazhen, *Yakubî'nin Tarihi'l Ya'kubi ve İbnü'l Esir'in el-Kâmil fi't Tarihi'ne göre Emevi Halifelerinin Kişilikleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)* (Konya Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010). s. 47.

¹¹⁴ Tuleymat, “İbnü'l Esir el-Cezeri'nin Hayatı, Ailesi, Hocaları, Eserleri ve et-Tarih'ul Bahir Fi'd Devleti'l-Atabekiyeye Adlı Eseri, (çev: Abdulhalik Bakır)”. s. 162.

¹¹⁵ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. s.139.

bir özellik teşkil etse de yine de İslâm öncesi ve sonrası Arap toplumunun sosyo-politik özellikleriyle ilgili bilgiler ihtiva etmesi eseri ayrıca önemli kılmaktadır. Eser özellikle hicri ilk altı asırda toplumsal hayatla ilgili geniş bilgiler içermektedir. Yazar Sem'ani gibi kişileri sadece kabilelere ve batınlara ayırmakla kalmamış aynı zamanda kişilerle alakalı mezhep, şehir, künye ve lakapları da kitabında geniş bir şekilde işlemiştir.¹¹⁶

Sem'ani, eserinin giriş kısmında eserini yazarken güvenilir, sahih kaynaklara başvurarak yazdığını ifade etse de İbnü'l-Esîr eserin yazımında eseri dikkatlice incelemiş ve düzeltilmesi gereken yerlerin tespit edilip düzeltildiğinden ve bazı eklemelerin yapıldığından bahsetmektedir. Fakat yine de Sem'ani'nin usulüne bağlı olarak çok ufak müdahaleler dışında şekilsel değişikliklere pek dokunmadığını da gözlemlemekteyiz. Mesela; Sem'ani eserinde Esed kabilesinden kendisine nispet edilen kabileleri açıklamaya çalışırken İbnü'l'-Esîr bu kabilelere değinmemeyi tercih etmiştir. Aynı Durum Temim ve diğer kabileler için de geçerli olmuştur. Bunun başlıca nedeni olarak ise kitabın yazılış amacının farklı olduğu ve bu kabilelere değinilmesi durumunda kitabın yazılış amacının dışına çıkabileceğini düşünmekten kaynaklandığı ifade edilmektedir. İbnü'l-Esîr'in kendi ifadesiyle "Nesep (ilminin) amacı kişi isimlerini çokça vererek (uzatmak) değildir. Asıl amaç, sadece kişiye nispet edilenlerin bilinmesidir" der.¹¹⁷ Bu eserleri arasında *Kâmil fi't-Tarih* kitabının muhakkak ki en çok meşhur olduğu kitap olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda bahsedilen eserlerinin dışında İbnü'l-Esîr'in;

- *El-Camiu'l-Kebir fi'l-Belağat*
- *Adabu's-Siyaset*
- *Kitabu'l Cihad*
- *Tarihu'l Mevsıl*
- *Tuhfetu'l Acaib*
- *Turfetu'l Ğaraib fi't-Tarih* adlı eserler günümüze ulaşmayan eserleri arasında zikredilebilir.¹¹⁸

¹¹⁶ Tuleymat, "İbnu'l Esir el-Cezeri'nin Hayatı, Ailesi, Hocaları, Eserleri ve et-Tarih'ul Bahir Fi'd Devleti'l-Atabekiyye Adlı Eseri, (çev: Abdulhalik Bakır)" s. 165.

¹¹⁷ Mazhen, *Yakubî'nin Tarihu'l Ya'kubi ve İbnü'l Esir'in el-Kâmil fi't Tarihi'ne göre Emevi Halifelerinin Kişilikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). s.50.

¹¹⁸ Muhammed Abdullah Hamdan, *Benü'l-Esir el-Fersani es-Selase* (Riyad: Dârü'r-Rifai, 1974). s.99-104

İKİNCİ BÖLÜM

2. İBNÜ'L-ESİR'İN KÂMİL Fİ'T-TÂRİH BAĞLAMINDA SİYERCİLİĞİ

Kâmil fi't-Tarih eseriyle meşhur olan müellif bu kitabında Hz. Adem'den başlayarak yaşadığı döneme kadar yani 628/1231 senesine kadar meydana gelen tarihi olay ve olguları ele almıştır. İbnü'l-Esîr konumuzla ilgili siyer bahislerini ise birinci cildin sonunda her ne kadar fîl vakası ve sonrasını ele alsada esas genel olarak kitabının ikinci cildinde bizlere nakletmiştir.

İbnü'l-Esîr'e kadar siyer ilminin gelişmesi ve yazılmasını ele aldıktan sonra siyeri de içinde barındıran meşhur el-Kâmil fi't Târih kitabının özelliklerini ele alıp İbnü'l-Esîr'in siyerciliği hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

2.1. İbnü'l-Esîr'e Kadar Siyercilik

İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren siyer ve tarih anlamında eserler yazılmaya başlanmıştır. Yazılan bu eserler daha çok biyografi ve Hz. Peygamberin müşriklerle olan mücadelelerinin anlatıldığı tarzda eserlerdir. Kaleme alınan bu siyer kitapları daha çok hadis toplama ve metodolojisi ile yakından ilgilidir. Çünkü her iki eser de Hz. Peygamberin hayatı ve faaliyetleri ile ilgili her türlü bilgi ve belgeyi temin ederek yorumlamaktadır. Bu alanda kaleme alınan ilk eserler titizlikle korunmamış olsa da daha sonraki dönemlerde birçok yazar önemli belgeler elde edebilmiştir.¹¹⁹ Yazılan eserler hakkıyla korunmadığı ya da yapılan işgaller, savaşlar veya doğal afet ve ölümlerden kaynaklı kaybolmuş rivayet edilememiştir. Haberdar olunan fakat kendisine ulaşılamayan birkaç eserden bahsedildiği rivayet edilir. Bu eserlerin de dediğimiz yollardan veya başka sebeplerden dolayı kaybolmuşlardır.

Eser ve sahifelerden Hz. Peygamber'e (sav) ait Sîre diye ifade edilen ilk hayat hikâyesini Muhammed İbn İshak (ö. 151/768) kaleme almıştır. Aynı konuda klasikleşen İbn Hişam'ın (ö. 218/833) eserinde, İbn İshak'tan alıntılar yaptığını görmekteyiz. İbn İshak'a ait biyografide (Sîre); âlemin Yaratılışı, Hz. Muhammed'den (sav) önce gelen peygamberler, İslam dininin ortaya çıkışı ve yayılması ile alakalı

¹¹⁹ Hasan Hallak, *Dirâsetu fî Târîhi 'l-Hadarâti 'l-İslâmiyye* (Beyrut, 1989).s.123-124.

bölümler yer almıştır. Kullanılan bu metotla yazarın râvileri titizlikle ele aldığı, şehadetlere ve bilgilere aynı şekilde yer verdiği gözlemlenmektedir. İbn İshak'ın kendi eserinde ise analizlere çok az yer verilmiştir.¹²⁰ Genellikle ele aldığı rivayeti güvenilirlik açısından eserine almaya çalışmış, kendi yorum ve düşüncelerine az yer verdiği görülmektedir. İbn Hişam ise İbn İshak'ın kitabı ile aynı isme sahip olan Sîretü İbn Hişam adlı meşhur eserinde gerekli gördüğü düzeltmeleri yapar. Ayrıca müellif bu eserinde efsanelere ve doğruluğu kanıtlanmamış şiirlere yer vermez. Hz. Peygamberin kavli, fiili ve takrirî sünneti büyük bir titizlikle eserde yer almış ve savaşlar detaylı bir şekilde işlenmiştir. Abartılı, güvenilirlik açısından kusurlu bulunduğu rivayetler yerine daha güvenilir ve Peygamber (sav) hayatında yaşanan durumları etraflıca, özenli şekilde ele almaya çalışmıştır.

Yemenli yazar Vehb İbn Münebbih (ö. 110/728) Ehl-i Kitaba ve sözlü nakillere dayandırarak yazmış olduğu kitabında, efsanevi hikâyeler ve olaylara az veya çok, doğru ve yanlış olmasına bakılmaksızın yer vermiştir. Vehb, Hristiyan ve Yahudilerden mukaddes kitaplardaki efsanevi hikâyeleri öğrenmişti. *Kitabu'l-Mubteda* adlı eseri her ne kadar kaybolmuşsa da İbn Kuteybe ve Taberî gibi daha sonraki siyer müelliflerinin eserlerinde bazı kısımları bulmak imkân dâhilindedir. Fakat Vehb İbn Münebbih her ne kadar kalıcı bir tesir bırakmış olsa da yine de güvenilir bir tarihçi olarak kabul edilmez.¹²¹ Çünkü aldığı rivayetlerin sıhhat derecesi ya da güvenilir haber olduğuna titizlik göstermeden eserine almaya çalışmıştır. Özellikle Ehl-i Kitaba ait haberlerin fazlaca olmasıyla eleştiriler yapılmıştır.

Hicri III. Miladi IX. asırda Vâkıdî, İbn Sa'd, Belâzürî, Ya'kubî ve Taberî'yi zikretmek gerekir. Vâkıdî (Ö. 207/823), Vehb İbn Münebbih'ten daha titiz ve metotlu çalışan megâzî (Peygamber'in seferleri) yazarıdır. Vakıdî kaynak vererek eser kaleme alırken olayları da mümkün oranda eksiksiz bir şekilde nakletmeye çalışır. Gerekli durumlarda Kur'an'dan referans gösterir. Efsane ve popüler anlatımları işlemez. Eserini kaleme alırken gerekli bilgi ve belgeler için Arabistan, Suriye ve Irak'a seyahatler düzenlemiştir.¹²² Bu seyahatlerden elde ettiği rivayetleri de kendi süzgecinden

¹²⁰ Hallak, *Dirâsetu fî Târîhi'l-Hadarâti'l-İslâmiyye*.s.124.

¹²¹ Leone E. Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (Çev: B. Yediyıldız) (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989).s.55.

¹²² Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*.s.23-24.

geçirmeden eserine almamaya dikkat etmiştir. Halk arasında yaygın görünen ama yanlış rivayetleri kaleme almamaya özen göstermiştir.

İbn Sa'd (ö. 230/840) ise, Tabakat tarzında yazılan biyografik eserlere öncülük etmiştir. Nitekim bu minvaldeki eseri *Kitabü't-Tabakâti'l Kübra* adını taşır. Bu eser birinci bölümünde kendinden önce çalışılmış kaynaklara dayanarak Hz. Muhammed'in biyografisini ortaya koyar. Bunların yanı sıra İbn Sa'd hem Hz. Peygamber'e gönderilen elçiler hem de onun tarafından gönderilen elçiler hakkında geniş bilgi vererek Vakıdî'yi tamamlar. İbn Sa'd, kitabını kendisine has bir üslupla hacimli ve çok kişinin hayatını kaleme alması tabakat denilince akla gelen ilk isim olduğunu kanıtlar.

Belâzurî (ö. 279/892), İslam tarihini bir bütün olarak başlangıcından Bağdat'ta kendisinin de şahit olduğu Abbasiler dönemine kadar geniş bir şekilde ele alır. Her ne kadar Belazurî'de Vakıdî ve İbn Sa'd'ın tesiri görülse de Belâzurî onları geçmeyi hedeflemiştir. Belazurî'nin başlıca iki önemli eseri "*Kitabu Fütûhu'l-Büldân ve Kitabu Ensâbi'l-Eşraf*"tır. Fakat bu eserlerden ilki Belazurî'nin meşhur olmasını sağlamıştır. Abbasi döneminde yaşayıp bizzat dönemini kaleme alması Abbasi Devleti hakkında araştırma yapanların başvuracağı kaynakların başında gelmektedir.

Tarihi kendi başına bir ilim dalı olarak kabul eden Yakubi (ö. 284/897), eserlerinde genelde kendinden önceki toplumlara ve kendi döneminde yaşamış toplumlara genişçe yer verir. İran, Türkiye, Yunanistan ve Çin ile ilgili belgelere yer verir ve yabancı belgelerin de Arapça tercümelerine müracaat eder. Yakubi, başlangıcından hicri 259 yılına kadar yıl yıl İslam tarihini geniş bir şekilde ortaya koyar.¹²³ İslam devletlerinin gerek sınır gerek ise savaş halinde olan devletleri araştırmış onlar hakkında bilgiler vermiştir.

İlk dönem tarihçilerin arasında en meşhuru Taberî'dir diyebiliriz. (ö. 310/923). Taberî, ciltlerle ifade edebileceğimiz ve sene esasına göre düzenlenmiş muhteşem bir eser olan *Târihi Taberi*'nin yazarıdır. Hem tarihçi hem de müfessir olarak tanınır.¹²⁴ Rivayet zincirlerini inceleyerek hadislerdeki kritik etme metodunun tarih ve siyerde de geçerli olduğunu kabul ederek bunu uygulamaya çalışmıştır. Bundan dolayı da herhangi

¹²³ Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*.s.25.

¹²⁴ Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*.s.27.

bir rivayetin kabul veya ret durumunu bu metoda göre uygulamış kendi şahsi görüşünü çok nadir kullanmıştır. Bundan dolayı kitabında aynı konuya ait onlarca bulduğu rivayeti almıştır. Taberî, kendisine kadar gelen rivayetleri toplayıp aktarmakla görevini yerine getirdiğini, kendisinden sonra gelecek olanların rivayetler arasında tercihlerde bulunacağını bildirmiştir.

H.V/ M.XI. yüzyıldan itibaren tarih ve siyer araştırmaları sayıca artarak çeşitlilik arz etmiştir. Bu dönemde dünya tarihi ile ilgili yapılan çalışmalar olmakla beraber aynı şekilde bir bölgenin veya bir milletin tarihini ele alan araştırmalar da yapılmaktaydı. Yine bu dönemde tarihçiler çeşitli metot ve uygulamaları dikkatli bir şekilde uygulamışlardır. Kimi tarihçiler Taberî ve Yakubi'nin yolundan gidererek onları takip ederken kimi tarihçiler de ülke ve şehirlerin tarihlerini kaleme almıştır. Yine başka bir grup tarihçi ise farklı kategoriler içerisinde yer alan hakim, şair, bilgin ve dönemin ileri gelen görevlileri veya emirleriyle ilgili konuları kaleme almışlardır.¹²⁵ Farklı tarzda farklı konuda yazılan eserlerin kimisi kendisini tarih sahnesine kabul ettirmiş, kimisi de yok olmaya yüz tutmuştur.

2.2. İbnü'l-Esîr'in Siyere Bakışı

İbnü'l-Esîr tarihi bilgilere rivayetlere, bilgi birikiminden çıkarımda bulunup güvenilir haberleri toplamasından önceki sayfalarda bahsedildi. Bu bölüm içerisinde İbnü'l-Esîr'in, vermiş olduğu eserlerden hareketle siyer anlayışını ve bu konudaki usul ve yöntemlerine değineceğiz. Önceki bölümlerde de değindiğimiz gibi siyer konusunda da onu Taberî'den ayrı değerlendirmenin zor olduğudur. Her iki esere baktığımızda ele aldıkları rivayetler ile izledikleri metot ve yöntem çoğu durumda birbirleriyle örtüşmektedir. Genel itibariyle diğer siyer kitaplarından farklı görülen ve eleştirilen durumları başlıklar şeklinde ele almaya çalışacağız.

2.2.1. Taberî'den Etkilenmesi

Her âlim ya da yazarın kendisinden çokça etkilendiği biri ya da birileri olmuştur. Gerek düşüncesi gerekse yazım metodu birbirlerine etki anlamında her zaman da

¹²⁵ Halkın, *Tarih Tenkidinin Unsurları*, (Çev: B. Yediyıldız). s.62.

olacaktır. İbnü'l-Esîr, Taberî'nin tarih kitabını örnek alarak bu kitabı kaleme aldığını ifade ederken hicri 302 senesine kadar gelen kısımları Taberî'ye ait Târihi Taberî eserinden faydalanarak hazırladığını ifade etmektedir. Bu tercihinin sebebini ise şu şekilde açıklar; *“Taberî'nin bu kitabı, herkesin güvendiği ve ihtilaf hâlinde müracaat edilen bir kitaptır.”*¹²⁶ Yazar, kitabın ekseriyetini kaleme alıp bir kopyasıymış gibi sunmaktansa kendisine göre bazı eksik gördüğü yerlerde müdahalelerde bulunduğunu şu şekilde ifade eder:

*“Taberî pek çok olaya ilişkin bol miktarda rivayet aktarmıştır. Ancak bu rivayetlerin bir kısmı, ya daha önce zikredilenlerin aynısı ya da zikredilenlerin kısaltılmış şeklidir. Bazen ufak tefek eklemelerde bulunmuş veya kısaltmıştır. Fakat ben rivayetleri tam bir şekilde nakletmeyi amaçladım. (Taberî'nin) kitabında olmayan rivayetler ekledim. Her konuyu bağlamına uygun bir yere yerleştirdim. Nihayet ileride görüleceği üzere, olaylara ilişkin farklı tariklerdeki rivayetler, belli bir bütünlük içerisinde kitapta yer alacaktır.”*¹²⁷ diye mukaddime kısmında açıklama yapmıştır.

2.2.2. Aldığı Rivayetleri Değerlendirme Kriterleri ve Sened Kullanmaması

İbnü'l-Esîr, titizlikle elde ettiği bilgi, haber ve kaynakları eserine dahil ederken kolay, anlaşılır bir üslup ile gereksiz ayrıntılardan kaçınmaya dikkat etmiştir. Ayrıca rivayetleri senet zinciri olmadan ele alırken metnin daha sade ve kolay anlaşılabilir olmasını sağlamıştır. Her eserde karşılaşıldığı gibi tabii olarak bu eserde de ufak tefek bazı hatalar olmuştur. Nitekim titizlikle araştırılıp incelendiğinde eserde, bazı boşluk ve hataların olduğu görülmüştür.¹²⁸

¹²⁶ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.1, s.6.

¹²⁷ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.1, s.7

¹²⁸ Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, (Haz.: Yüksel Kanar).s.24.

Kaynak kullanımı bakımından İbnü'l-Esîr rivayetleri ele alırken kaynağını ve râvi zincirini belirtmediği; buna karşın siyerde nadiren de olsa kaynak belirttiği olmuştur.¹²⁹ Kaynak belirtmediğinin nedeni ise siyer kaynakları olarak güvenilir görülen eserlerden rivayetleri aldığıdır. Bundan dolayı İbnü'l-Esîr'in Hz. Peygamber (sav) hayatını ele alma üslup ve içeriği siyerde önemli gördüğü konulardan oluşmaktadır. Dolayısıyla siyer konusunda okuduğu ya da eline geçen her rivayeti güvenilir bulmayıp eserine koymamıştır. Siyerle ilgili genel anlamda başlıklardan söz edecek olursak, siyere ikinci ciltte özellikle yer vermiş olup Peygamber nesebi, doğumundan gençliğine, gençlik yıllarında karşılaştığı olay ve durumlara, evliliği ve ticaretle uğraşması, nübüvvetin verilmesi ile beraber Mekke'de yaşadığı sıkıntılar, her iki Akabe Görüşmeleri ile beraber Medine'ye hicret ve Medine döneminde meydana gelen önemli gelişmeler, savaşlar, davetler ve özel hayatı, vefat etmeden önce yaptığı Veda Haccı ile devam eden başlıklara ilave olarak sıfatlarından, zevcelerinden, azat ettiği kölelerden, kullandığı silah ve bineklerden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber'in (sav) vefatı ve defnedilmesi ile siyer bölümünü bitirmektedir.

İbnü'l-Esîr'in Hz. Peygamber'in hayatını ayrı bir bölüm olarak ele almayıp tarihin kronolojik bir devamı şeklinde ele aldığı görülür. Dolayısıyla Resulullah'ın (sav) siyeri ile alakalı özel bir bölüm ya da cilt oluşturmamıştır.¹³⁰ Müellif, el- Kâmil fi't-Tarih adlı eserin birinci cildinin sonundan başlayan Fil Vakası ve o dönemde gerçekleşen olayları ele almış, "Hz. Peygamber'in Doğumu" başlığını verdikten sonra devamında önemli ve genel siyer kaynaklarında olduğu düzende ele almaya çalışmıştır. Babasının vefatı, sütanneye verilmesi, sırasıyla annesi, dedesinin vefatları, bu süreçten sonra amcasının himayesine girmesine kadar aktarılmıştır. İkinci cildin başında nesebinden uzun uzun bahsedilip "Hz. Peygamber'in Hayat Hikâyesinin Devamı" şeklinde Hz. Hatice ile ticaret ve evliliği ile devam eder. Nübüvvetin gelmesi, yaşanan olaylar, hicret, seriyye ve gazvelerin meydana gelmesi, Mekke ve Medine dönemlerinde meydana gelen olayların geneli anlatıldıktan sonra Hz. Ebu Bekir dönemine halifeliği ve dönemiyle ilgili olayların aktarılmasıyla devam bu cilt devam eder.¹³¹

¹²⁹ Bkz. Zûkared Gazvesi, İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.2, s.158.

¹³⁰ Akyürek, *VII / XIII. Yüzyılda Siyer Yazıcılığı*, s.25.

¹³¹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.2 s.300.

Ayrıca değinmek gerekirse Medine dönemini ele alırken gazve ve seriyyelerin çokça yer kapladığı görülür. Özellikle hangi seriyyenin hangi senede olduğu, Hz. Resulullah (sav) sefere çıktığında Medine’de yerine kimi vekil olarak bıraktığını zikretmeyi ihmal etmemiştir. Örneğin; el-Küdr Gazvesini anlatırken “*İbn İshak der ki: Bu gazve için hicretin ikinci yılı Şevval (624 Mart-Nisan) ayında olmuştur. Vâkîdî de hicretin üçüncü yılında Muharrem (624 Haziran-Temmuz) ayında olmuştur. Peygamber (sav) Süleymoğullarının el-Küdr diye bilinen bir suyun etrafında toplandıkları haberini aldı. Medine’de İbn Ümmü Mektûm’u yerine vekil bırakmıştı.*”¹³² Müellifin siyer anlamında Taberî’yle benzer olduğunu, her ikisinin de siyer kronolojisi anlamında kabul edilen çerçeveye uyduğu görülmektedir. Fakat gerek Miraç olayının farklı bir zamana konulması gerekse Hudeybiye antlaşmasının olayı ve içeriği ile ilgili farklı görüşlerinin olduğunu gözlemleyebiliriz. Taberî’nin rivayetlerini mutlak manada taklit ettiğini söyleyemeyiz, çünkü bazı durumlarda Taberî’nin aynı konu hakkında fazlaca rivayet ele aldığı olmuştur. Bazen de Taberî de eksik gördüğü rivayetleri kendi eserinde yer vermiştir. İbnü’l-Esîr’in bazı konularda detaylı anlatmamasının sebebinin kitabının genel tarih kitabı olmasından dolayı ve siyer konularıyla ilgili geniş bilginin gerek örnek aldığı Taberî’nin kitabında gerekse diğer siyer kitaplarında olduğu için tafsilatlı anlatılmadığını görmekteyiz. Farklı olarak Müellif bazı râvilerle ilgili kısa da olsa bilgi verdiği görülür. Bu anlatma şeklinin de İbnü’l-Esîr’e has olduğunu *Üsdü’l-Gabe fi Ma’rifeti’s-Sahabe* adlı kitabından kaynaklı bilgi birikiminin bu konularda çok olduğunu ifade etmemiz gerekir.

Diğer siyer kitaplarında olmayan konulardan bahsetmek gerekirse dedesi Abdülmuttalib hakkındaki bazı bilgiler ile Abdülmuttalib’in Yahudi komşusu konusunun önceki eserlerde sadece Belâzürî’de geçtiği görülmektedir. Burada şundan bahsedebilir ki İbnü’l-Esîr’in kaynak belirtilmeden eserine aldığı bu konu Asr-ı saadette Yahudilerin Mekke’deki varlığı ile ilgili araştırmalara konu olmuştur. Ayrıca İbnü’l-Esîr, Hz. Peygamber (sav) ile alay edenler ve Hz. Peygamber’e (sav) en çok eziyet edenler meselelerini farklı bir tarzda ele alarak onları aynı konu başlığı altında toplamıştır.¹³³

İbnü’l-Esîr’in Veda haccından sonra yaklaşık 10-11 sayfalık Resûlullah (sav)’in seriyye ve gazveleri, Resûlullah (sav)’ın zevce ve cariyelerinin, çocukların sayısı,

¹³² İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi’t-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). C.2, s.119.

¹³³ İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi’t-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C2., s.53-57.

Resûlullah (sav)’in azat ettiği köleler, katipliğini yapanlar, atlarının isimleri, katırları, merkepleri, develeri, silahlarının isimleri gibi başlıklar altında farklı rivayetlerden bilgi vermesi; siyeri ele almasında farklılıklar olarak ele alabiliriz.¹³⁴

İbnü’l-Esîr, her konu ve olayların başında zaman ve tarihini detaylı olarak vermeye gayret etmiştir. Ayrıca gazve ve seriyyelerin başlangıç ve bitiş tarihlerini açıklamaya da titizlikle özen gösterdiğini görüyoruz. Buna Lihyânoğulları Gazvesini örnek verebiliriz: “*Hicretin 6.senesinde Cumâdelûlâ (18 Eylül-17 Ekim 627) ayında Resûlullah (sav) Lihyânoğulları üzerine yürüyüp Hubeyb b. Adiy ve arkadaşlarını cezalandırmak istedi.*”¹³⁵

İbnü’l-Esîr siyer kısmını Peygamber’in vefatı teşhiz ve defni ile bitirmektedir.¹³⁶

2.2.3. Kronolojiyi Kullanması ve Ele Alma Tarzı

Günümüz dünyasında tarih, insanlığın ilerleme devamlılığını ve yalnızca tarihe iz bırakan hükümdar, devlet adamları alim ve düşünürlerin kişiliklerini ele almaktan ibaret görülmemektedir. Aksine geçmiş kalıntıların günümüze ulaşan izleri üzerinde olan toplulukları aramak, onların yaşayışlarını ve karşılaştıkları zorlukları bilmek ve onları gelecek nesillere taşıma titizliğinde de bulunmak olarak da anlaşılmaktadır. Böylece yeni tarih anlayışı, yüzyıllar boyunca süregelen tarih aktarımı hatasını düzeltiyor. Bu nedenlerden dolayı geçmişten beri ele geçen kitaplar, eserler, kitabeler gibi çeşitli eserleri muhafaza edip yaşadıkları dönemin olaylarını dürüst, tarafsız tarih ilminin kurallarına riayet ederek kronolojik şekilde tarihe geçiren kişiler, hem insanlığa hem de meşgul oldukları tarih ilmine hizmet etmiş olurlar. Bundan dolayıdır ki günümüzde tarihçilik kavramı sadece iki devlet ya da topluluk arasında geçen olumlu-olumsuz olayları, karşılıklı yaptıkları antlaşmaları bilip ezberlemek ya da kronolojik olarak bunun bilgisine sahip olmak tarih sayılmamaktadır.¹³⁷

¹³⁴ İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi’t-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). C2. s.259-271.

¹³⁵ İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi’t-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.2, s.158.

¹³⁶ İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi’t-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.2, s.285.

¹³⁷ Sabri Hizmetli, “Siyer ve İslam Tarihçiliği Üzerine”, *Diyanet Aylık Dergi* 25/4 (1989). s.314.

İbnü'l-Esîr, eserine aldığı konuları kronolojik şekilde ele almaya ve aktarmaya titizlikle dikkat etmiştir.¹³⁸ Müellifin konuları kronolojik sıraya göre ele alması düşüncesinin tarihi olayları ve konuları ayrı ayrı fakat kendi içerisinde bütüncül bir düzende okuyucuya sunma isteğinden doğduğunu söyleyebiliriz. Müellifin düşüncesine göre tarihin doğru ve kolay öğrenilmesi için tarihin meydana geliş sırasına yani kronolojik düzene riayet edilerek yazılması gerektiğini söyler. Eserini de bu düşüncesine göre yazmış olup tarihî şahsiyetlerin biyografilerini de kronolojik şekilde aktarmaya çalışmıştır.¹³⁹

İbnü'l-Esîr ifade ettiği konu bağlamında tutarlı bir duruş sergileyerek hemen hemen eserinin tamamında bu duruşunu muhafaza etmeyi başaramıştır. Mesela; Tuğrul Bey ile ilgili bilgiler vermeye başlarken daha önceki yıllarda kendisiyle alakalı olaylara değindiğini fark ediyor ve bunların yeri olmaması gerektiğini ifade ederek konular arasındaki ehem-mühim durumuna riayet etmeye çalışmıştır: “Önce Tuğrul Bey’in ataları hakkında bilgi vereceğiz, sonra da bizzat Tuğrul Bey’in durumunu ve sultan oluncaya kadar geçirdiği aşamaları anlatacağız. Gerçi daha önce onlarla ilgili haberlerin çoğunu yıllara göre ayırarak zikretmiştik, ama hepsini bir arada ve sırayla anlatmanın daha uygun olacağını düşünerek burada o haberleri toplu olarak zikrettik.”¹⁴⁰ Başka bir yerde: “Aslında bu olayları vuku buldukları yıllara göre anlatmak gerekirdi. Ama biz daha güzel olur düşüncesiyle olayları peş peşe nakletmek istedik. Çünkü olaylar peş peşe anlatılmaz ve araya başka hadiseler girerse iyi anlaşılır.”¹⁴¹ Yine Haçlı ordularının Dimyat’ı ele geçirmeleri(616/1219) ve sonrasında tekrar Müslümanların eline tekrar geçmesi (618/1221) yıllarında meydana gelmesine rağmen 614/1217 senesinde meydana gelmiş olaylar arasına katıp zikretmesi örnek olarak zikredilebilir.

¹³⁸ Özkan, “İbnü'l-Esîr El-Cezeri'nin Hayatı ve Tarihçiliği”. s.725.

¹³⁹ Özkan, “İbnü'l-Esîr El-Cezeri'nin Hayatı ve Tarihçiliği”. s.727.

¹⁴⁰ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). s.236.

¹⁴¹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). s.298.

Ayrıca İbnü'l-Esîr'in anlatımına değinmek gerekirse tarih metodolojisinde farklı bir yaklaşım tercih ettiğini, bunun diğer alimlerin yaklaşımlarından farklılık arz ettiğini şu şekilde izah etmeye çalışmıştır:

*“Taberî ve meşhur tarih yazarları, hadiseleri zikrederken yıl yıl, daha sonra da detay verilmek istendiğinde ay ay ele almışlardır. Bu metot, olayların kopukluğuna, - tarih aktarımından elde edilecek- amacın elde edilememesine ve ancak dikkatli bir bakıştan sonra anlaşılabilceği gibi sonuçlara sebep olmaktadır. Ben ise olayları konu konu ele aldım ve bu konuları gerçekleştirdiği yıllara veya aylara bakmaksızın tek bir yerde topladım. Böylelikle -olaylar- kopukluk olmaksızın peş peşe, birbirini takip eder vaziyette işlenmiş oldu.”*¹⁴² Aynı konuya ait farklı zaman diliminde cereyan eden durumları ard arda vermesi bazı kronolojik sıkıntılara yol açabileceği öngörülmalıdır. Mesela Mirac konusunun Mekke’de, İslamiyet’in hemen başlarında namazın farz kılındıktan sonra ele alınması Mirac konusu rivayetinde farklı düşündüğü yansıtılmış, yanlış anlaşılmalara sebep olduğu görülmektedir

Bazı yerlerde ele aldığı kaynağın sıhhatli olduğunu ifade edecek söylemlerde bulunduğunu görüyoruz. Miraç hadisesini aktarırken, aktardığı olayın kendisine bir hadisin sahih senediyle geldiğini şu şekilde ifade eder: “المعارج حديثاً وثوقاً صحيحة بأسانيد”¹⁴³ Bazen ise genel olarak eserinde ana kaynak olarak kullandığı Taberî’nin verdiği rivayeti ravilerin bulunduğu sened kısmını zikretmeden ilk râvisini tek söyleyip aktarmaya çalışmaktadır.¹⁴⁴ Burada alacağımız rivayeti Vâkıdî’den aldığını şöyle ifade eder: “ Bu sene içinde Hz. Resulullah’ın (sav) kızı Zeynep Vefat etti. Bunu Vâkıdî söyledi”.¹⁴⁵ Burada tekrar ifade etmek gerekirse ciddi anlamda büyük ihtilaflar olmadığı sürece İbnü'l-Esîr'in gerek kronoloji gerekse de rivayet anlamında Taberî’den kopmadığını söyleyebiliriz. Yazdığı eserler ve bilgi birikimi göz önüne alındığında var olan ihtilaf ve tartışmalardan İbnü'l-Esîr'in haberdar olduğu ve bunların farkında olduğu söylenilebilir. Bütün bunlara rağmen İbnü'l-Esîr Taberî’ye muhalif olduğu konular dâhil onun yöntemini kullanmaktan geri durmamıştır. İbnü'l-Esîr, Taberî

¹⁴² İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). s.7.

¹⁴³ İbnul-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih* (Çev: M.B.Eryarsoy),. II, s.30.

¹⁴⁴ Taberî, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mülûk(Târîhu't-Taberî)*. II, s.165.

¹⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi. (1-12)* (Çev: Ahmet Ağırakça) (İstanbul: Bahar Yayınları, 1985). C.2, s.208.

dışında İbn İshak, İbn Sa'd, İmam Zühri, Vâkıdî ve Belâzürî gibi alimlerin güvenilir olduğunu belirttiği kaynakların eseri için başvurduğu kaynaklar olarak sıralayabiliriz. Taberî de mevcut olan rivayetlerin çokluğu ve kendisini tatmin etmesinden dolayı İbnü'l-Esîr istisnai durumlar haricinde farklı bir kaynaktan faydalanma ihtiyacı duymamıştır. Bu yüzden, Taberî'nin eserinde ele almadığı 302 (915) senesinden sonra meydana gelen olaylar için İbnü'l-Esîr'in sağlam bir kaynak olduğu bilinmektedir.¹⁴⁶

Taberî, Hz. Peygamber'in (sav) babası Abdullah'ın vefatıyla ilgili bilgi verme amacıyla rivayeti verdiğinde: "Bana Haris b. Muhammed dedi, ona ve arkadaşlarına Muhammed b. Sa'd, onlara Muhammed b. Ömer onlara da Zühri'den naklen Ma'mer ve başkası şunu söylemişlerdir." gibi bir zincir naklettiğini görüyoruz İbnü'l-Esîr ise bu rivayeti eserine aldığı anda sadece Zühri der ki diye rivayete başlamayı daha uygun bulur.¹⁴⁷

Önceki başlıklarda geçtiği üzere İbnü'l-Esîr'in de erken dönemdeki siyer kronoloji ve biçimini kabul ettiği, bununla beraber nakillerini de bu doğrultuda yaptığının görüldüğünü ifade edebiliriz. Siyer yazım biçiminde kendine has ifade ve üslubuna rastlamadığımız Peygamber tasavvuru hakkında net bir bilgi vermemiz mümkün görünmemekte olup seçtiği rivayetlerden bazı tespitler yapmak mümkün olabilir. İbnü'l-Esîr, Hz. Muhammed'in (sav) doğmadan önce annesinin gördüğü rüyalar, sütanne diyarına giderken oraya götürdüğü bereket, göğsünün yarılması olaylarını anlatmaktadır.¹⁴⁸ Peygamber'in (sav) doğumu ve yaşanan olaylar ile ilgili bilgiler verildikten sonra "Peygamber Sebebiyle Kısra'nın Gördüğü Mucizeler" adı altında ayrı bir başlık açıp konu ile alakalı birçok mucizeyi rivayet etmiştir.

İbnü'l-Esîr bu eserin dışında diğer meşhur olan başka eserleri de vardır. Kâmil fi't-Tarih dışında Üsdü'l Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe ismiyle meşhur Sahabe tabakâtı vardır. Alfabetik sıraya göre düzenlenen bu sahabe hayatları ile ilgili olan eserinin

¹⁴⁶ Akyürek, VII / XIII. Yüzyılda Siyer Yazıcılığı. , s.44.

¹⁴⁷ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi. (1-12)* (Çev: Ahmet Ağırakça). C.2, s.9.

¹⁴⁸ Bünyamin Erul, "Hz. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", Diyanet İlmi Dergi, 2003, Özel Sayı, Bünyamin Erul, "Hz. Peygamber'in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım", *Diyanet İlmi Dergi* Özel Sayı (2003). s. 33-66.

başında da Peygamber'in (sav) hayatı hakkında kısa bir özet sunmuştur. Bunu yapmasının nedenini ise kitabının bereketli olma arzusu ile açıklar.¹⁴⁹

Eserinin bazı farklı konulara değindiğini gördüğümüzde sadece Taberî'den istifade etmediğini az da olsa hissettirir. Hatta benzer konuların aynı başlıklarla İbn Hişâm tarafından da işlendiğini görmekteyiz.¹⁵⁰

2.2.4. Başlıkları Belirleme ve Yıllara Ayırma Düzeni

Müellifin, eseri kaleme alırken metot olarak hem yıllara göre hem de konulara göre olmak üzere her iki yazım şeklini de uyguladığı görülür. Olayların gerçekleştiği seneler üst başlık olarak ele alınırken o senelerde meydana gelen hadiselerle bir bütünlük içerisinde alt başlık olarak ele almıştır. Daha önce ifade ettiğimiz kısa fakat önemli bir mukaddimeden sonra İslam tarih yazıcılığında tarihin kullanılması, yaratılış ve peygamberler tarihi, zaman kavramı, İran hükümdarları ve Cahiliye Araplarıyla devam eder. Yazar, Resulullah'ın (sav) hayatından bahsederken eserini hicret sonrası dönemde yıllara göre düzenler, o yıl içerisinde meydana gelen olayları da kronolojik sıraya göre ele aldıktan sonra son bölümünde o sene gerçekleşmiş önemsiz gibi görünen olayları ve kayıt altına alır ki bu bölümde önemli olayların yer alması kuvvetle muhtemeldir. Yazar, ifade ettiğimiz yöntemle yaşadığı dönemdeki olayları anlattıktan sonra kaleme almış olduğu eserini hicri 628 yılı olaylarıyla birlikte 10 ya da 12 cilt olarak tamamlar.

Daha önce yazarın *el-Kamil*'i kaleme alırken eserini yıllara ve konulara göre olmak üzere iki temel başlık altında kaleme aldığını ifade etmiştik. Olayların meydana geldiği yılları üst başlık altında ele alırken o yıllarda meydana gelen olay veya olayları da bir bütünlük içerisinde ele alır. Müellif kendisinden önceki tarihçilerin yazmış olduğu eserlerin yıllık yöntemine sıkı sıkıya bağlı olduklarını görünce bu yöntemin yanlışlığı noktasına vurgu yaparak şu ifadeleri kullanıyor: “Öte yandan tarihçilerin bir

¹⁴⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, (thk. Muhammed İbrâhim el-Bennâ-Muham med Ahmed Âşûr), I-IV, Dârü's-Şâb, Kahire, 1970, İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, (thk. Muhammed İbrâhim el-Bennâ-Muham med Ahmed Âşûr) (Kahire: Dârü's-Şâb, 1970). I, s.19.

¹⁵⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Muhammed Ali Kutub-Muhammed Delibalta (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992). I, s. 235.

tek olayı çeşitli yıllar içerisinde zikrettiklerini ve her ay bu hadise ile alakalı bir takım şeylerden bahsettiklerini, neticede bu hadisenin konu bütünlüğünü kaybedip parçalandığını, dolayısıyla bu hadiseden hiç bir hedefe ulaşılmadığını, hatta etraflıca düşünmedikçe hiç bir şey anlaşılmadığını gördüm. İşte bunun için ben, münferit hadiseyi bir yerde topladım ve bu hadise ile ilgili her şeyi hangi ay ve yılda olursa olsun burada bahsettim. Böylece bir tek hadise gibi gösterilip belli bir sıra ve insicam içerisinde peş peşe anlatılmış oldu.”¹⁵¹

İbnü'l-Esîr'in ele aldığı konular ve olayları özellikle belli bir başlık altına almaya özen göstermiştir. Bazı konu başlıkları detaylı şekilde ele alınırken bazılarında sadece kısa bilgiler verilmiştir. İbnü'l-Esîr'in bir başka özelliği ise konu bütünlüğü açısından Peygamber döneminde bahsettiği bir durum ya da topluluktan söz ederken bunların daha sonra dört halife ve Emevî döneminde durumlarının ne olduğu hakkında bilgi vermesidir. Böylece bu anlatım tarzının konunun bütünlüğünün bozulmadan nakledilmesiyle okuyucuya kolaylık sağlayacağını düşünmüştür.¹⁵²

İbnü'l-Esîr genel itibariyle hicret öncesinde belirli bir sene ya da tarih zikretmemiş, bu konularla ilgili başlıklar atmış olup hicretle beraber meydana gelen olayların başında, “*Hicretin birinci yılı olayları, ikinci yılı olayları*” Gibi tarih vermeye başlamıştır. Bu durumun Taberî tarafından da kullanıldığını göz önünde bulundurursak İbnü'l-Esîr'in aynısını kendi eserine de yansıttığını gözlemleyebiliriz. Olayların anlatımı konusunda önemli tarihleri belirtirken farklı rivayetleri de aktarmaktan geri durmayıp bu konuda hassas olduğunu şu ifadelerle göstermiştir:

“*Peygamberin Mekke’de on yıl kaldığını söyleyenler davetin açıkça ortaya konulduktan sonraki süresini kastetmiş olabilirler. Çünkü Peygamberimiz daha önceki birkaç seneyi daveti açığa vurmaktan geçirmiş bulunuyordu. Bu görüşü güçlendiren delillerden bir tanesi Ensâr’dan Sırma b. Ebi Enes’in:*

Kureyş arasında on küsur yıl kaldı

Karşılaştığı her bir arkadaşına öğüt veriyordu.

Anlamındaki beyti Peygamber’in (sav) on üç yıl süreyle Mekke’de kaldığına delildir. Çünkü şair buradan on yıla bir fazlalık eklemiş bulunuyor. Eğer on beş yıl demiş olsaydı, yine vezin doğru olurdu. On üç yıl diyecek olsaydı, vezin bozulacağından on

¹⁵¹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).s.3.

¹⁵² Detaylı bilgi için bkz. İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). Necran Heyet'inin Gelmesi s.250-257.

küsur yıl demeyi tercih etmiştir. Peygamber Efendimizin on yıldan fazla kaldığını bildiren rivayetlerde yalnız on üç ve on beş yıl şeklinde ayrı ayrı rivayet vardır.

Katâde'den de oldukça garip bir görüş rivayet edilmiştir ki, o da: -Mekke'de Peygamber'e (sav) Kur'ân-ı Kerîm sekiz yıl süreyle nazil olmuştur.- Şeklinde dir. Fakat bu konuda ona hiç kimse muvafakat etmemiştir."¹⁵³.

3. el-Kâmil fit Târih Kitabı ve İçeriği

Bu eser İbnü'l-Esîr'e Orta Çağın güvenilir ve en büyük tarihçilerden biri olma özelliğini kazandırmıştır. Eser genel tarih kitabı olma özelliği taşımaktadır. İlk olarak Carolus Johannes Tornberg tarafından tercümesi yapılmış ve yayımlanmıştır. Daha sonra ise çeşitli baskıları yapılarak Türkçe'ye de tercüme edilmiştir.¹⁵⁴ Yazar, eserde ilk yaratılış olan Hz. Âdem'den kendi vefatına yakın bir zamana kadar geçen zaman dilimini gerek sözlü gerek yazılı kaynaklarda geçen pek çok coğrafyayı konu edinmiştir. İbnü'l-Esîr, Kâmil fi't-Tarih adlı eserini İslam öncesi ve İslam sonrası olmak üzere iki ana başlık altında ele almış ve toplamda 10-12 cilt halinde düzenlemiştir. (Cilt sayısı baskı ve yayınevlerinden kaynaklı değişebilir)¹⁵⁵ El-Kamil, Türk tarihi başta olmak üzere özellikle Abbasi ve Selçuklu dönemleri hakkında önemli bilgileri de içermektedir. Yaşadığı döneme kadar bu devletler hakkında bilgi vermiş, şahit olduğu olayları kaleme almıştır.

Yazar, bu eserin giriş kısmında tarihin faydası ve tarih yazımında dikkat edilecek hususları ve ilkeleri geniş bir şekilde işlemiştir. Yine tarih metodolojisi açısından kendi çağının şartlarında bir hayli ileri düzeyde olan¹⁵⁶ mukaddime kısmında kendi düşüncelerine, kitabını nasıl bir düzen içinde tertip ettiğine, ne tür sebeplerden dolayı böyle bir eseri kaleme almaya karar verdiğine ve nasıl bir metot-yöntem takip ettiğine dair malumat vererek eseri hakkında faydalı ve önemli bilgiler vermektedir.

Özetle “*Tarihu'l Kamil*” adlı eser İbnü'l-Esîr'in İslam alemi ve batı Hristiyan dünyasında saygı ve takdir edilmesine vesile olmuştur. Bu eseri diğerlerinden farklı kılan bariz özelliği yazıldığı dönemde derin bir tarih ihtiyacının ürünü olması ve Batı ile

¹⁵³ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.2, s.92.

¹⁵⁴ Özeydin, “İbnü'l-Esîr İzzeddin”. s.27.

¹⁵⁵ Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, (Haz.: Yüksel Kanar). s. 154.

¹⁵⁶ Polat, “Cizreli Bir Alim: İbnü'l Esîr”.s.100.

İslam dünyası ile ilgili birçok bilgi sunuyor olmasıdır.¹⁵⁷ Bu özellikleri sebebiyle kitap hem İslam aleminde hem de Batı’da kısmen ya da tamamen basılmıştır.

3.1. Kitapta Şiir, Nesir ve Edebiyata Yer Vermesi

Müellifin *el-Kamil* adlı eseri sadece İslam tarihi açısından değil aynı zamanda dil ve edebiyat alanında da etkili olmuştur. Araplardaki Cahiliye dönemi ve öncesinden de bahsedildiği için Arap diliyle alakalı araştırmaları içermesi gerektirmiştir. Geçmiş dönemde yazılan Arap şiiri ve edebi ürünlerinin büyük bir kısmı tarihi olaylarla ilgilidir. Özellikle dil ve edebiyat alanındaki araştırmaların anlaşılabilmesi ve kanıtlanabilmesi için Araplar için çok büyük bir öneme sahip olan “eyyam-ı cahiliye” denilen tarihi günlerin ve olayların araştırılması gerekir. Zikredilen sebeplerden dolayı o dönemin alimleri de bu alanlara yönelmiştir.¹⁵⁸

İslam tarihi araştırmalarının başlamasıyla ilgili olarak birçok önemli sebep zikredilebilir. Bu sebepleri araştırmadan önce en büyük ve en önemli sebebin İslam’ın doğuşu ve Müslümanların fetihlerle büyük ve geniş bir hakimiyet alanı kurmaları ve farklı kültürlerle tanıştıktan ve kaynaştıktan sonra hasıl olan ihtiyaçlara binaen oluştuğunu ifade edebiliriz. Bunlara ek olarak Arap tarihçiliğini geliştiren ve İslam dünyasında tarih yazıcılığının gelişmesine katkı sunmakla beraber şiir ve nesir edebiyatının da gelişmelerine katkı sunmuştur.¹⁵⁹

3.2. Kitapta Geçen Yer, Tarih, İsimlerin Zikredilme Biçimleri

el-Kâmil fi’t-Târih, isminden de anlaşılacağı üzere bu kitap tarih alanında yazılmıştır. Bu kitabın geçmişten yazarın yaşadığı zamanına kadar gelişen genel dünya tarihi hakkında yazılmış bir eser olduğu görülür. İbnü’l-Esîr Zamansal ve mekânsal bağlamla süren tarih anlayışı sonucunda bu eseri meydana getirmiştir. Eserde müellif ilk yaratılmış insan olan Hz. Adem’den kendi vefatına yakın bir zamana kadar geçen olayları belli bir zaman dilimi gözeterek kaleme almıştır. Müellif kitabını yazmaya başlamadan mukaddime olarak hazırlamış olduğu kısımda; kendi düşüncelerinin nasıl oluştuğunu, kitabı nasıl yazmaya karar verdiğini ve tertibin nasıl oluşturulduğunu, hangi

¹⁵⁷ Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, (Haz.: Yüksel Kanar).s.154-155.

¹⁵⁸ Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, (Haz.: Yüksel Kanar). s.17.

¹⁵⁹ Günaltay, *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler*, (Haz.: Yüksel Kanar). s.18-19.

sebeplerin kendisini yazmaya teşvik ettiğini ve yazarken takip ettiği yöntem hakkında önemli bilgiler verir.¹⁶⁰

Müellif kitabı yazmaya başlarken ilk önce Müslümanların kullandıkları hicri takvimle alakalı rivayetleri detaylı olarak tartışır. Bunun sebebi ise tarihin bir parçası olan takvime verdiği önem ile alakalıdır. Bütün bir ümmetin veya dünya insanlığının çoğunluğu üzerinde birleştiği bir takvim olmadan tarihi olayların tespit edilmesi ve değerlendirilebilmesi çok da mümkün olmayacaktır. Bundan dolayı da zamanlamanın tespit edilmesi çok önemli olduğu için ve zamanlandırma merci olarak takvimin öneminden dolayı müellif bu konuyu kitabın giriş kısmına almayı daha uygun görmüştür. Müellif daha sonra ise zaman kavramı ve yaratılışın başlangıcı ile ilgili konular üzerinde durmaya çalışmıştır. Bu şekilde Hz. Adem'den yaşadığı döneme kadar Müslümanların tarihine hazırlık yapmış olacaktır. İbnü'l-Esîr'in bu konuları ele alması kendinden önce yaşamış olan "Taberî, Ebû'l Ferec ve İbnü'l Cevzî" ve kendinden sonra yaşamış olan "İbn Kesir, İbn Haldun" gibi genel tarih yazıcılığı konusunda örnek şahsiyetlerle birlikte anılmasını sağlamıştır.

Bunlardan sonra "Zaman Hakkında" diye bir başlık açmış ve zamanın kendisi hakkında şöyle bir tanım yapmıştır: "Zaman, gece ve gündüzün hareketlerinden ibarettir. Bazen kısa ve uzun süren müddete de zaman denilir. Araplar: 'Sana meyvelerin toplandığı zaman geldim.' derler. Bununla meyvelerin hasat edildiği vakti kastederler. Yine onlar zaman kelimesini çoğul kalıbına sokarak, 'Sana Emir Haccâc'ın emirlik zamanlarında geldim.' derler. Bununla da Haccâc'ın emirlik vakitlerinden bir vakitte geldiğini kastederler."¹⁶¹

3.3. İbnü'l-Esîr'in Deyimi ile Kitabın Farklı Yönleri

İbnü'l-Esîr, eserlerini nasıl ve ne için kaleme aldığını ifade ederken erken yaşlarda tarihe ilgisinin olduğunu ifade eder. Ancak karşılaştığı tarih kitaplarının yazarlarının olayları çokça abarttıklarını, önem arz eden olaylara girmediklerini veya görmezden gelmeye çalıştıklarını, belki de bu hadiselerin geçirtilmeye çalışıldığını, buna karşın önemsiz bazı olayları ön plana çıkardıklarına şahit olduğunu ifade eder. Doğu-batı

¹⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).s.3.

¹⁶¹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).s.11.

dünyasının sadece kendilerinde meydana gelen hadiselerle ilgilenip diğer bölgelerde olan bitenlere kayıtsız kaldıklarını ve bunları eserlerine almadıklarını, bu nedenden dolayı tarihe ilgi duyanların herhangi bir olayla alakalı malumat almak için onlarca cilt kitabı araştırma zorunda kaldığını belirtir. Bütün bunlardan dolayı Tarih okuyucularını bu tarz zorluklara maruz bırakmadan, genel anlamda bütünsel bir tarih kitabı kaleme alma ihtiyacı duyduğunu ifade eder. Bununla birlikte olan biten tüm olayları eserine almadığını, tarih kitapları içerisinde kitabında ele aldığı ve anlatıldığı düzeyde başka eserlerde karşılaşılmayacağını dile getirir. İslam aleminde tarih ilmiyle ilgili kısaca bilgiler verdikten sonra kâinatın yaratılışı bahsi ile metine girmeye başlar. Peygamberlerin tarihini anlatıp Roma, Bizans ve Sâsânî İmparatorlukları, Cahiliye Arapları ve özellikle değindiği Eyyâmü'l-Arab (Kabileler arasında yapılan savaşlar) hakkında detaylı bilgiler vermeye çalışır. Hz. Peygamber'in (sav) nesebinden başlayıp doğumundan 628 senesinin sonuna kadar olan olayları kronolojik olarak anlatır.¹⁶²

İbnü'l-Esîr ilk yaratılıştan başlayıp dünya tarihi bağlamında yaşadığı zamana kadar tüm tarihlere kitabında yer vermeye çalışmıştır. Ele aldığı rivayetler, bilgi ve haberleri direkt eserine yansıtmayarak önce eleştirel bakış açısıyla güvenilir bulunduğu haberleri derlemiş, gereksiz gördüğü bilgileri kaleme almamıştır. Tarihi bilgi ve belgelerin çokluğu her ne kadar işini zorlaştırmış olsa da elinden geldiği kadarıyla özenli ve titiz olmaya çalışmıştır. Bundan dolayı kitabında kusurların olabileceğini ya da gözden kaçırmış olduğu durumların olabileceğini eserinin mukaddimesinde ifade etmiştir. Kitabının isminden de anlaşılacağı üzere genel tarih kitabı olması sebebiyle önceden neşredilen tarihi kitaplarda eksik gördüğü durumları tamamlamaya gayret etmiştir, bu tespitleri ile ilmi anlamda mütevaziliğini korumaya çalışsa da öncelik sırasına göre yoğunlaşacağı konularda araştırma ve incelemelerini yapmış, kendisinden önce meydana gelen durumlardan dersler çıkarıp, eserlerde eksik gördüğü noktaları düzeltmeye çalışmıştır. “Daha önce hiçbir kitapta toplanmayan bilgileri bu kitapta topladığını” söylediği kayıtlarda geçer.¹⁶³

İbnü'l-Esîr kitabının mukaddime kısmında kitabını tanıtmaya çalışırken şu ifadelerde bulunmuştur: “*Doğu ile Batı ve bu ikisi arasındaki ülkelerde yaşayan ve*

¹⁶² Abdülkerim Özaydın, “el-Kâmil”, 2020. s.1.

¹⁶³ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). s.5-6.

hüküm süren, gelmiş geçmiş bütün hükümdarların haberlerini kapsayan bir tarih kitabı yazmaya başladım ve bu kitabımda, kâinatın yaratılışından başlayarak içinde bulunduğum zamana kadar meydana gelen vakıaları peş peşe ve bir sıraya göre almayı kararlaştırdım.”¹⁶⁴

İbnü'l-Esîr'in eserini “hükümdarların haberlerini kapsayan bir tarih kitabı” diye tanımlamasının nedeni dönemin hükümdarları tarafından tarihe ayrı bir önem vermeleridir. Sadece kendisinin değil bu düşüncede olan birçok İslam tarihçisinin olduğu ve yaygın olan bu durumun genellenebilir olduğu görülür.¹⁶⁵ Dönemin hükümdarları hem ilim adamlarına hem de özellikle tarihçilere önem vermelerinin nedeni geçmişi bilmek istemeleri ve bilgi sahibi olmaları yanında bu alimlerin halk tarafından saygı görüldüğünden kaynaklı olduğu anlaşılır.

3.4. Kitabın Kaynakları

İslam dini ilahi olan ve vahiy geleneğinden gelen, semavi bir dindir. “İlahi” kelimesiyle Allah tarafından insanlığa indirilen kitapların var olduğu kabul edilmiş olur. Vahiy yoluyla inen Kur'an-ı Kerim, insanlara bu dünyada ve ahiret hayatlarında doğru yol gösterip onların huzura kavuşmaları için gönderilen İslam dinine ait kitaptır. Bundan dolayıdır ki bu dine inanan insanların önceliği kitabın ona yüklediği görevler ve sınırlar çerçevesinde hayatını düzenlemelidir. Alimler de ele aldıkları konuları ilk önce Kur'an-ı Kerim'i kaynak olarak kullanmaya özen göstermişlerdir. İbnü'l Esîr de özellikle Kur'an'ı referans almış görüyoruz, gerekli gördüğü yerlerde ayetlerden örnekler vererek nübüvvet öncesi ve sonrası olayları anlatmak için kullanmıştır. Bakara suresinde geçen, genel yaratılış olmadan kalemin yaratılması,¹⁶⁶ evrenin altı günde yaratılması¹⁶⁷, Hz. Adem'in çamurdan yaratılıp ruh verilmesi ve dünyaya gönderilme aşamaları¹⁶⁸ ve buna benzer konularda Kur'an ayetlerinden yararlanmış, bunlara aykırı gördüğü bilgileri eleyerek eserinde yer vermemeye gayret göstermiştir.¹⁶⁹ İbnü'l-Esîr vahyi kaynak olarak kullanması ile ilgili genel anlamda şunları söylemek mümkündür;

¹⁶⁴ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). s.6.

¹⁶⁵ Mehmet Mahfuz Söylemez, “Klasik Dönem İslam Tarihçilerinin Tarih Anlayışı”, *İslami İlimler Dergisi* 2 (2008).s.11.

¹⁶⁶ Bakara Suresi, 2/210.

¹⁶⁷ Meryem Suresi, 19/62.

¹⁶⁸ Bakara Suresi, 2/30.

¹⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, s.23-24.

İbnü'l-Esîr ilk olarak Peygamber'e ilk vahyin, Alak sûresi olduğuna yer verir,¹⁷⁰ devamında ise genel siyer kronolojisinde olduğu üzere Müddessir ve Duhâ surelerinden inen ayetlerin olduğunu belirtmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) başından geçen bazı olaylardan önce de ayetleri delil göstererek açıklamaktadır. Resulullah'ın (sav) akrabalarından başlamak suretiyle açık davet dönemini “*Aşiretinden yakın olanları uyar (Allah'ın azabı ile korkut).*” mealindeki Şuarâ suresinin 214. ayetinin nazil olmasına dayandırmaktadır.¹⁷¹ Devamında Peygamber'in (sav) yaşadığı zorluklara karşı Müslümanlarca sabır gösterilip bunun mükâfatının olacağını, Mekke döneminde iken özellikle iman, sabır, cennet-cehennem ve önceki kavimlerin durumundan bahsederken, Medine döneminde İslam dininin farz ve haram kıldığı şeylerden tutun toplumsal düzenlemeler, miras, zekat, ganimet gibi konulara değindiğini, bunları da kitabında yer verdiği, şahit tutulduğu görülmektedir.

İslam ilimlerinin kaynağı bakımından Kur'an-ı Kerim'den sonra hadisler ikinci kaynak olarak kullanılır. Tarihçiliği yanında hadis konusunda da önemli birikime sahip olan İbnü'l-Esîr'in güvenilir bulduğu hadislere önemli ölçüde yer verdiği görülmektedir. Ayrıca bazı anlaşılması mümkün olmayan ya da açıklanmaya muhtaç olan ayetlere açıklama getirmesinden dolayı eserinde hadisleri çokça yerde kullandığı ortadadır. Bunlardan örnek verecek olursak:

Kitabın başında yer alan yaratılış başlığında, yaratılanlardan önce kalemin yaratılması ve sonrasında nelerin yaratıldığı ile ilgili şu şekilde ifadesi vardır: “*Sahih olduğu tespit edilmiş bir hadiste Ubâde b. Sâbit'ten rivayetle Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: Allahu Teâlâ'nın ilk yarattığı şey kalemdir. Kaleme 'Yaz!' dedi ve o saatten sonra var olanlar varlık sahnesine çıktı.*”¹⁷²

İbnü'l-Esîr'den önceki yıllarda yaşamış birçok âlimin ehl-i kitaba ait olan bilgileri kullandıkları bilinmektedir. Tabii ki tüm âlimler İslam dininin genel çerçevesine ve kaynaklarına ters düşmediği sürece bunları kullanmakta bir beis olmadığını ifade etmişlerdir. Müellif de bu konuda aynı şekilde hareket etmiş, vahiy ve hadise ters düşmediğini düşündüğü, ehl-i kitaba ait bilgileri kullanmıştır. Hatta aynı konu ile ilgili

¹⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.2, s.35.

¹⁷¹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.2, s.46

¹⁷² İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). s.7.

hem İslâmî kaynaklardan hem de ehl-i kitap bilgilerinde varsa ikisini beraber paylaştığı yerler de olmuştur.¹⁷³ Özellikle Yahudi âlimlerden alınan bu bilgilerin İslam kaynaklarına ters ya da aykırı olacak şekilde farklı tarih kitaplarında olsa da bu tarz ehl-i kitaba ait bilgilerden uzak durmuş eserlerine almamaya özen göstermiştir.

İbnü'l-Esîr, ehl-i kitap dışında mahallî anlamda eline geçen bilgileri de eserlerinde kullanmaktan çekinmemiştir. Bu konu hakkında herhangi bir devlet ya da millettten bahsettiğinde o yörenin kültürel bilgilerinden ve ileri gelen kişilerinden bilgiler alarak bunlardan faydalanmıştır. Tarihte var olan bu devletler hakkında herhangi bir dini kaynaktan ya da yaşadığı dönemdeki insanlardan bilgi alması zor olsa gerekti. Zaten bu kitabı yazma amaçlarından birisi de geçmiş ve kendi zamanına kadar gelen olay, toplum ve durumları ele alıp bütün bir şekilde tarihi sunma isteğidir. Durum böyle olduğundan bazı topluluk ve devletler hakkında bilgileri almaya çalışırken direkt o kültüre mensup insanlardan istifade etmeye çalışmıştır.¹⁷⁴ Her toplum ya da küçük diyebileceğimiz devletler hakkında kitaplarda bir şeylerin yazılı olmadığını varsayarsak İbnü'l-Esîr, böyle bir kaynak kullanımına gitmesinin kendisine göre faydalı sonuçlar aldığı görülmektedir.

3.4. Kitabındaki Üslubu

İbnü'l-Esîr, kendisinden önce yazılan tarih ve siyer eserlerinin dil, üslup ve biçim olarak eksik olduğunu tespit edip bunları eleştirmekten geri durmamıştır. El-Kâmil kitabını detaylıca ele aldığımızda bu eleştirilerinin haklılığını pratiğe de döktüğünü görmekteyiz.

Müellif bu tarih kitabını yazarken sade, süslü ve ağır dilden uzak durmuş, edebi örneklemelerde bulunmaktan kaçınmaya çalışmıştır. En çok dikkat ettiği hususların başında konu bütünlüğünün sağlanması olmuştur. Bir olayı anlattığında okuyucuyu da anlattığı olay akışı içerisinde gözleriyle müşahade ediyor gibi bir hissiyata büründürür. Bu durumla ilgili bir savaş sahnesinden örnek verecek olursak:

“Selâhaddin ve Müslümanlar 25 Rebûlâhir cumartesi günü sabahtan Haçlılara hücum ettiler. Haçlılar da aynı şekilde hücum ettiler. İki taraf

¹⁷³ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). s.45.

¹⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). s.58.

birbirlerine yaklaştı. Haçlılar çok susuz ve perişandılar. Çok sert bir savaş başladı. Her iki taraf da savaşı sabırla sürdürüyorlardı. Müslümanların Calisiyye’de muvazzaf askerleri, tıpkı çekirgeler gibi ok yağdırıp Haçlı atlı birliklerinden pek çok kişiyi öldürdüler. Bir yandan Haçlılar, askerleriyle savaşı sürdürürken bir yandan da su bulma ümidiyle Taberiyye’ye doğru gidiyorlardı. Selâhaddin onların amacını görünce askerleriyle Haçlıların karşına geçerek engel oldu. Müslümanların arasında dolaşarak onları cesaretlendiriyor, onlara faydalı şeyleri emrediyor, zararlı şeylerden de sakındırıyordu. Halk da onun emirlerini uyguluyor, onun dur dediği yerde duruyordu. Bu sırada Türk kökenli genç bir köle Haçlı saflarına şiddetli bir saldırıda bulundu, halka şaşkınlık verecek bir şekilde kahramanca savaştı. Ardından Haçlılar onun etrafını sarıp öldürdüler. O öldürülünce Müslümanlar da şiddetli bir saldırıya geçtiler, Haçlıları yere serip öldürdüler. Kont Raimond işin kızıştığını görünce kendilerinin Müslümanlara karşı koyacak güçte olmadığını anladı. Kont Raimond ve bir grup Haçlı taifesi kendilerine yakın mevzideki Müslümanlara saldırmaya karar verdiler. Saldırılan taraftaki Müslümanların kumandanı Selâhaddin’in yeğeni Takiyyuddin Ömer idi. Haçlıların büyük bir üzüntü içinde öfkeyle saldırdıklarını görünce onların karşısında duramayacağını anladı. Adamlarına saflar arasında mümkün olduğu kadar yer açmalarını söyledi ve bu emri yerine getirdiler. Kont ve adamları çekip gittikten sonra tekrar saflarını sıkılaştırdılar...”¹⁷⁵

İbnü’l- Esîr’i diğer alim ve tarihçilerden ayıran özelliklerin başında gerek kendi dönemi gerekse diğer dönemlerde yaşanan olayları dilin edebi özelliklerini kullanarak eleştirmesidir. *Et-Târihu ’l-Bâhir*’de de görüldüğü üzere belagat ilminde görülen seci, beyan ve kinaye gibi üslupları kullanmıştır.

İbnü’l-Esîr olayları naklederken genellikle senet zinciri dediğimiz silsile kısmını vermez. Böyle yapmasının gerekçesini kitabının mukaddimesinde belirttiği gibi aldığı rivayetleri belli başlı güvenilir kaynaklardan almasına bağlar. Bunu mukaddimesinde şöyle ifade eder:

¹⁷⁵ İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi’t-Tarih Tercümesi. (1-12) (Çev: Ahmet Ağrakça)*, C.10; 146.

“Diğer taraftan ifade edilmesi gereken bir husus vardır. Ben, sadece doğrulukları ve sağlamlıkları bilinen haberlere yer veren tarihçilerden ve meşhur kitaplardan nakillerde bulundum. Bu nakilleri yaparken de kapkaranlık gecelerde körün yürüyüşü gibi, çakıl taşlarıyla inci tanelerini toplayan gibi hareket etmedim.”¹⁷⁶

Burada özellikle bazı olaylar karşısında duygu ve düşüncelerini açıkça ifade etmesiyle ilgili şu konuya değinmeden geçemeyiz. İbnü'l-Esîr, artık hayatının sonlarına yaklaşmış beden ve zihnen yorulmuş, bildiklerini yazıya geçirip geçirmeme konusunda tereddütte bulunduğu bir dönemde Moğol istilası M.1220'li yıllarda İslam diyarlarını kasıp kavurmaya başlamıştır. İbnü'l-Esîr içinde bulunduğu ruh hâli ve üzüntüsünü şu şekilde dile getirmiştir:

“Tatarların, diğer adıyla Moğolların İslam diyarına girişleri hadisesini kaleme almaktan yıllarca çekinip durdum. Bu olayları kaydetmeyi hiç de istemiyordum. Bazen bunu yazmanın gereğine inanıyor, bir adım ileri atarken iki adım geri atıp vazgeçiyordum. İslam'ın ve Müslümanların ölüm haberlerini ve başlarına gelen büyük felaketi yazmak kimin kolayına gelebilir? Kim bu büyük felaketin yazılmasını ve anlatılmasını kolay görebilir? Keşke annem beni doğurmasaydı, keşke bu büyük felaketten evvel ölüp gitseydim! Adım ve sanım unutulsaydı da bu olayla karşılaşmasaydım, böyle bir olayı yaşamaydım!

Yakın dostlarımdan bazıları sürekli olarak Moğolların İslam diyarını istilasını yazmam hususunda bana ısrar edip duruyor ve teşvik ediyorlar, ben ise bu büyük felaketi kaleme almaktan sürekli çekinip duruyordum; fakat sonunda böyle mühim bir tarihi olayı yazmamamın da bir fayda sağlamayacağını kabul ettim.

Bu büyük ve dehşet verici olay, muazzam musibet gün ve gecelerimizi kararttı, hayatımızı perişan etti, bölgede yaşayan insanları ve özellikle Müslümanları kökünden kazıdı.”¹⁷⁷

¹⁷⁶ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). C.1, s.7.

¹⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). C.10, s.210.

İbnü'l-Esîr İslam diyarının başına gelmiş olan bu felaketi tarihte yaşanmış olan diğer katliamlarla şu şekilde karşılaştırmıştır: “Şayet birisi çıkar da: ‘Cenâb-ı Allah’ın Hz. Âdem’i yarattığı günden bugüne kadar bu büyük felaketin benzeri görülmüş ve yaşanmış değildir.’ derse mutlaka doğru söylemiş olacaktır. Moğol istilâsı felaketini yazan tarihler bu olayı bütün dehşetiyle ne kadar anlatıp dursalar yine de kıyısından kenarından geçmemişlerdir diyebilirim.” diyerek İsrailoğulları ve Kudüs’ün yaşadığı felaketin çok büyüğünü her şehrin ayrı ayrı yaşadığını ifade eder. Devamında ise insanların çaresizliğini, kıyamete kadar bu kadar dehşet verici felaketin insanlığın başına gelmeyeceğini şu sözlerle ifade eder: “Dünyanın sonlarına doğru zuhur edecek olan Deccal, kendisine tâbi olan insanlara dokunmayacak, fakat kendisine muhalefet edenleri yok edecektir. Ama Moğollar yeryüzünde hiç kimseyi sağ bırakmadılar. Kadınları, erkekleri, küçük yaştaki çocukları toptan katliama uğrattılar. Böyle bir musibet karşısında ‘İnnâ lillâh ve innâ ileyhi raciûn; velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi’l-aliyyi’l-âzim’ demekten başka çaremiz yoktur.”¹⁷⁸

İbnü'l-Esîr aldığı kaynaklar arasında sözlü kaynaklara başvurmayı önemseydiğini, bu konuda kitabının sonlarına doğru çokça karşılaştığımızı ifade etmek isteriz. Örnek vermek gerekirse Haçlı seferlerine gerek bizzat kendisinin şahitliği gerekse şahit olduğunu varsaydığı kişilerin şahitliklerine başvurmaktan ve onların bu konularda yaptıkları nakillerinden faydalanmaktan geri durmamıştır.

Konuyla ilgili Selahaddin Eyyûbî ile amcasının oğlu Esedüddin arasında geçtiği ve kendisinin de bizzat şahitlik ettiği olduğu şu konuşma sözlü nakil şeklinde ele alınabilir:

“Esedüddin de ayağa kalkıp: ‘İşte en doğru görüş budur. Ben buna göre davranacağım.’ dedi. Yeğeni Selâhaddin de aynı şeyleri söyledi. Sonra onların bu sözlerine arka çıkanlar çoğaldı ve savaşıma karar verdiler. Şîrkûh, Mısırlılar ve Haçlı kuvvetleri gelinceye dek olduğu yerde kaldı. Pahaca kıymetli malları merkeze topladı. Zira bölge halkının bu malları yağmalayacağı endişesinden dolayı başka bir yerde tutamazdı.”¹⁷⁹

Şahsı değil de başkasının şahit olduğu durumu varsaydığı nâkile örnek olarak Moğol İstilasası zamanında Moğolların Diyarbakır tarafına gelmesi ve şehre girmeleriyle ilgili bir tacirin anlattıklarını şu şekilde nakleder:

¹⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.10, s.211.

¹⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi. (1-12)* (Çev: Ahmet Ağırakça). C.10 s.5.

“Bana, o esnada Âmid’e (Diyarbakır’a) gitmiş bir tüccar Moğollarla ilgili olarak şunları söyledi: ‘Âmid çevresinde öldürülenleri saydığımızda 15.000 kişinin Moğollar tarafından şehit edildiğini görmüştük.’ Bana bu meseleyi anlatan tüccar o zamanlar İs’ird’den (Siirt’ten) Âmid’e doğru geldiğini söylemişti.”

Yukarıda verdiğimiz iki ayrı nakil örneğinde görüldüğü üzere İbnü’l-Esîr sözlü nakilleri kullanmaktan geri durmamıştır. Sadece şahit olduğu ya da başkasının şahitliği haricinde şahit olan birilerinden nakletmesi de tarihin düşünce ve kaidelerine uygun olduğunu ifade edebiliriz. Sözlü kaynak kullanımı konusundaki bu tutumu geleneksel/klasik tarih yazıcılığı içerisinde değerlendirmek yanlış olamayacaktır.

3.4. İbnü’l-Esîr’in Bazı Olayları Ele Alışı ve Diğer Kaynak Eserlerle Karşılaştırılması

3.4.1. Hz. Hatice ile Ticarete Atılması Rivayeti

Hz. Hatice ile ticarete atılmasını metin ve senedi bakımından inceleyen Taberî, İbn Hişâm, İbn Sa’d ve İbnü’l-Esîr’de şu şekilde anlatılmıştır:

“Kumaş ve tahıl ticareti yapan Ebû Tâlib’e yardım etmek sûretiyle ticaret hayatına başlayan Hz. Muhammed’in (sav), amcasının yaşlandığı yıllarda kendisinin ticarete devam ettiğini, Mekkeli bir zatla ticari ortaklık kurduğunu, Hatice bnt. Huveylid’in malında ücretle adamlar tutup, mallarını işletmeleri karşılığında hisse verdiğini,¹⁸⁰ Hz. Muhammed’in (sav) yirmi yaşını geçtiği sırada ticari seyahatlere çıkma teklifleri aldığını, hastalandığı için bizzat gidemeyen bir tüccarın mallarını götürüp başarılı bir sonuç elde edince yeni teklifler aldığını, Hatice’nin tavsiye üzerine Resûlullah (sav)’e ortaklık teklifinde bulunduğunu, Hz. Peygamber’in (sav) Hatice ile sürdürdüğü ortaklık süresince birkaç kervan tertip ettiğini, söz konusu kervanlar neticesinde Hz. Muhammed (sav)’e olan güveni daha da artan Hz. Hatice’nin, nihayet onu Suriye’ye müteveccihen gönderilecek müstakil ve büyük sermayeyle oluşturulan bir kervanın idaresine geçirdiğini, Hz. Peygamber (sav) yirmi beş yaşında iken, amcası Ebû Tâlib’in, geçim kaynaklarının sınırlı olduğu ve hayat şartlarının zorlaştığını ifade eder.”

¹⁸⁰ İbn Hişâm, es-Sîretü’n-nebeviyye, thk. Muhammed Ali Kutub-Muhammed Delibalta. s.187-188.

“Hatice bnt. Huveylid’in kervanlar gönderdiğini ve isterse Hatice’nin kendisini kervanların başına geçireceğini ifade ettiğini, Hz. Muhammed’in (sav) de amcasının bu teklifini kabul ettiğini aktarır.¹⁸¹ Buna göre, Ebû Tâlib bu konuda bizzat Hz. Hatice ile görüştü ve Hz. Peygamber’in (sav) ancak, diğerlerinin aldığı iki katı olan dört genç dişi deve karşılığında kervanın başında görev alabileceğini ifade etti. Hz. Hatice de bu teklifi kabul etti. Bazıları da ona bizzat Hatice’nin teklif götürdüğünü haber vermektedir. Tarih kaynaklarında Hz. Muhammed’in (sav), Hz. Hatice’nin ticaret malını Şam’a götürüp satmak üzere, kölesi Meysere ile birlikte gitmesi teklifini yapıp başkalarına verileden daha fazla bir ücret vereceğini ilettiler.”¹⁸² . Hz. Hatice ile ilgili İbnü’l-Esîr ve İbn Hişâm’ın (Ö. 213-218) rivayetlerinde geçtiği üzere kendisi yüklü miktarda mala sahip olan şerefli tüccar bir kadındı. Taberî de, Hz. Peygamber’in (sav) daha fazla ticaretle ilgili seferlerinin olduğunu bununla ilgili daha geniş bilgi verdiği, evlenmeden önce ve evliliğe sebep olan Şam seferi konularını da ele almıştır. Hz. Hatice kureyşli başka bir çalışanını Peygamber (sav) ile beraber Tihâme’ye gönderip burada satılan meşhur Tihâme kumaşından alıp Mekke’de satılması amacını taşıdığı aktarılmaktadır.¹⁸³ İbnü’l-Esîr’in rivayetinde farklı bir durum görünmese de Vâkidî ve Taberî’den alıntılar yapıp konuyu anlatmaya çalışmıştır. İkisinin evliliğinin Hz. Hatice’nin amcası Amr b. Esed olduğunu söyler, çünkü babasının fıcar savaşlarından önce vefat ettiğini nakleder.¹⁸⁴

3.4.2. İlk Müslümanlar

Mekke’de 610 yılında Hira Mağarasına ilk ayetler nazil oldu, Hz. Resulullah (sav) peygamberliğin ağırlığını hissettikten sonra ilk önce güvendiği ve en yakını olarak gördüğü kişilere gözlerden uzak, kimsenin olmadığı yer ve zamanlarda İslam dinine davet etmeye çalıştı. Bu gizli davet dönemine ferdi davet dönemi de diyebiliriz. Davetine ilk icabette bulunanlar arasında hür-köle, zengin-fakir, kadın-erkek, yaşlı-genç ve çocuk olmakla beraber otuz beşe yakın kişi kabul etmiştir. Bu insanların çoğu da Cahiliye dönemindeki durumlardan ve sosyal statülerden nefret eden, karşı çıkan kesimlerden olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁸¹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1985). I, s.129.

¹⁸² İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). C.2, s.27.

¹⁸³ Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, Dâru Hicr, Kâhire, 2001, II, s.282.

¹⁸⁴ İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). C.2, s.28.

Hız. Peygamber'e (sav) açıktan davet emri geldikten sonra kendisine iman edenlerle beraber Mekke'li müşrikler tarafından türlü işkence ve eziyetlere maruz kaldılar. Peygamber (sav) ne kadar güzel üslup ve yöntemler kullansa da Mekkeli insanlar gerek sosyal statü gerekse ekonomik, dini ve kültürel anlamda bu yeni dini davete karşı sert duruş sergilediler. Bu durumlar karşısında İslam dinine inanan ilk insanlar çok eziyete maruz kaldılar ve ilk inanlar olması açısından da İslam dini ve tarihi için önemli olmuşlardır. İslam Tarihi İlk kaynak yazarları ve müellifimiz İbnü'-Esîr, ilk Müslüman olanlar hakkında farklı rivayetlerde bulunmuşlardır, o rivayetleri şu şekilde ele alabiliriz:

İbn Hişam'a göre ittifakla Müslüman olanlardan ilki Hz. Hatice olmakla beraber devamında ikinci Hz. Ali ve üçüncüsünün Zeyd b. Harise olduğunu rivayet etmiştir. Bu üçü dışında dördüncü olarak Hz. Ebu Bekir'in Müslüman olmasını ve onun eliyle de sırasıyla Osman b. Affan, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebi Vakkas ve Talha b. Ubeydullah'ın ilk Müslümanlardan olduğunu İbn İshaktan aldığı rivayetlerle ilk Müslüman olanları kitabında nakleder.¹⁸⁵

İbn Kesire göre ümmetin ilk Müslüman olanı Hz. Hatice, erkeklerden ilk Müslüman olan ise Ali ve Ebu Bekir'dir. Başka bir rivayetinde ise çocuklardan ilk Müslüman olan Ali, kölelerden ilk Müslüman olan ise Zeyd b. Harise olduğunu söyler. Hz. Ebu Bekir'in vasıtasıyla Zübeyr b. Avvam, Osman b. Affan, Talha b. Ubeydullah Sa'd b. Ebi Vakkas ve Abdurrahman b. Avf olduğunu rivayet eder. Bu rivayetler dışında kitabında diğer alimlerden aldığı farklı rivayetlerin olduğu, hatta bazı rivayetlerde ilk Müslüman olanın Ebu Bekir olduğu aktarılır. Başka rivayetlerde ise Zeyd b. Harise'nin ilk inanan erkek müslüman olduğu görülür.¹⁸⁶

Taberî ise Tarih-i Taberî kitabında sırasıyla Hz. Hatice, Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir ve Zeyd b. Harise'nin Müslüman olduğunu rivayet ettikten sonra Ebu Bekir'in gayretiyle Osman b. Affan, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah ve Sa'd b. Ebi Vakkas'ın Müslümanlığı kabul ettiğini nakleder ve bu sayının otuz beşi bulana kadar gizliden davetin olduğunu kaleme almıştır.¹⁸⁷

¹⁸⁵ İbn Hişam, *Sîret-i İbn-i Hişam Tercemesi* (Çev: Hasan Ege) (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006). S.319-334

¹⁸⁶ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslam Tarihi* (Çev: Mehmet Keskin) (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012). s.39-45

¹⁸⁷ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Tarih-i Taberî* (Çev: M. Faruk Görtünca) (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2008). S.69-76

Muhammed Hamidullah'ın İslam Peygamberi kitabında ise ilk kaynaklara geçtiği üzere Hz. Hatice, Zeyd, Ali ve Ebu Bekir olduğunu aynen nakletmekle beraber sonrasında Müslüman olan kişinin Ebu Zerr el-Gifârî olduğunu aktarır. Altıncı olarak Sa'd b. Ebi Vakkas, ondan sonra ise Zubeyr b. Avvam, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah olduğunu kaleme alır.¹⁸⁸

İbnü'l-Esîr'e göre ise ilk Müslüman olanın Hz. Hatice olduğu konusunda görüş birliği olsa da ondan sonra kimin Müslüman olduğu hakkında farklı görüşler vardır. Bazı rivayetlere göre Hz. Ali olduğu, hatta küçük yaşta arkasında namaz kılanın o olduğu rivayet edilir. Başka rivayetlerde Hz. Ebu Bekir'in ilk inanan erkek Müslüman olduğu hatta bununla ilgili Amr b. Abese'nin Müslüman olmadan önce Peygamber'e (sav) " Bu işte sana kimler tâbi oldu?" diye sorduğunda "Bu işte bana bir hür bir de köle tâbi oldu, bunlar: Ebû Bekir ve Bilal'dir." Diye cevap verince bende Müslüman oldum demiştir. Bu rivayette de Hz. Ali'nin Müslüman olmasından bahsedilmemiştir, Farklı bir rivayette ise Hz. Ali ve Zeyd ilk Müslüman olan erkekler onlardan sonra Hz. Ebû Bekir olduğu onun aracılığıyla da Osman b. Affan, Zübeyr b. Avvam, Abdurrahmân b. Avf, Sa'd b. Ebi Vakkas ve Talha b. Ubeydullah'ın Müslümanlığı kabul ettiği rivayet edilir.¹⁸⁹

Bu rivayetlerden hareketle Hz. Hatice'nin ilk inanan, ilk Müslüman olduğu konusunda bir şüphe olmamakla beraber Hz. Ali ile Hz. Ebu Bekir'in hangisinin daha önce Müslüman olduğu konusunda ise farklı rivayetlerin olması Hz. Ali'nin Müslümanlığı kabul ettiği yaş itibariyle çocuk olmasından kaynaklı olduğunu söyleyebilir miyiz ya da alimler böyle mi yaklaşmıştır bunu bilemeyiz. Bunların dışında dördüncü Müslümanın kim olduğu konusunda farklı rivayetler olsa da Peygamber'in (sav) evinde büyüyen, her zaman yanında olan Zeyd b. Harise'nin olması kuvvetle muhtemeldir. Bunlardan sonra Amr b. Abese ve Ebu Zerr'in Müslüman olması ya da Hz. Ebu Bekir'in aracılığıyla Müslüman olan diğer beş kişinin kimlerin daha önce Müslüman olduğu konusunda farklı rivayetler olmuştur, bunu en iyi Allah bilir.

¹⁸⁸ Muhammed Hamîdullah, *İslam Peygamberi* (Ankara: İmaj Yayın, 2003). s.93-95

¹⁸⁹ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). s.42-45.

3.4.3. Miraç Olayı Rivayeti

Kelime anlamı “yukarı çıkmak, yükselmek” anlamında kullanılan urûc kelimesinden türetilen miraç, “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” anlamındadır.¹⁹⁰ Sahih ve tevatür olarak rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (sav), Cebrail’in eşlik ettiği Medine’de Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya Burak adlı bir binekle götürüldü. Oradan da “Sidretü’l Müntehâ adlı en yükseğe yüce olan yere zaman ve mekandan münezzeh bir şekilde Allah’ın huzuruna çıkarıldı. İsrâ ve Miraç” olarak bildiğimiz bu gece yolculuğunun Mescid-i Hâram’dan Mescidi Aksâ’ya kadar olan ilki kısım İsrâ, böyle isimle inen surenin başında belirtilmekte; Miraç olayı ise Necm suresinde bulunan bazı ayetlerde geçtiği üzere ki manaları: *“Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti. Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı. (Ey Müşrikler! Şimdi siz Peygamberin) gördüğü şey hakkında onunla tartışıyor musunuz? And olsun ki, o, Cebrâil’i bir başka inişte daha (aslî şekliyle) Sidretü’l-Müntehâ’nın yanında görmüştü. Me’vâ cenneti de Sidre’nin yanındadır. O zaman Sidre’yi kaplayan kaplamıştı. Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı. And olsun, o, Rabbinin en büyük alametlerinden bir kısmını gördü.”*¹⁹¹ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hatta bu iki seyahatin ayrı ayrı birçok hadis çerçevesinde rivayetlere konu olmuştur.

İsrâ suresinde geçen âyet şu şekildedir: *“Kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu -Muhammed’i- gecenin bir kısmında Mescid-i Harâm’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”*¹⁹²

Kur’an-ı Kerim’in buradaki geçtiği âyet ifadesine göre İsrâ, Hz. Peygamber (sav)’e bazı ayetlerin (mucizelerin) gösterilmesi için gerçekleştirilmiştir. Yine sahih rivayetlere göre Miraç, hicretten bir veya bir buçuk yıl önce recep ayında gerçekleşti. Bu gece beş vakit namaz farz kılındı¹⁹³, Bakara suresinin son ayetleri indirildi ve Allah’a şirk koşmayanların affedileceği müjdesi verildi. Ayrıca içinde selam ve ihtiramın yer aldığı “Tahiyyat” duasının da Miraç sırasında gerçekleştiği kabul

¹⁹⁰ Salih Sabri Yavuz, “Mi’rac”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara, 2005).s.132.

¹⁹¹ Necm 53/10-18

¹⁹² İsrâ 17/1

¹⁹³ Hanefî Akın, “Resulullah (s.a.v.)’in Geceleyin Semalara Yürütülmesi Ve Beş Vakıt Namazın Farz Kılınması”, *Sahihi Müslim Muhtasarı*, ts., 206-210.

edilmektedir.¹⁹⁴ İsrâ ve Mirac'ın detaylarının hadislerde yer aldığı belirtildikten sonra Miraç mucizesinin Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber (sav) ve etrafındakilere yönelik boykot uyguladıkları zamandan, Resûlullah (sav)'in peygamberlik davasında en çok destekçisi eşi Hz. Hatice ve amcaları Ebu Tâlib'in vefatı ve üstüne Tâif yolculuğunda yaşadığı acı olaydan sonra gerçekleştiği çoğu kaynakta ve Türkçe yazılan siyer kitaplarında belirtilmelidir. Âyet ve hadisler ışığında İsrâ ve Miraç olayını ele almaya çalıştıktan sonra şimdi de İbnü'l-Esîr'in bu konudaki görüş ve yazılarına bakalım.

Önceki yerlerde değindiğimiz gibi İbnü'l-Esîr Taberî'yi takip ettiğini ifade etmiştik. Her iki müellif de siyer literatüründe kabul görülen şekilde kronolojiyi takip etmişlerdir. Bunlarla beraber her iki müellifin Miraç olayı konusunda farklı bir görüş bildirmeleri, olayı farklı bir zamanda kabul ettikleri görülmektedir.

Hiz. Resulullah'ın (sav) Miraç olayı siyer ilminde genel olarak boykot hadisesi ve o zamanlarda Hz. Hatice ve Ebu Talib'in art arda vefat etmelerinden sonra, hicretten bir sene gibi önce meydana geldiği kabul edilir.¹⁹⁵ Her iki müellifin bu konuyu bilmelerine rağmen eserlerinde kronolojik olarak ilk vahyin gelmesi ilk abdest ve namazın öğretilmesinden sonra ele aldıklarını görüyoruz. İbnü'l-Esîr'in bu ilk vahiy ve namazın öğretilmesinden hemen sonra vermesi bizlere biraz farklı ve şaşırtıcı gelmiştir. çünkü hicretten kaç yıl önce olursa olsun, Peygamber'in (sav) teselliye ihtiyacının olduğu dönemde meydana gelmesi dururken ilk vahiyden hemen sonra bu olayın gerçekleşmesi zor görülüp imkansız olduğu varsayılır. Hiz. Peygamber'in ilk vahiyden sonra Mekke'de kalmasının yaklaşık on üç sene olduğu varsayılırsa, Müellifin Miraç hadisesini vahyin gelmesi durumu gibi başlarda ele alması oldukça güç görünmektedir. Bu durumda şöyle bir çıkarım yapmak gerekirse; Taberî'ye yakın hatta benzer ifadelerde bulunan Müellif, "Resûlullah'ın Miracı" bahsine başlamadan, "Allah'ın tevhidi ikrâr ve putlardan berî olmaktan sonra; Hiz. Peygamber'e farz kıldığı İslâm'ın kurallarından/şartlarından ilki salâttır"¹⁹⁶ diye ifade ettikten sonra Peygamber'e(sav) namaz farz edildikten sonra Cebrail bizzat abdest alma, namaz kılmayı öğreterek birlikte namaz kılmışlardır. İlk gelen vahiyden sonra namazın farz kılınması ile ilişkili olarak İbnü'l-Esîr namazın beş vakit olarak kesinleştiği Miraç olayını burada anlatmak

¹⁹⁴ Hanefî Akın, "Sidretul-Munteha", *Sahihi Müslim*, ts., 212-217.

¹⁹⁵ İbn Sa'd, *Kitabü't-Tabakâti'l-Kebîr*, (çev. Musa Kazım Yılmaz), I-XI, Siyer Yayınları, İstanbul, 2015, I, s.200.

¹⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.2, s.43.

istemiş de olabilir. Bundan dolayı Miraç hadisesini farklı yerde anlatmaya çalışması siyerin kronolojisine muhalif olması ve kendisinin de böyle değerlendirmedeğini ifade edebiliriz. Önceki bölümlerde de, Müellifin *el-Kâmil fi't-Târih* adlı kitabının mukaddimesinde bahsedildiği üzere bazı olaylara bütüncül bakmaya çalışmış, olayla ilgili konuları art arda ele almaya çalıştığını söylemiştir. Bununla ilgili örnekler de mevcuttur.¹⁹⁷

Ayrıca Miracın mahiyetine yönelik görüş ve tartışmalar, bu semavî yolculuğun uykuda mı uyanıkken mi gerçekleştiği ve bu durumla beraber Hz. Peygamber'in (sav)bu olayı sadece ruh ile mi yoksa ruh ile beden birlikte mi yaşadığı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte Resûlullah (sav)'in Allah'ı (cc.) görüp-görmediği, olayın kaç kez vuku bulduğu da ihtilaf edilen konular arasındadır. İsrâ ve Mirac'ın ruh ile rüyada vuku bulduğunu söyleyenler olmuş ise de konu ile ilgili hadislerle dayanarak hadis, tefsir, fıkıh ve kelam âlimlerinin büyük çoğunluğu İsrâ ve Mi'rac'ın ruh ve beden ile uyanık bir hâlde tek seferde gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.¹⁹⁸ Ayrıca bu iki hadisenin tek bir olay şeklinde nakledilmiş olmasına karşı çıkan ve Mi'rac'ın sonradan kurgulanarak

İsrâ'dan sonra zikredildiğini düşünenlerin varlığını da belirtmek gerekir.¹⁹⁹

İslam tarih ve ilim adamlarının ihtilafı yaklaştığı İsrâ ve Miraç hadisesi gerek yapılan tartışmalar olsun gerek ele alınan rivayet farklılıkları olsun İslam ilmi literatüründe geniş bir yer edindiğini söyleyebiliriz. Bu konu üzerine Mehmet Azimli Miraç ile ilgili süregelen ihtilaf ve rivayetleri eleştirel bir bakışla değerlendirmiş olup ne zaman vuku bulduğu konusunda şu ifadeleri kullanır: “*Olayın vukuunun zamanı oldukça ihtilaflıdır. Rivayetlerin genelinde olayın Mekke döneminde olduğu belirtilse de, bazıları vahyin ilk günlerinde olduğunu, bazıları 5. yılda veya 10. yıldaki Ebû Tâlib'in ölümünden sonra olduğunu belirtirken, bazıları da birkaç kere vuku bulduğundan bahsederler. Belâzürî, hicretten bir yıl önce gerçekleştiğini aktarır. Bu konuda rivayetlerdeki bilgiler o kadar farklıdır ki, Buhârî Miraç olayının peygamberlikten önce olduğunu bile belirtmektedir.*”²⁰⁰ Mehmet Azimli'nin söylediği

¹⁹⁷ Bkz. İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih*, C2. “Resulullahın Mirâcı s.37-42”, Necran Heyetinin Gelmesi, s.250-257”.

¹⁹⁸ Yavuz, “Mi'rac”. S.132-135.

¹⁹⁹ İsrâfil Balcı, *İsrâ ve Mi'râc Gerçeği* (Ankara: Ankara Okulları Yayınları, 2012).s.223-226.

²⁰⁰ Mehmet Azimli, “İsra ve Miraç Olayı Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Bilimname: Düşünce Platformu* 7/16 (2009).s.43-58.

üzere Miraç hadisesinin meydana gelme zamanı ile ilgili görüşlerine yer verdikleri kişiler vahyin ilk geldiği günlerde olduğunu söylediği kişinin “Taberî”, nübüvvetin beşinci ya da onuncu yılında meydana geldiğini ifade edenin İbn Kesîr’dir. Önceki bölümlerde de söylediğimiz gibi, Müellifin Taberî’den çokça etkilendiği Miraç hadisesine dokunmadan aynı şekilde ele aldığını söyleyebiliriz. İbnü’l-Esîr bu konuyla alakalı farklı olarak Miraç olayı sabahı Peygamber’in (sav) bu yolculuktan dolayı müşriklerle olan diyalogunu ve Hz. Ebu Bekir’in “Sıddık” lakabının tereddütsüz kabul ettiği bu olay sonrası bilgiler aktarılır.²⁰¹

3.4.4. Kurayza Yahudilerinin Cezalandırılması Meselesi

Hicretten sonra Medine Dönemi başlayınca İslam Tarihinde Yahudi kabileleri daha çok konuşulmaya başlandı. Medine’de yaşayan Beni Nadir, Beni Kaynuka ve Beni Kurayza olmak üzere üç yahudi kabileleri Peygamber (sav) ile yaptıkları anlaşmaya ihanet edip ikisi sürülürken birisinin sonu diğer ikisinden farklı olmuştur. Beni Kurayza Kabilesinin odönem Hicaz bölgesinde çokça kullanılan “hakemlik” müessesine başvurmuş, hakem olan kişinin hükmüne razı olacaklarını söylediler. Bu hakem ve Yahudi kabilesinin sonunun nasıl olduğu kaynaklarda az da olsa farklılıklar olmuştur.

Zor ve çetin geçen Hendek Savaşı esnasında Müslümanlara ihanet ettiklerinden dolayı Müslüman ordu tarafından Kurayzalılara ait kale muhasaraya alınmış, zor durumda kaldıklarını bildiklerinden Taberî’ye göre onlar Peygamber’e (sav) kendileri hakkında hakem tayin edilmesini istediler.²⁰² İbn Kesîr ve İbn Hişam ve müellifimizin rivayetine göre ise kendileri Sa’d b. Muaz’ın hakem olmasını istemişler, bazı rivayetlere göre de Sa’d b. Muaz’ı Peygamber (sav) hakem tayin etmiştir.²⁰³

İttifakla ele aldığımız her dört İslam Tarihi kaynağında da Sa’d b. Muaz’ın onlara Yahudi şeriatına uygun bir şekilde hüküm verdiği, hüküm neticesinde eli silah tutan erkeklerin öldürüldüğü, mallarının ganimet olarak alındığı ve geri kalanlarının esir edildiği bilgileri mevcuttur. Sa’d b. Muaz’ın bu hükmüne Yahudilerin karşı çıkmamasının nedeni kendi şeriatlarında olan kurala göre hüküm yemeleridir. Kitabı Muaddeste bu hüküm şu şekilde geçer:

²⁰¹ İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi’t-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.2, s.41

²⁰² Taberî, *Tarih-i Taberî* (Çev: M. Faruk Gürtunca). s.198.

²⁰³ İbn Hişam, *Sîret-i İbn-i Hişam Tercemesi* (Çev: Hasan Ege). C.3. s.330

“Bir şehre harp için yaklaştığında onları barışa davet et. Barış teklifini kabul eder ve kapılarını açarsa şehir halkı hepsi senin esirindir ve sana hizmet edeceklerdir. Fakat barış teklifini kabul etmezler ve seninle savaşırlarsa Tanrın Rab sana o şehri teslim edince erkeklerin hepsini kılıçtan geçir. Kadınları, çocukları ve hayvanları ve şehirde olan her şeyi ganimet olarak al.”²⁰⁴ Kurayzalılar hükmün başında bulunan barış antlaşmasını hiçesayarak çiğnemiş oldular. Hüküm sonucunda eli silah tutan erkeklerin öldürülmesi kazılan hendeklerde tek tek başları vurularak gerçekleşti. Eli silah tutan erkeklerin kaç kişi olduğu net bir sayıya ulaşamıyoruz. Dört yüz ile dokuz yüz arasında olan bu sayıyı müellifimiz yedi yüz ile sekiz yüz arasında olduğunu rivayet etmiştir.²⁰⁵ Malları ve esirler pay edilmiş olup kuşatma esnasında bir Müslümanın ölümüne sebep olduğu için bir kadın Yahudi de öldürülmüştür.

Oryantalistlerden bazıları ise Yahudilerin ihanetine değinmeden sonuç olarak Kurayzalıların böyle öldürölüp esir edilip mallarının ganimet olarak alınmasını yanlış bulmuş, Beni Nadir ve Beni Kaynuka Yahudileri gibi sürölmelerinin daha yerinde olacağını dile getirmişlerdir.²⁰⁶ Bazı oryantalistler de bunun yerinde olduğunu ve Yahudi kabilesinin ihanetini kendi şeriatlarına göre hüküm verildiğı, hatta böyle yapılmayıp önceki Yahudiler gibi sürgün edilirse Müslümanlar için ilerde daha büyük sorunlarla karşı karşıya geleceklerini söylemişlerdir.

Savaş zamanında Müslümanları zor durumda bırakacak şekilde ihanetleri sonucunda Yahudi kabilesi kendilerinin belirlediğı ya da hükmünü kabul edeceklerini söylediğı bir hakemin hükmü sonunda cezalandırılmıştır. Kendi şeriatlarına göre hüküm verildiğı için itiraz edememişler ve diğör iki sürgün edilen Yahudi kabilelerin aksine ilerde Müslümanların önüne büyük bir sorun olarak çıkmamaları için ve en önemlisi de savaş zamanında böyle büyük bir ihanetin cezasının ölüm olması gerektiğı kavranmış oldu.

3.4.5. Hudeybiye Rivayeti

Hayatlarında yaşadıkları olaylardan neyin hayır ve şer olacağı konusunda insanın yeterince bilgi sahibi olmayacağı konusunda “...*Hakkınızda hayırlı olduğı hâlde bir şeyden hoşlanmamış olabilirsiniz. Sizin için kötü olduğı halde bir şeyden hoşlanmış da*

²⁰⁴ *Kitabı Mukaddes* (istanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1995). s.10-15

²⁰⁵ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). C.2, s.157

²⁰⁶ Güngör, “Benî Kurayza Yahudilerinin Cezalandırılması”, *İstanbul Ü. Sos. Bil. Enstitüsü* 6 (2019), 79-98.

olabilirsiniz. Yalnız Allah bilir siz bilmezsiniz.”²⁰⁷ mealindeki ayetin, Hudeybiye’nin önemini kavrama açısından örnek olduğunu söyleyebiliriz. Umre ibadetini eda etmek için çıktıkları yolda bilmedikleri birçok güzellik ve önemli olayların kapısı Müslümanlara açılmıştır. Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Zührî ve İbn Hişâm; Hudeybiye fethinden daha büyük bir fetih olmadığını ifade etmişlerdir. Hudeybiye’den Mekke fethine giden süreçte yapılan antlaşmanın, Müslümanlığın ilerleyişi ve yayılışı üzerindeki etkisinin çok olduğunu müşahade edebiliriz. Mekke’nin kısa zamanda savaşımadan fethedilmesinde Hudeybiye Antlaşması kilit rol oynamış, İslâmiyet Arabistan Yarımadası’na yayılmıştır. Zira İslâm’ın davet metodunun nihai amacı savaş yapılmaksızın kalplerin fethedilmesini sağlamaktır.

Tarihte geçtiği üzere, Mekke şehrinin fethinden yaklaşık iki yıl önce Hz. Peygamber’in gördüğü bir rüya üzerine²⁰⁸ Müslümanlarla beraber umre için Mekke’ye hareket ettiler. Mekke yakınlarında Hudeybiye Kuyusu civarında konakladılar. Bu haber sonrası Mekkeli müşrikler Müslümanların şehre girmelerine izin vermeyeceklerini belirterek süvari birlikleri hazırladılar. Bunun üzerine seferin tek gayesinin umre ibadetinin eda edilmesi olduğunu Medine’den getirdikleri hayvanları kurban edip ibadet yapıp döneceklerini belirtmek üzere Mekke’ye elçi gönderildi. Mekke ileri gelenleri bu elçiyi dinlemeyince Peygamber (sav) şehirde nüfusu ve akrabaları daha çok olan Hz. Osman’ı elçi olarak gönderdi. Mekke ileri gelenleri ile görüştüğü halde Müşriklerin bu ziyarete asla izin vermeyeceklerini net bir şekilde ifade ettiler. Bu kadar yakınına geldiği için kendisine tavaf ve ibadet etme izni verebileceklerini söylese de Hz. Osman bunu reddedince kendisine sinirlenerek onu hapsedip geri göndermediler.²⁰⁹ Aslında Mekkeliler ikilemde kalmışlardı; eğer izin verirlerse yıllardır savaştıkları Müslümanların gözleri önünde Mekke’ye girip Kâbe’yi ziyaret etmelerini kabul edilmesi mümkün olmayan bir olay olarak görüyor, diğer yandan Müslümanları Mekke’ye sokmasalar Arapların gözünde Kâbe’nin bekçisi olarak görevlerini kötüye kullanacaklardı.²¹⁰

²⁰⁷ Bakara 1/216.

²⁰⁸ Fetih 48/27

²⁰⁹ Mustafa Fayda, “Bey’atürrıdvân”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: TDV Yayınları, ts.).

²¹⁰ Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017).s.388.

Mekke’de olup bitenler bunlar iken Müslümanlara Hz. Osman’ın şehit edildiği haberinin gelmesi üzerine.²¹¹ Resulullah Mekke müşrikleri ile savaşa girmeden oradan ayrılmayacaklarına dair Müslümanlardan biat almaya karar verdi. Semure adlı ağacın altında ashabıyla bir rivayete göre ölüm üzere biat aldığı,²¹² “diğer başka rivayete göre ise “savaştan kaçmamak üzere” biatleşerek Rıdvan biatı yapmıştır.²¹³ Bu olaylardan korkan müşrikler barış antlaşması için Süheyl b. Amr’ı görevlendirdi.²¹⁴ Yanlarına gelip bu konu hakkında uzun uzadıya konuşup karşılıklı olarak birbirleriyle tartıştılar. Bir anlaşmaya varıldığında ise Hz. Ali’nin kaleme aldığı barış antlaşması metni üzerinde tartışmalar çıktı. “Bismillâhirrahmânirrahîm” yerine “Bismikiallahümme (Senin Adınla Allahım)”, yazılması meselesi ile İbnü’l-Esîr’in şöyle naklettiği diğer bir münakaşa yaşandı: “Hz. Peygamber (sav) yaz dedi: ‘Bu Allah’ın Resulü Muhammed’in Süheyl b. Amr ile yaptığı barıştır.’ Bu sefer Süheyl: ‘Eğer biz senin Allah’ın Resulü olduğunu bilmiş olsaydık seninle savaşmazdık. Fakat bunun yerine kendi adını ve babanın adını yaz.’ Deyince Peygamber (sav) Hz. Ali’ye: ‘Resûlullah ifadesini sil.’ dedi. Fakat Hz. Ali: ‘Asla silmeyeceğim.’ dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) eline (kalemi) aldı. Hz. Peygamber güzel yazı yazamıyordu. Resûlullah (sav) ifadesi yerine Muhammed b. Abdullah ibaresini yazdı.”²¹⁵ Anlaşma Hz. Peygamber (sav) ve Süheyl b. Amr tarafından imzalanmış olup her iki taraftan da anlaşmaya şahitler tutuldu.²¹⁶ Mekkeli müşriklerin lehine gibi görünen birçok istek kabul edildi. Antlaşmanın belli başlı maddeleri şu şekilde olmuştur:

“1. Müslümanlar o yıl Mekke’ye girmeden Hudeybiye’den geri dönecekler, umre için ertesi yıl gelecek ve şehirde ancak üç gün kalabilecekler.

2. Mekkeli bir kimse Hz. Muhammed’in yanına kaçarsa velisinin isteği üzerine geri verilecek, fakat bir Müslüman kaçarak Mekke’ye sığınırsa iade edilmeyecek.

²¹¹ Muhammed Hamîdullah, “Hudeybiye Antlaşması”, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010).s.2.

²¹² Mehmet Mahfuz Söylemez, “Hudeybiye Barış Müsalahası”, *SİYER DERSLERİ “Medine Dönemi”* (Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2019).s.155.

²¹³ Çiğdem Gürcan, *Mekke Fethi’nin Dönüm noktası: Hudeybiye Antlaşması* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2019).s.34.

²¹⁴ Ramazan El-Buti, *Fıkhu’s-Sire* (Van: Bilge Adamlar, 2009). s.302, Azimli, a.g.e, s.389.

²¹⁵ İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi’t-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça).C.2, s.171

²¹⁶ Hamîdullah, “Hudeybiye Antlaşması”.

3. *Bariş on yıl sürecektir; taraflardan biri bu ittifaka dâhil olmayan herhangi bir kabile ile savaşa girerse diğeri pasif kalacak. İki taraf, kendi hâkimiyetleri altındaki toprakları kervanların geçişi, hac ve umre için emniyet altında tutacak.*

4. *Diğer Arap kabileleri taraflardan istedikleriyle ittifak yapabilecekler.*

5. *Bu şartlara tarafların dışında kendileriyle müttetik olan kabileler de uyacak.*²¹⁷”

Ashabın ileri gelenleri dâhil birçok sahabe yazılan antlaşma maddelerine tepkilerini gösterdiler ancak Peygamber (sav) antlaşma şart ve kurallarını kabul ettiğini bildirince herkes susup bağlılıklarını dile getirdi.

Kısaca Hudeybiye rivayeti böyledir ancak tartışılan konular olduğunu söylemiştik. İbnü'l-Esîr Hudeybiye konusunu ele alırken esas aldığı rivayetin İslam tarih geleneğinde hep tartışılan bir rivayet olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda da değindiğimiz gibi antlaşma daha yazıya geçirilmeden önce bazı tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmaya sebep olan rivayette “*Resûlullah*” kelimesini kabul etmeyip silinmesini isteyen Süheyl b. Amr ile Müslümanlar arasında tartışma çıkmıştır. İbnü'l-Esîr'in bu durumla ilgili rivayeti şu şekildedir: “*Bu olayın üzerine Hz. Peygamber (sav) kalem eline aldı. Ki Hz. Peygamber (sav) güzel yazamıyordu. ‘Resûlullah’ ibaresinin yerine ‘Muhammed b. Abdullah’ yazdı.*”²¹⁸ Resûlullah'ın (sav) yukarıdaki rivayette geçtiği üzere yazı yazıp yazmaması, ümmiliği konusu İslam Tarihi genelinde ayrı bir başlık altında tartışılmış ve bu alanla ilgilenen alimler farklı rivayetler tercih edilmiştir İbnü'l-Esîr'in özellikle Taberî ve başka alimlerden farklı olarak bu rivayetlerle ilgili tercihte bulunup eserinde yer vermesi onun böyle bir konuda yorum yapmasının kendi tercihi olduğu unutulmamalıdır.²¹⁹ Resûlullah (sav)'in ümmiliği konusunda yapılan tartışmalar günümüzde de devam etmiş bu konuyla ilgili görüşlerin çeşitliliği artmıştır. Görüşleri aşağıda olduğu gibi sıralamak mümkündür:

1. *Peygamber yaşadığı zaman boyunca yazı yazmamış, yazmadığı gibi herhangi bir kitap okumamıştır.*

²¹⁷ Hamîdullah, “Hudeybiye Antlaşması”.s., İbnü'l-Esîr, a.g.e, s.171.

²¹⁸ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi. (1-12) (Çev: Ahmet Ağırakça)*. C.2, s.184.

²¹⁹ Abdolvahap Özsoy, “Hz. Peygamber'in Ümmiliği Hakkında Bir Tartışma”, *AÜİFD* 31 (2009).s.167.

2. Peygamber (sav) mucizevi bir şekilde Hudeybiye Antlaşmasında ismini yazmış ve birkaç kelime okumuştur.

3. Hayatlarının son dönemlerinde okur-yazar denemeyecek kadar bazı şeyleri bilmiştir.

4. İslâm dininin ilim dini ve ilme verdiği nedenden dolayı ilahi işaretlere itaat etme adına az da olsa öğrenmiştir.

5. Cebrail kendisine okuma-yazma öğretmiştir.

6. Okumayı bildiği halde yazıyı bilmiyordu.

7. Okuma ve yazma ikisini de biliyordu.²²⁰

8. Hz. Peygamber (sav) metindeki kelimeler kendilerini tanıtmış olduğu için ilgili metni okumuştur.²²¹

Yukarıdaki maddeler üç madde halinde özetlenmek gerekirse:

1. Peygamber (sav) nübüvvet zamanı boyunca da öncesinde de okuma-yazma bilmiyordu.

2. Peygamberliği gelmeden öncelerinde okuma ve yazma bilmediği, sonrasında öğrendiği.

3. Peygamber (sav) olmadan önce okuma-yazma biliyordu.

3.4.6. Hz. Peygamber'in (sav) Vefatı ve Defni

Hicretin onuncu senesinde ilk ve son kez Peygamber (sav) hacca gidip Veda Haccını yapıp Medine'ye döndükten sonra iki ay geçmişti, Resulullah'ın (sav) vefatına bir ay kala yorgunluk, baş ağrısı ile beraber iki haftaya yakın sürecek olan hastalığı başlamıştır. Bu hastalığın sonunda Hz. Aişe'nin odasında vefat etmiş, "Peygamberler vefat ettikleri yere defnedilirler" hadisine göre oraya defnedilmiştir. Bu süreçte anlaşmazlıklardan tutun, vefatının kabul edilmediği, irtidat olaylarından yeni birlider seçimine kadar Medine ve civarında birçok olay meydana gelmiştir. Biz burada Peygamber'in (sav) defin işlemleriyle ilgili rivayetleri ele almaya çalışacağız.

Hz. Muhammed (sav) Veda Haccı sonrası Medine'de iki buçuk ay geçtikten sonra hastalanmaya başlamış, bu hastalığın vefat başlangıcı olduğu, dünya ve refiki âla arasındaki tercihten ikincisini seçtikten sonra Bâki mezarlığını ziyaret etmiş, o sene inen

²²⁰ Ahmet Önkal, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1986). S.249-250.

²²¹ Özsoy, "Hz. Peygamber'in Ümmiliği Hakkında Bir Tartışma".

ayetleri Cebrail ile iki kere mukabele etmiş, hastalığı şiddetlenince kendisi namaz kılamaz hale gelince Ebu Bekir'in imamlık etmesi için emir vermiştir.²²² Bütün bu olup bitenler Medine'yi telaşlandırmış her gece mescidde Peygamber'in (sav) vaziyetini, hastalığını takip etmek için toplanıp nöbet tutar hale gelmişlerdi. Hastalığı kendisine daha ağır gelince Müslümanları çoğunu korku ve hüznün, bazılarını da başa kim geçecek konusu sarmıştır. Kırtas olayı ile kalem- kağıt istemesi²²³ ile vefatı arasında birkaç gün olmasına rağmen denilen vasiyeti dile getirme ya da yazılı olarak bırakma gibi herhangi bir rivayet görülmemiştir. Hâlbuki şii kaynaklar kırtas olayını Hz. Ali'nin vasiyet edileceğine bağlamışlardır. Buna benzer birçok olay arasında vefat edeceği pazartesi günü sabahı kendisini iyi hissetmiş, hatta mescide Müslümanların arasına bile çıkmış herkes bu durumdan oldukça memnun mutlu şekilde evlerine dönmüşlerdir. Hz. Peygamber (sav) hicri 11. yılın Rebûlevvel ayının 12. Günü pazartesi (Miladî 7 Haziran 632) akşama doğru vefat ettiği aktarılır. Herkes kendisini iyileşmiş şekilde gördüğünden mescitte ya da yanında bekleyen olmadığı, yanında Hz. Aişe'nin olduğu aktarılır.

Hz. Ömer başta olmak üzere Peygamber'in (sav) vefat ettiğini kabullenemeyen sahabeyi Hz. Ebu Bekir şu konuşmasıyla sakinleştirmeye çalışmıştır:

“Sizden her kim Muhammed'e tapıyor ise bilsin ki Muhammed ölmüştür. Her kim Allah'a tapıyorsa bilsin ki Allah diridir, ölmez.”²²⁴ Deyip ardından şu ayetle konuşmasını tamamlamıştır: “Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamber gelmişti. Ölür ya da öldürülürse geriye mi döneceksiniz?”²²⁵

Ortalık tam sakinleşeceği sırada Saide sakifesinde ensarın lider seçimi toplantısıyla yeniden kargaşa çıkma ihtimali doğmadan Ebu Bekir, Ömer gibi muhacirler duruma müdahaleye gitmişlerdir. Bu durum sonucunda Ebu Bekir'e biat çıksa da Peygamber (sav) naaşıyla o zamanın arap usulüne göre ahline en yakın kimse o ilgileniyordu. Hz. Ali, Fadl b. Abbas, Usame b. Zeyd ve Peygamber'in (sav) azadlısı Şûkrân'ın²²⁶ hazır olduğu ittifakia rivayet edilir.²²⁷ Müellifimizin Kusem b. Abbas ve ensardan Evs b. Havlî'nin de sonradan onlara katıldığı rivayeti mevcuttur.²²⁸

²²² İsmail Tanrıverdi, “Hz. Peygamber'in (sav) Vefatı ve Defni”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 10 (2021), 119-141.

²²³ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). C.2, s.273.

²²⁴ İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). C.2, s.274

²²⁵ Âli İmran 3/148

²²⁶ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslam Tarihi* (Çev: Mehmet Keskin. C.5, 410-419.

Hız. Peygamber (sav) yıkanması ile ilgili rivayetlerde üzerindeki gömlekle beraber yıkandığı, üç parça şeklinde kefenlendiğı aktarılır. Üzerinde bir şey olurken mi yıkayalım olmadan mı yıkayalım diye şüpheye düşünce, hepsine bir uyku bastı ve bilmedikleri bir yerden “elbisesi üzerinde iken yıkayın” sesi gelince öyle yıkama işlemi yapılmıştır.²²⁹

Yıkama işleminin ardından gömülmesi ile alakalı farklı rivayetlerden anladığımız kadarıyla sabaha doğru ya da karanlık tam aydınlanmadan gömüldüğüdür. Bununla ilgili bir rivayette “*imam yoktu, kazma kürek sesi gelince defnedildiğini öğrendik*”²³⁰ “*Peygamberler vefat ettikleri yere gömülürler*” sözü gereğı Hz. Aişe’nin odasında yattığı ve son nefesini verdiği yere gömülür. Odanın içinde önce sırasıyla erkekler sonra kadınlar en sonda çocuklar olmak üzere sığabildiğı kadarıyla cenaze namazını imamsız şekilde herkes ferdi olarak kıldı. Cenaze defin işlemi o günün şartlarına ve geleneklerine göre gerçekleştirildi.

3.5. İbnü’l-Esîr’in Etkilendiğı ve Etkilediğı Kişiler

İbnü’l-Esîr’in bir başka eseri olan “*el-Ensâb*”, hicri 6. yüzyılda yaşamış olan altıncı yüzyıl âlimlerinden Ebû Sa’d Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur es-Sem’ânî Merzevî’ye aittir; o 510 yılında vefat etmiştir. İbnü’l-Esîr onun tarihçiliğinden etkilenererek, eserini düzenleme ve özetleme işini yerine getirmiştir. *Üsdü’l Ğâbe fi Ma’rifeti’s-Sahabe adlı eseri*, Hz. Peygamber’in (sav) hayatında ona arkadaşlık eden erkek ve kadın ashabın hayat hikâyelerinden ibarettir. İbnü’l Esîr, eserin mukaddimesinde eseri yazma sebebini belirtirken Ebû Abdullah İbn Mende el-İsfahanî, Ebu Nuaym Ahmed b. Abdullah el-İsfahanî ve İmam Ebu Ömer b. Abdilberr el-Kurtubî’den etkilendiğini belirtmektedir.²³¹ Ayrıca İbnü’l Esir hadis usulünde de birçok hadis aliminden etkilenmiştir. Bunlar, Gazzâlî, Hâkim en-Nîsâbü’rî ve Hatib el-Bağdâdî’dir. Kendisini en çok etkileyen ve eserlerini yazarken en çok Taberî’den ilham

²²⁷ İbn Hişam, *Sîret-i İbn-i Hişam Tercemesi* (Çev: Hasan Ege). C.4. s.420

²²⁸ İbnü’l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi’t-Tarih* (Çev. Ahmet Ağrakça). C.2, s.285

²²⁹ İbn Kesîr, *El-Bidaye ve’n-Nihaye Büyük İslam Tarihi* (Çev: Mehmet Keskin. C.5 s.440.

²³⁰ İbn Hişam, *es-Sîretü’n-nebeviyye, thk. Muhammed Ali Kutub-Muhammed Delibalta*. S.422

²³¹ Tuleymat, “İbnü’l Esir el-Cezeri’nin Hayatı, Ailesi, Hocaları, Eserleri ve et-Tarih’ul Bahir Fi’d Devleti’l-Atabekiyye Adlı Eseri, (çev: Abdulhalik Bakır)”. s.165-166.

alıp etkilendiğini gerek mukaddimelerinde gerekse rivayetleri seçme konusunda bunu belirttiği görülür.²³² İbnü'l-Esîr Taberî dışında, Taberî, Kalânîsî, Beyhakî ve İbnü'l-Ezrak gibi tarihçilerden eserlerini kaleme alırken yararlanmışır.²³³

Müellifin etkilendiği kişiler kadar kendisinden etkilenen birçok alim olduğunu söyleyebiliriz. Vefatından sonra kaleme alınan birçok tarih kitabı eserlerinden etkilenip faydalandığı görülür. Örnek vermek gerekirse; “Ebû Şâme, Ebu'l-Fidâ, İbn Kesîr, Makrizî, Ali b. Tabatabâ, Hicaz-Yemen tarihçilerinden el-Hamzî ve el-Yâfi'î²³⁴; İbnü'd-Dübeysî, Şihâb el-Kûsî, Mecdüddin b. Ebû Cerâde, Şeref b. Asâkir, Sungur el-Kudâî ve İbn Hallikân gibi tarihçiler vardır.”²³⁵ aynı şekilde İbnü's-Sâ'i adlı alimin el- Kamil fit-Tarih adlı eserine 5 cilde yakın bir zeyl yazdığı bilinir.²³⁶

En önemli talebelerinden olan İbn Hallikân ise ilminden çok kişiliğinden etkilendiğini dile getirir. İbnü'l-Esîr hakkında “*alçak gönüllü, mütevazı, ahlâk ve fazilet abidesi bir âlim ve mükemmel bir insan olarak bahseder.*”²³⁷

3.6. Siyerciler, Oryantalistler ve Günümüz Modern Siyercilerin İbnü'l-Esîr Hakkında Görüşleri ve Yapılan Tenkitler

İbnü'l-Esîr sonrası gelen ve tarihle uğraşan insanlar kendisinin bıraktığı eserlerden istifade etmişler ve kendi dönemlerinin tarihine eklemekten geri durmamışlardır. sonra *Kâmil fi't-Tarih* adlı eseri zamanın güvenilir ve büyük tarihçilerden sayılmasına vesile olmuştur. Barthold adlı oryantalist: “*el-Kâmil fi't-Târih'in neşredilmesinden sonra Müslüman doğunun tarihiyle meşgul olanların sağlam bir kaynağa dayanmaya başladığını, İbnü'l-Esîr'in o zamanlar pek az görülen bir hassasiyetle malzeme topladığını ve eserin, olayların basit bir vekâyi'nâmesinden ibaret olmadığını söyler.*” Olayları neden ve sonuç bağlamında incelemesi bir yönüyle tarih felsefesi yapan Müellif içinde yaşadığı toplum veya bölgenin değil bütün İslam tarihini ele alıp düzgün sistematik bir şekilde yazdığı belirtilir. Ya'kûbî'ye göre İbnü'l-Esîr eserlerinde geniş ve malumatlı bilgiler verdiğini ifade eder. Örneğin Emevî dönemini

²³² İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-târih, I, s.2.

²³³ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. s.113-119.

²³⁴ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. s.147

²³⁵ Özaydın, “İbnü'l-Esîr İzzeddin”. s. 27.

²³⁶ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. s.164,177.

²³⁷ İbn Hallikan, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân* (Çev: İhsan Abbas.). s.349.

üçüncü cildinde ele alan müellif onlarla ilgili olan tüm olaylardan tutun da ortaya çıkan isyanlardan, halifelerin özel hallerinden, varsa künyelerinden, nesep, zevce ve ailelerinden bahsettiğini belirtmiştir.²³⁸

İbnü'l-Esîr batı dünyasının özellikle ilgilerini çektiği Haçlı seferlerine denk gelen zaman diliminde yaşamıştır. Tarihçi olarak olayları ele alma üslubu dışında olayları bizzat yaşayıp şahit olması diğer tarihçilerden ayrılan özelliği olmuştur. Bundan dolayı gerek Batı dünyası gerekse oryantalistler İbnü'l-Esîr'in eserlerini dikkatle incelemişler ve bunlar üzerine çalışmalar yapmaktan geri kalmamışlardır. Takdir edenlerin yanında kendisini eleştiren oryantalistlerin olduğunu da ifade edebiliriz.

Batılı yazarların yanı sıra çalışmaları yanında farklı çalışmalarında İbnü'l-Esîr ve metodu hakkında övgüyle bahsedilmektedir. Kendilerini ilgilendiren Haçlı Seferleri konusunda da aleyhlerinde olduğu halde güvenilir gördükleri İbnü'l-Esîr bilgilerini kullanmaktan geri kalmamışlardır. İbnü'l-Esîr'in kendileri yanında bu kadar güvenilir görülmesinin en büyük nedeni olaylara tarafsız bir şekilde ele almasıdır. Hatta Selahaddin Eyyûbî'nin haçlılara karşı yaptığı savaşlarda bazı savaş strateji hataları yaptığını, bunun pahalıya mal olduğunu İslam tarihçilerinin çoğu kabul etmeyip bunu kaleme almazlarken, İbnü'l-Esîr tam tersine eleştirerek eserlerinde dile getirmekten kaçınmadığını örneklik açısından söyleyebiliriz.²³⁹

Taberî'nin kaleme aldığı “*Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*” kitabı, Müellifin yanında ayrı bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. İbnü'l-Esîr el-Kâmil kitabını yazıya geçirirken Taberî kitabında olduğu gibi, eleştirmeden ayırım yapmaksızın nakletmesi oryantalist yazarların Müellife karşı en büyük eleştirilerinden birinin bu konu olduğunu söyleyebiliriz. Oryantalistler arasında meşhur olanlardan Carl Brockelman, kendisine ait doktora tezinde Taberî'ye ait eseri, İbnü'l-Esîr'in ne kadarını kullandığını tespit etmeye çalışmıştır. Buna benzer çalışmaları yapan başka oryantalistlere rastlamak da mümkündür ki onlar bunun aksine Müslüman-Hristiyan ve Yahudi tarihçilerin çalışmalarını karşılaştırmaya başvurup incelememişlerdir. İbnü'l-Esîr ve onunla beraber süregelen İslam tarihçiliği çağdaş Hristiyan tarihçileri tarafından ilgi çekici ve gıptayla

²³⁸ Mazhen, *Yakubî'nin Tarihu'l Ya'kubi ve İbnü'l Esir'in el-Kâmil fi't Tarihi'ne göre Emevi Halifelerinin Kişilikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). s.75-76.

²³⁹ Yusuf Büyükyılmaz, *İbnü'l-Esîr (555-630 / 1161-1233): Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020). s.22.

bakmalarına sebep olması söz konusu olmuştur. Tarihle uğraşan batılı Hristiyan kişiler, İslam tarih ve tarihçilerini rahatsız edici bulmuş olabilirler, fakat İslam dinine mensup olanların takip ettiği model onlar için özel bir anlam ifade ettiği açıktır. ²⁴⁰

²⁴⁰ Chase F. Robinson, *Islamic Historiography* (Çev: Yusuf Büyükyılmaz) (London: Cambridge University Press, 2003). s.130.

SONUÇ

İbnü'l Esîr'in en çok ön plana çıktığı *Kâmil fi't-Tarih* eseri tarih yazıcılığı bağlamında nasıl bir metot izlediğini mukaddimesinde ele almış, sahip olduğu tarihçilik anlayışının bir ürünü olduğu eserinin içerdiği kaynak ve izlediği metot hakkında bilgiler vermiştir. Gerek yazdığı dönemde gerekse sonrasında olsun taraflı tarafsız özellikle oryantalistler tarafından eleştirilerde bulunulmuştur. İbnü'l-Esîr'in mukaddimesinde anlattığı metodun özgünlüğü ve kendisine has olduğu göz ardı edilmiş dönemin tarih yazıcılığı bağlamında kullanılan senetle rivayet sisteminin senedini eserinde yer vermediği anlamında eleştiriler yapılmıştır.

Kâmil fi't-Tarih isimli eserinin tam olan, genel dünya tarihi kitabı olarak ele aldığından bahseder. İçinde yaşadığı dönem itibariyle İslâmî devletler olsun, Romalılardan, Mecûsilerden, Araplardan vb. birçok devletle ilgili araştırmalar, eleştirel okumalar yapmış olaylar arasında ilişki kurarak değerlendirmelerde bulunmuştur. Titizlikle ele aldığı her konuda değerlendirme yöntemi aklî esaslara dayanır. Olaylarla ilgili birçok farklı okuma yaptığı için çelişkili durumları tespit etme durumu çokça olmuştur.

İslam alimlerinin haber alma kaynaklarının başında Kur'an-ı Kerim ve sahih hadisler gelmektedir. İbnü'l-Esîr de bu iki ana kaynağı kullanmış, bunların yanında Müslüman ve gayrimüslim tarihçilerin yazdıklarını kaynak olarak ele almıştır. Ele aldığı kaynaklar arasında çelişkili rivayetler bulduğunda belirli bir perspektifle sıralamış, kendi bilgi birikimi ve görüşüne göre güvenilir gördüğü rivayeti tercih etmiştir. Bu özelliğinden dolayı Müslüman tarih yazıcılığında önemini sonraki dönemlerde de koruması, çalışmalara konu olması her zaman varlığını korumaya devam ettiği görülmektedir.

Bu bilgilerin ışığında *Kâmil fi't-Tarih* eserinde ele alınan siyer kısmını İbnü'l-Esîr erken dönemde yazılan siyer yazıcılığı kronolojisine uyduğu, çoğu konuyu elde ettiği rivayetler ışığında naklettiği görülür. Siyer ile ilgili kendisine has bir üslup olmadığı gibi kendi döneminden önce yazılan ana kaynaklardakine benzer konuları ele almıştır.

Tarih anlamında İbnü'l-Esîr'in ilk başvurduğu kitap şüphesiz İslam Tarihi âlimlerinden olan Taberî'dir. Müellifin siyer konusunda karşılaştırıldığında ciddi ihtilaflar olmadığında gerek kronolojik, gerekse rivayet ve konu bütünlüğü anlamında Taberî'yi örnek aldığını, tasnifinin dışına çıkmamaya özen gösterdiğini söyleyebiliriz. Müellifin yaşadığı dönemdeki tecrübelerinden bilgi birikimi ve karşılaştığı konular içinde tartışmalar, ihtilaflı ya da yanlı rivayetlerden haberdar olmadığı söylenemez. Bazı konular bağlamında Taberî'ye muhalefet olduğu halde bütünlük açısından yöntemini kullanmaktan geri durmadığını görebiliriz. Ana kaynak olarak kendisine Taberî'yi esas aldığı bilinse de İbn İshak'tan, İbn Hişâm'dan, Belâzurî, İbn Sa'd ve Vâkıdî'nin kaynaklarından da istifade edip siyer rivayetlerine eserlerinde çokça yer vermiştir. Taberî'nin kitabını kendisine referans aldığını kendisi de mukaddimesinde belirtmiş olup onun kitabının içeriğinde olmayan Taberî'nin vefatından kendisine gelene kadar olan olaylar hakkında eseri sağlam bir kaynak olarak tarihçiler arasında kabul edilmiştir.

İslam ilminin temel kaynaklarından Kur'an ve hadisi siyer yazımı bağlamında temel alan İbnü'l-Esîr, yöntem rivayet benzerliği ve aktarımı, ele alınan konular ve içerikleri, başlık kronolojisi dahil çoğu konuda Taberî'yi referans aldığını, benzerliklerin çok olduğunu söyleyebiliriz. İbnü'l-Esîr'in kendisinden önce siyer müelliflerinin yaptığı gibi Peygamber (sav) hayatını ayrı bir kitap ya da bölüm olarak değil tarihin içinde kronolojik olarak ele almıştır.. Siyer ile alakalı özel bir bölüm ya da cilt oluşturmamıştır. Peygamber'in (sav) nesebinden başlayıp doğumu, çocukluğu, gençliği, evliliğinden peygamberlik gelmeden önce ve sonrası hayatından vefatları arasını ele almaktadır.

İbnü'l-Esîr Taberî kitabını baş referans durumunu ele alırken belli bir çerçeve içinde kronolojiden taviz vermeden, diğer bilim dallarından istifadede bulunmuş, farklı alimlerin eserlerine de başvurarak rivayetleri güvenilir durumuna göre eserine yansıtmaya çalışmıştır. Müellif, el- Kâmil fi't-Tarih adlı eserin birinci cildinin sonundan başlayan Fil Vakası ve o dönemde gerçekleşen olayları ele almış, "Hz. Peygamber'in Doğumu" başlığını atıp devamında hayatının önemli ve genel siyer kaynaklarında olduğu düzende ele almaya çalışmıştır. Babasının vefatı, sütanneye verilmesi, sırasıyla annesi, dedesinin vefatları, bu süreçten sonra amcasının himayesine kadar aktarılmıştır.

İkinci cildin başında nesebinden uzun uzun bahsedilip “Hz. Peygamber’in Hayat Hikayesinin Devamı” şeklinde Hz. Hatice ile ticaret ve evliliği ile devam eder. Nübüvvetin gelmesi, yaşanan olaylar hicret, seriyye ve gazvelerin meydana gelmesi, Mekke ve Medine dönemlerinde meydana gelen olayların geneli anlatıldıktan sonra Hz. Ebu Bekir dönemine halifeliği ve dönemiyle ilgili devam eder.

Kaynak kullanımı bakımından İbnü’l-Esîr rivayetleri ele alırken kaynağını ve râvî zinciri belirtmediği; buna karşın siyerde nadiren de olsa kaynak belirttiği olmuştur. İbnü’l-Esîr’in Hz. Peygamber (sav) hayatını ele alma üslup ve içeriği siyerde önemli gördüğü konulardan oluşmaktadır. Dolayısıyla Siyer konusunda okuduğu ya da eline geçen her rivayeti güvenilir bulmayıp eserine koyma durumunda bulunmamıştır. Siyerle ilgili genel anlamda başlıklardan söz edecek olursak ikinci ciltte özellikle yer vermiş olup Peygamber nesebi, doğumundan gençliğine, gençlik yıllarında karşılaştığı olay ve durumlara, evliliği ve ticaretle uğraşması, nübüvvetin verilmesi ile beraber Mekke’de yaşadığı sıkıntılar, her iki Akabe Görüşmeleri ile beraber Medine’ye hicret ve Medine döneminde olan önemli gelişmeler, vefat etmeden önce yaptığı Veda Haccı ile devam eden başlıklara ilave olarak sıfatlarından, zevcelerinden, azat ettiği kölelerden, kullandığı silah ve bineklerden bahsedilmektedir. Hz. Resulullah’ın vefatı ve defin işlemi ile siyer bölümünü bitirmektedir.

Diğer taraftan İbnü’l-Esîr’in, İslâm tarihi açısından önemli görülen birkaç olay ile ilgili değinilmediği görülmektedir. Tarihte önemi büyük olan Medine Vesikası ve kardeşlikten bahsedilmediği Hudeybiye Antlaşması üzerinden Peygamber (sav) ümmiliği konusunda farklı görüş beyan eden İbnü’l-Esîr’in, Miraç konusunda da genel olan bilgiler dışında bazı rivayetleri ele aldığını söyleyebiliriz.

Genel hatlarla değerlendirildiğinde İbnü’l-Esîr siyer yazımı bağlamında kabul edilen kronolojiye uyduğu ve rivayetleri değerlendirdikten sonra güvenilir gördüğü haberleri eserine aldığı görülmektedir. Ayrıca tarihçiliği kadar siyerciliği de aynı titiz metotla ele alması, meşhur Müslüman tarihçilerden biri olarak sonraki dönemlerde hem batı hem de İslâm dünyasında söz sahibi olduğu kadar başvurulacak referans eser olarak önemi devam edecektir. İbnü’l-Esîr’in siyer ve tarihe kattığı metodolojisi ve anlayışı ile ele aldığı konulara ve senet kullanmama gibi farklı tarzından dolayı önemini korumaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Abdulğani, Muhammed Hasan. *et-Terâcîm ve's-Siyer*. Kahire: Dârü's-Şâb, 1980.
- Akın, Hanefî. “Resulullah (s.a.v.)’in Geceleyin Semalara Yürütülmesi Ve Beş Vakit Namazın Farz Kılınması”. *Sahihi Müslim Muhtasarı*. 206-210, ts. <http://islamiokitap.blogspot.com/>
- Akın, Hanefî. “Sidretul-Munteha”. *Sahihi Müslim*. 212-217, ts. <http://islamiokitap.blogspot.com/>
- Akyürek, Yakup. *VII / XIII. Yüzyılda Siyer Yazıcılığı*. Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2020.
- Apak, Adem. “Hadis-Siyer İlişkisi ve Hadisin Siyere Kaynaklığı Üzerine Değerlendirmeler”. *Siyer Araştırmaları Dergisi* 7 (2020), 63-74.
- Apak, Adem. “Siyer Kaynaklığı Açısından Kur’an’ın Değeri ve Önemi”. *İstem Dergisi* 16 (2010), 9-18.
- Apak, Adem. *Siyer-i Nebî*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Azimli, Mehmet. “İsra ve Miraç Olayı Üzerine Bazı Mülahazalar”. *Bilimname: Düşünce Platformu* 7/16 (2009).
- Azimli, Mehmet. *Siyeri Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Balcı, İsrâfil. *İsrâ ve Mi'râc Gerçeği*. Ankara: Ankara Okulları Yayınları, 2012.
- Boeamrane, Chikh. “İslam Tarihçiliği ve Tarihlerine Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/01 (1988), 270.
- Büyükyılmaz, Yusuf. *İbnü'l-Esîr (555-630 / 1161-1233): Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Carr, Edward Hallet. *Tarih Nedir?* İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Çelebioğlu, Âmil. *Muhammediye*. 2 Cilt. İstanbul: MEB Yayınları, 1996.
- Çiçek, M. Halil. “Yakın Dönemde Cizre Yöresi Medreseleri”. İstanbul: Cizre Kaymakamlığı Yay, 1999.
- Ebû Bekir er-Râzî, Muhammed. *Muhtaru's-Sihâh*. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1995.
- El-Buti, Ramazan. *Fıkhu's-Sire*. Van: Bilge Adamlar, 2009.

Erşahin, Seyfettin. “Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyalar: Kısas-ı Rabguzi Örneği”. *Diyanet Aylık Dergi* Hz. Muhammed Özel Sayısı (2000).

Erul, Bünyamin. “Hz. Peygamber’in Risalet Öncesi Hayatına Farklı Bir Yaklaşım”. *Diyanet İlmi Dergi* Özel Sayı (2003).

Erul, Bünyamin. “Üsdü’l-Ğabe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Fayda, Mustafa. “Bey’atürrıdvân”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 40. Ankara: TDV Yayınları, ts. <https://islamansiklopedisi.org.tr/beyaturridvan>

Fayda, Mustafa. “Siyer ve Megazi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/326. Ankara: TDV Yayınları, ts. /siyer-ve-megazi#1

Günaltay, Şemsettin. *İslâm Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler, (Haz.: Yüksel Kanar)*. Ankara: Endülüs Yayınları, 1991.

Güngör. “Benî Kurayza Yahudilerinin Cezalandırılması”. *İstanbul Ü. Sos. Bil. Enstitüsü* 6 (2019), 79-98.

Gürçan, Çiğdem. *Mekke Fethi’nin Dönüm noktası: Hudeybiye Antlaşması*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2019.

Halkın, Leone E. *Tarih Tenkidinin Unsurları, (Çev: B. Yediyıldız)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.

Hallak, Hasan. *Dirâsetu fî Târîhi’l-Hadarâti’l-İslâmiyye*. Beyrut, 1989.

Hamdan, Muhammed Abdullah. *Benü’l-Esir el-Fersani es-Selase*. Riyad: Dârü’r-Rifai, 1974.

Hamîdullah, Muhammed. “Hudeybiye Antlaşması”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 18/297. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.

Hamîdullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. 2 Cilt. Ankara: İmaj Yayın, 2003.

Hayrettin Karaman. *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Hizmetli, Sabri. *İslâm Tarihi-İlk Dönem*. Ankara: Ankara Okulları Yayınları, 2006.

Hizmetli, Sabri. “Siyer ve İslam Tarihçiliği Üzerine”. *Diyanet Aylık Dergi* 25/4 (1989).

İbn Hallikan, Ebü'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân* (Çev: İhsan Abbas,). 3 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 1978.

İbn Havkal, Ebul Kasım Muhammed B. Ali en-Nasibi el-Bağdadi. *10. Asırda İslam Coğrafyası*. (Çev. Ramazan Şeşen). İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2014.

ibn Hişam. *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Muhammed Ali Kutub-Muhammed Delibalta. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1992.

İbn Hişam. *Sîret-i İbn-i Hişam Tercemesi* (Çev: Hasan Ege). 2 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.

İbn Kesîr. *El-Bidaye ve'n-Nihaye Büyük İslam Tarihi* (Çev: Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012.

İbn Manzûr, Mükerrerrem Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerrem b. Ali el-Ensari. *Lisânu'l-Arab*. 14 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1984.

İbn Sa'd. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1985.

İbnul-Esîr. *el-Kâmil fi't-Târih* (Çev: M.B.Eryarsoy),. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1979.

İbnü'l-Esîr. *İslâm Tarihi: Kâmil fi't-Tarih* (Çev. Ahmet Ağırakça). 10 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2016.

İbnü'l-Esîr. *İslâm Tarihi: Kâmil fi't-Tarih Tercümesi. (1-12)* (Çev: Ahmet Ağırakça). 12 Cilt. İstanbul: Bahar Yayınları, 1985.

İbnü'l-Esîr. *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, (thk. Muhammed İbrâhim el-Bennâ-Muham med Ahmed Âşûr). 4 Cilt. Kahire: Dâru's-Şâb, 1970.

İkbal, Muhammed. *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden Doğuşu*, (çev: Ahmet Asrar). İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1984.

İzmirli, İsmail Hakkı. *Siyer-i Celile-i Nebeviye, Mukaddimât*. Konya: Esra Yayınları, 1996.

Kaşif, Seyyide İsmail. *İslam Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metotları*, (çev: M. Şeker-R. Savaş-R. Şimşek). İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları, 1997.

Koçyiğit, Tahsin. "Sîret Sempozyumu". *İslam Konferans salonu*, 2012.

Kütükoğlu, Mübahat S. *Tarih Araştırmalarında Usûl*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1995.

Mazhen, Yernar. *Yakubî'nin Tarihi'l Ya'kubi ve İbnü'l Esir'in el-Kâmil fi't Tarihi'ne göre Emevi Halifelerinin Kişilikleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Mukaddesi, Ahmed b. Muhammed. *İslam Coğrafyası* (Çev. D. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *SahîhI-III*, (Çev: M. Fuad Abdulbaki),. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Ökmen, Müntekim. *Herodot Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2002.

Önkal, Ahmet. “Hz. Peygamber’in Ümmiliği”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1986).

Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

Özaydın, Abdülkerim. “el-Kâmil”, 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-kamil--ibnul-esir>

Özaydın, Abdülkerim. “İbnü'l-Esîr İzzeddin”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. C. 21. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-kamil--ibnul-esir>

Özkan, Mustafa. “İbnü'l-Esir El-Cezeri’de Tarih Metodolojisi”. 43-47. İstanbul, 2012.

Özkan, Mustafa. “İbnü'l-Esir El-Cezeri’nin Hayatı ve Tarihçiliği”. Ankara, 2010.

Özsoy, Abdulvahap. “Hz. Peygamber’in Ümmiliği Hakkında Bir Tartışma”. *AÜİFD* 31 (2009).

Polat, Selahattin. “Siyer’in Neliği Bağlamında Siyer Yazıcılığının Sorunları”. *Türkiye’de Siret Yazıcılığı*. 263. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.

Polat, Ziya. “Cizreli Bir Alim: İbnü'l Esîr”. *Tarih Okulu Dergisi* 34 (2018).

Râğıb el-İsfehânî. *Müfredâtu El-fâzi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1992.

Robinson, Chase F. *Islamic Historiography* (Çev: Yusuf Büyükyılmaz). London: Cambridge University Press, 2003.

Sandıkçı, Kemal. “Cizre’nin Yetiştirdiği Önemli İlim Adamları: İzzeddin ve Mecdüddin İbnü'l-Esîr Kardeşler”. İstanbul: Cizre Kaymakamlığı Yayınları, 1999.

Sandıkçı, Kemal. “İbnu'l - Esir Kardeşler”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1992).

Söylemez, Mehmet Mahfuz. “Hudeybiye Barış Müsalahası”. *SİYER DERSLERİ “Medine Dönemi”*. Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2019.

Söylemez, Mehmet Mahfuz. “Klasik Dönem İslam Tarihçilerinin Tarih Anlayışı”. *İslami İlimler Dergisi* 2 (2008).

Süveylim, Ali el-Shaman Massad. *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam’ın Siyeri’nin Türkçe Tercümesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1982.

Şeker, Mehmet. “Neden İslam Tarihi?” *İstem Dergisi* 2 (2003), 69-76.

Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İrcica, 1998.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. *Tarih-i Taberi* (Çev: M. Faruk Görtünca). İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2008.

Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu’l-Umem ve’l-Mülûk(Târîhu’t-Taberî)*. 3 Cilt. Beyrut, 1988.

Tanrıverdi, İsmail. “Hz. Peygamber’in (sav) Vefatı ve Defni”. *Siyer Araştırmaları Dergisi* 10 (2021), 119-141.

Tergip, Ayhan. “Siyer Yazıcılığı Ve Türklerin Siyer İlmine Katkıları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/15 (2010), 222.

Tosh, John. *Tarihin Peşinde* (çev: Özden Arıkan),. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1984.

Tuleymat, Abdulkadir Ahmed. “İbnu’l Esir el-Cezeri’nin Hayatı, Ailesi, Hocaları, Eserleri ve et-Tarih’ul Bahir Fi’d Devleti’l-Atabekiyye Adlı Eseri, (çev: Abdulhalik Bakır)”. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)* 2/2 (2018).

Umerî, Ekrem Ziya. *Hadîs Tarihi*, (çev: İsmail Kara). Konya: Esra Yayınları, 1990.

Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd. *Kitâbu’l-Meğâzî*, thk: Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Âlemu’l-Kütüb, 1984.

Vida, Della. “Sîre”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Eskişehir: TDV Yayınları, 1997.

Yavuz, Salih Sabri. “Mi‘rac”. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*. 30/132-135. Ankara, 2005.

Zehebi, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (Çev: Şuayb el-Arnaut). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.

Zengin, Fethullah. "Program Tanıtımı: Modern Çağda Peygamberi Bulmak, Siyer Bize Ne Anlatıyor?" *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 195-1999.

Kitabı Mukaddes. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1995.

"Müslim Zühd 72 Hadisi". *Hadislerle İslam*. 8/63. Ankara: TDV Yayınları, 2013.

